

*0: EK

*1: 2005-2006

*2: 7

*3: WordXP

*4: 7de vergadering

*5: Dinsdag 22 november 2005

*6: 10.00 uur

**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 71 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Doesburg, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Engels, Essers, Franken, Van Gennip, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pruiksma, Putters, Van Raak, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Thissen, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en de heer Balkenende, minister-president, minister van Algemene Zaken, de heer Remkes, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Donner, minister van Justitie, mevrouw Van der Hoeven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer Zalm, vice-minister-president, minister van Financiën, de heer Kamp, minister van Defensie, mevrouw Dekker, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, de heer Brinkhorst, vice-minister-president, minister van Economische Zaken, de heer De Geus, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Hoogervorst, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, mevrouw Verdonk, minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, de heer Nicolaï, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, de heer Rutte, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Van der Laan, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer Wijn, staatssecretaris van Financiën, de heer Van der Knaap, staatssecretaris van Defensie, de heer Van Geel, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Schultz van Haegen-Maas Geesteranus, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, mevrouw Van Gennip, staatssecretaris van Economische Zaken, de heer Van Hoof, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en mevrouw Ross-van Dorp, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

**

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van het lid:

Rabbinge, wegens verblijf buitenslands;

en van de volgende bewindspersonen:

de minister van Verkeer en Waterstaat, wegens ziekte;

de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit, wegens het bijwonen van een Landbouw- en Visserijraad te Brussel;

de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, wegens het bijwonen van een RAZEB-vergadering in Brussel;

de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, wegens een bezoek aan de Antillen en Aruba;

de staatssecretaris van Defensie, in de loop van de middag wegens het bijwonen van een crematie;

de staatssecretaris van Economische Zaken, vanaf de lunchpauze wegens een gezonde ziekte.

Verder zal in de loop van de dag een aantal bewindspersonen gedurende kortere of langere tijd wegens werkzaamheden in de Tweede Kamer afwezig zijn.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voortellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 in verband met intrekking Wet deelneming Grevelingen (30177);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet toezicht Europese subsidies (30135);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen en de Wet op de geneesmiddelenvoorziening ter implementatie van richtlijn nr. 2001/20/EG inzake de toepassing van de goede klinische praktijken bij de uitvoering van klinische proeven met geneesmiddelen**

voor menselijk gebruik (Wetenschappelijk onderzoek met geneesmiddelen) (28804);

- het wetsvoorstel Wijziging van de wet tot wijziging van de Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen ter implementatie van richtlijn nr. 2001/20/EG inzake de toepassing van de goede klinische praktijken bij de uitvoering van klinische proeven met geneesmiddelen voor menselijk gebruik (Wetenschappelijk onderzoek met geneesmiddelen) (30194).

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B

!Algemene politieke beschouwingen!

Aan de orde zijn:

- de algemene politieke beschouwingen inzake het in 2006 te voeren beleid.

De **voorzitter**: Ik heet de minister-president, de ministers en staatssecretarissen van harte welkom in dit huis.

**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Noten** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Het is altijd een eer om als grootste oppositiepartij te mogen aftrappen, hoewel een andere plek als regeringspartij mij ook welgevallig zal zijn.

Politiek gezien, was het voor de leden van mijn fractie geen fijn jaar. Wij hebben hier een aantal wetten zien passeren waar wij niet blij mee waren en, eerlijk gezegd, zijn de verwachtingen voor volgend jaar ook niet al te hoog gestemd. Als dit onze opvatting is, is de kans vrij groot dat bij de algemene politieke beschouwingen de toon wat chagrijnig wordt. Ook is de kans vrij groot dat mijn wens om met de regering zelfs maar een begin van een gesprek te voeren niet uitkomt en dat dit debat onttaardt in een soort rituele dans waarbij iedereen vileine teksten spuit, maar vooral tevreden over zichzelf is. Ik wil dat vandaag vermijden, maar dat wordt moeilijk. Ook ik voel die verleiding, maar ik zal proberen haar tegen te houden. Ik ben er namelijk van overtuigd dat als beide partijen in een eigen wereld leven met eigen opvattingen, dit lastig communiceren is.

Het doet mij denken aan het verhaal over de psychiater die er een hekel aan heeft om vooral narcistische patiënten te behandelen, omdat zij zo overtuigd van zichzelf zijn dat je niet naar binnenkomt, wat je ook probeert. Ik wil hiervan het volgende voorbeeld geven. Een man, die ervan overtuigd is dat hij dood is, is in therapie, wat mij overigens in dit geval gepast lijkt. De psychiater vraagt op een gegeven moment aan de man: bloeden dode mensen? De man antwoordt: nee, natuurlijk niet; dode mensen bloeden niet. De psychiater pakt een mesje en maakt een sneetje in de vinger van de man. En zie, de "dode" man begint te bloeden. Hij kijkt hier vol verbazing naar en is helemaal stil. Na een halve minuut zegt hij: verrek, dode mensen bloeden wel!

Ik wil hiermee zeggen dat als twee partijen in hun eigen werkelijkheid zitten en die twee werelden elkaar niet ontmoeten, het lastig praten is. Dat gevoel heb ik het afgelopen jaar een paar keer gehad. Ik zeg hier overigens niet bij dat de regering de dode man is en de PvdA-fractie de psychiater, het mag van mij ook andersom zijn. Het gaat mij om het voorbeeld.

Minister **Balkenende**: Ik ben opgelucht!

De heer **Noten** (PvdA): Dat zou ik nog niet zijn. Ik heb een keuze gemaakt bij deze algemene politieke beschouwingen. Ik zal proberen, een betoog te houden dat ik uit persoonlijke ervaringen opbouw: geen cijfers, geen grote getallen en geen grote bewegingen. Verder zal ik vooral spreken over wat het afgelopen jaar niet op de agenda heeft gestaan en wat ook voor het komende jaar daar niet op staat. Tot slot zal ik proberen, het kort te houden, omdat ik behoefte aan een gesprek heb. Als dit niet lukt, moet u mij maar corrigeren en dan doe ik het het volgende jaar beter. Ik ben namelijk van plan om hier nog een groot aantal jaren te staan.

Over de sociaal-economische kant wil ik drie punten naar voren brengen. Over de rol en de betekenis van de overheid heb ik vier punten. Ik ben tien jaar lang vakbondsbestuurder geweest en ik heb Arie Groeneveld nog meegemaakt. Ik was een van de stakers voor banen. Dat was een bizarre bezigheid en het lukte ook niet, maar ik deed het wel vanuit de overtuiging dat werkgelegenheid ontzettend belangrijk is en dat de samenleving tot op zekere hoogte maakbaar is. Daarom staak je voor banen, niet omdat je verstand hebt, maar omdat je ziel hebt. In die tijd riepen wij ook: geen man de poort uit. Dat was het uitgangspunt. Een aantal jaren daarna ben ik een van degenen geweest die de slagzin "geen man de poort uit" heeft veranderd in "geen mens de WW in". De eerste formulering is defensief en niet mobiel, de tweede formulering zegt iets waarover het moet gaan. Mensen moeten in staat zijn, zelf in hun inkomen te voorzien en om een rol te spelen in deze samenleving.

Krol sprak in die tijd niet over "werk boven inkomen – dat veronderstelde namelijk een hiërarchie --", maar over "werk voor inkomen". Werk gaat voor inkomen: dat is tijdsvolgordelijk en niet hiërarchisch. Als je echter de slagzin "geen mens de WW in" voert en je kijkt naar onze economie en de rol van de overheid, moet je je afvragen of de overheid daarbij een taak heeft. Volgens mij kan de overheid een zeer belangrijke rol spelen bij het versterken van kansen voor mensen op de arbeidsmarkt.

Ik wijs op het volgende fenomeen. In deze Kamer hebben wij onder andere de verlaging van de vennootschapsbelasting behandeld. Nu lees ik dat gedacht wordt over het afschaffen van de belasting op dividend. Binnenkort wordt in deze Kamer gesproken over het afschaffen van de belasting op het gebruikersdeel van de ozb. Deze vormen van belasting drukken op kapitaal. Op het moment waarop wij die belastingen afschaffen of verminderen is de consequentie eenvoudig. Of dit betekent dat wij moeten gaan bezuinigen op onze collectieve lasten, of er vindt een verschuiving van belastingdruk plaats van kapitaal naar arbeid. Een verschuiving van

kapitaal naar arbeid betekent dat vooral de onderkant van de arbeidsmarkt minder kans op werk krijgt.

De economie trekt aan, maar dat de werkgelegenheid doet dat onvoldoende. Waarom dient het kabinet geen voorstellen in waardoor via fiscale maatregelen bijvoorbeeld de productiviteitsval van mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt wordt gecompenseerd? Waarom komen er geen voorstellen waarbij ingezet wordt op het oplossen van het vraagstuk van de armoedeval? Waarom zijn wij er zo bang voor om participatiebanen te creëren? Ik wijs op het voorbeeld van de €400-banen in Duitsland. Wat is de achterliggende gedachte van de regering om op dat vlak geen beleid te ontwikkelen? Of mis ik iets? Dit soort beleid kan perspectief bieden aan mensen die momenteel buiten de boot dreigen te vallen of al daar buiten staan. Dit kunnen wij ons niet permitteren.

Wij hebben al tien jaar een oude tjalk uit 1904, een prachtig beest, die ook al die tijd in revisie is. Ik heb het er druk mee, maar af en toe varen wij er ook mee. Afgelopen najaar voeren wij het schip naar Harlingen omdat bepaalde delen gestraald moesten worden. Het was slecht weer, we konden niet buitenom, dus gingen we binnendoor via Bolsward. Ik had een prachtige route via Hichtum bedacht. U zult Hichtum niet kennen, maar ik ondertussen wel. De brug zou 2.50 meter hoog moeten zijn, maar dat was hij niet. De brug was gereviseerd en bleek naderhand bij meting 2.18 meter hoog te zijn. Ons schip is 2.20 meter hoog. En daar kwamen wij achter op het moment waarop het schip onder de brug bij Hichtum vastzat. Muurvast en in de schemering. Ik verzeker u dat er geen beweging in te krijgen was: 35 ton, het drijft, het zinkt godzijdank niet, maar het beweegt ook niet. Op dat moment kwam er een Friese vrouw langs, althans, ik denk dat ze Fries was omdat ik haar niet verstond. Volgens mijn vrouw zei ze: er moeten meer mensen bij, hè? Binnen vijf minuten was Hichtum leeggelopen – ik moet erbij zeggen dat het niet groot is – en iedereen was via de brug op het voordek geklommen. Fietsers werden van de fiets afgehaald en ook die moesten op het voordek gaan staan. U raadt het: het schip zakte een beetje en een half uur later konden wij doorvaren. De brug bij Hichtum.

Als wij spreken over de verzorgingsstaat, hebben wij het dan alleen over de kosten die dit met zich brengt? Hebben wij het er dan alleen over dat zorgverzekeringen dure producten zijn? Praten wij er alleen maar over dat mensen langer moeten werken, omdat hun oudedagsvoorziening niet meer betaalbaar is? Of praten wij erover dat mensen de behoefte hebben om elkaar te vinden en te organiseren? Zij hebben er behoefte aan om een bijdrage aan de samenleving te leveren. De verzorgingsstaat is toch niet alleen een garantiestaat? De verzorgingsstaat is toch ook een investeringsstaat? Het is toch ook de bedoeling dat er sociale cohesie wordt aangebracht? Ik weet dat Hichtum niet hetzelfde is als de grote steden, maar wat daar gebeurde, gebeurt iedere dag, overall. Er was niet alleen sprake van zelforganisatie. Men kiest voor een samenleving.

De regering wekt de indruk vooral gericht te zijn op het verlagen van de kosten van de verzorgingsstaat. Waarom is dit zo belangrijk? Waarom gaat het alleen om de kosten? Is het denkbaar dat er zodanig in die

verzorgingsstaat geïnvesteerd wordt dat dit ook een batig saldo oplevert? Denk daarbij aan extra opleidingsvoorzieningen, kinder- en naschoolse opvang als basisvoorziening. Denk ook aan voorzieningen die de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt bevorderen en aan voorzieningen voor jongeren die buiten boord dreigen te vallen. In hun nekvel pakken en terugbrengen naar de samenleving! De leden van mijn fractie menen dat dit niet vanzelf gebeurt. Daarvoor is beleid nodig.

Tien dagen geleden zat ik in de stationsrestaurant in Oldenzaal. Ik had een placemat voor me en daarop stond de volgende tekst: de stationsrestaurant, de keuken, de kiosk, de hal en de koffiehoeke zijn onderdeel van de Werkwijzer. Hier werken mensen met een arbeidshandicap onder leiding van begeleiders. In de keuken werken jongeren die vaardigheden moeten leren, alvorens zij aan het arbeidsproces kunnen meedoen. Deze jongeren volgen een opleiding aan de zmok-school De Kapstok of de praktijkschool het Twents Carmelcollege. Wij hopen dat u tevreden bent, maar vragen u ook om enig geduld als het even wat langer duurt. Onze mensen zijn allemaal lerende.

Het duurde allemaal langer, eigenlijk vreselijk lang, maar ik kan het u toch aanraden. De mosterdsoep was uitstekend. In onze samenleving kan niet iedereen zich redden. Kiezen voor kanslozen is quatsch, zeggen ze bij ons in Limburg. Volstrekte onzin, dus. Dit is geen uitspraak tegen meer keuzemogelijkheden, het is een uitspraak voor ondersteuning van kansloze mensen. Het is geen paternalisme, het is als samenleving de verantwoordelijkheid nemen.

Volgens de regering moeten mensen langer doorwerken, omdat anders op termijn de oudedagsvoorziening niet meer betaalbaar is. Gedeeltelijk arbeidsongeschikten moeten een baan vinden, anders verdwijnen ze in de bijstand. Te veel jongeren verlaten de school zonder startkwalificatie. Dat is heel verdrietig. Ik zie op dat vlak onvoldoende beleid ontwikkeld worden. Ik zie dat wij deze mensen vergeten. Nogmaals: geen pleidooi voor paternalisme, wel een pleidooi voor zorg waar het nodig is.

Ik ben een oud-vakbondsbestuurder, het onderhandelen zit mij in het bloed. Als mijn zoon aan mij vraagt of hij zakgeld krijgt, vraag ik hem steeds: en wat krijg ik dan? Dat is er niet uit te rammen.

In juni zaten wij in deze zaal met groep acht van de basisschool De bonte stegge. De kinderen hadden een wetsvoorstel voorbereid. Een aantal kinderen achter de regeringstafel vormden de regering en in de zaal werd het voorstel verdedigd. Het werd overigens afgestemd en dat deed me deugd. Je wilt in dit huis ook wel eens iets afgestemd zien. Tijdens deze bijeenkomst was ook Hussein aanwezig, de beste vriend van mijn zoon Bram, twaalf jaar en misschien wel de enige allochtoon in Dalfsen. Hussein woont echter niet meer in Dalfsen, hij is met zijn vader verhuisd. Zijn vader is politiek vluchteling uit Afghanistan en woonde al tien jaar met een verblijfsvergunning in Nederland. Hij spreekt uitstekend Nederlands, maar hij is naar Londen verhuisd omdat de vader van Hussein hier geen werk kan vinden. Hij is een uitstekend opgeleide ingenieur, maar kwam na tien jaar nooit verder dan het uitzendbureau. Ik kan daar hele verhalen over ophangen, maar de werkelijkheid is dat een

heleboel mensen in onze samenleving niet geaccepteerd worden. Wij kunnen dat discriminatie op de arbeidsmarkt noemen, maar dat maakt me niet uit. De werkelijkheid is dat veel mensen niet aan de bak komen terwijl daar geen rationele verklaring voor is, behalve de achternaam of de afkomst. Een andere verklaring is niet te bedenken en dat is eigenlijk een schande. Ik zie dat er op dat vlak geen beleid wordt ontwikkeld. Het lijkt erop dat wij het feit dat die mensen geen kans hebben accepteren. Mijn vraag aan de regering is of zij voornemens is om de komende tijd op dat punt iets te gaan doen. Ik hoor hier graag iets over, omdat mijn fractie overweegt om in tweede termijn hierover een motie in te dienen.

De regering heeft de SPAK afgeschaft. Ik ga niet in op de techniek van deze loonsubsidiemaatregel, maar hij werkte wel. Aan de overzijde van het Binnenhof is over de SPAK een jaar geleden de motie-Bussemaker/Bruls aangenomen met de vraag aan de regering om het verdwijnen van de SPAK te compenseren met iets wat hetzelfde effect heeft. De regering heeft de motie naast zich neergelegd of voert haar niet uit, terwijl dit instrument heel eenvoudig kan worden toegepast en juist aan de onderkant van de arbeidsmarkt mensen kans op een baan biedt. Waar zit het verzet tegen een dergelijk instrument dat effectief is gebleken en dat uiteindelijk niets kost? De baten daarvan zijn even hoog als de kosten. Ik hoor graag de reactie van de regering.

Ik kom nu bij de overheid. Ik denk dat iedereen in dit huis van mening is dat een overheid betrouwbaar moet zijn. Overigens zal ik niet spreken over “de kloof”, want ik word bijna gallisch van dit begrip. Als je iedere keer vanuit de kloof redeneert krijg je een somber gevoel, omdat een kloof iets veronderstelt waar je niet overheen kunt komen. Het gaat om de vraag: wat hebben wij te doen, gelet op de opdracht die wij hebben? Wij moeten langs drie lijnen betrouwbaar zijn. Wij moeten kwaliteit leveren op het niveau van de uitvoering. Het karakter van wetgeving moet mensen sterk maken en niet zwak. De vernieuwingen moeten met verstand worden doorgevoerd. Ze moeten voorspelbaar zijn. Je kunt bijna zeggen: in de Popperiaanse betekenis van het woord. Het hoeft, bij wijze van spreken, niet te kloppen wat je doet, maar het moet begrijpelijk zijn. Ook hebben wij een compromisloze rechtsstaat nodig. Op het moment waarop daaraan wordt getornd, kun je niet verwachten dat burgers nog vertrouwen hebben in de overheid. De rechtsstaat moet compromisloos worden verdedigd.

Ik wil iets over de uitvoering zeggen en ik heb daar een vreselijke anekdote over uit de tijd toen ik bij de NS werkte. Collega Van der Ham die met de trein reisde, vroeg de toenmalige minister of deze wist dat in de nieuwe dubbeldekkers tussen Amsterdam en Den Haag geen hamertjes meer zaten. Was de minister van mening dat het onverstandig was dat er geen hamertjes meer waren en dat de NS gesommeerd moest worden om ze weer in de dubbeldekkers te plaatsen? Het klinkt grappig, maar het is triest. Het was ongetwijfeld goedbedoeld, maar collega Van der Ham heeft niet geweten waar in het algemeen hamertjes in treinen voor gebruikt worden en door wie. Vroeger, ik sluit dat niet uit, werden ze gebruikt om in het geval van een ongeluk ramen in te slaan. De laatste tien jaar worden hamertjes overal voor gebruikt, maar niet om

ramen bij ongelukken in te slaan. Wel om elkaar de hersenpan in te slaan en als boekenlegger op studentenkamers. Het klinkt grappig, maar als je zo’n vraag krijgt voorgelegd, kun je daar de humor niet van inzien. Ik stoot in ieder geval op tot aan het plafond. Het krantenberichtje waarin dit stond heeft drie jaar op mijn bureau gestaan met een gouden lijstje erom.

Uitvoering is iets anders dan intenties van beleid. Hoe goed de intentie ook kan zijn, uiteindelijk gaat het om het vraagstuk van de uitvoering. Als wij er niet in slagen om ons beleid zodanig uit te voeren dat wij ook onze bedoelingen realiseren, slaat het nergens op, hoe mooi bedacht en hoe ideologisch gedreven ook. Uiteindelijk gaat het om de impact, het gaat niet om de bedoeling maar om de betekenis van het beleid.

Uitvoering van beleid zou terugmoeten naar het podium van het politieke bedrijf. Ik constateer gelijktijdig dat wij een jaar geleden gedebatteerd hebben over de kwaliteit van de uitvoering. Naar aanleiding van dat debat is met algemene stemmen de motie-Van Thijn aangenomen. Wij zijn een jaar verder en wij moeten constateren dat het nog steeds niet duidelijk is of deze motie wel of niet wordt uitgevoerd. Verder constateren wij dat vragen over deze motie worden beantwoord door minister Donner, terwijl het voor ons nooit een juridisch vraagstuk is geweest. Het is een bestuurlijk vraagstuk. Het is geen onderdeel van wetten, maar het is een onderdeel van de manier waarop je daarmee omgaat. Waarom slaagt de regering er niet in om de uitvoering als een bestuurlijk vraagstuk op te pakken? Waarom valt dit onder minister Donner en niet onder de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties?

Complexe wetten maken mensen klein. Als wij er niet in slagen om de wetten zodanig vorm te geven dat mensen het gevoel hebben dat zij daadwerkelijk meer grip krijgen op het eigen leven, is de kans dat zij afstand van die wetgever nemen erg groot. Regeren is balanceren, het is duwen en trekken, het is verplichten en verleiden, het is geven en nemen. Structuur moet worden geboden, zodat vrijheid kan worden beleefd. Zonder structuur geen vrijheid, maar chaos. Als we naar het afgelopen jaar kijken en naar de periode die voor ons ligt, vraag ik of de regering van mening is dat zij erin geslaagd is om de nieuwe wetgeving, de grote wetten, zodanig vorm te geven dat mensen in hun kracht zijn komen te staan. Ik kijk naar de Zorgwet, los van de vraag of de wet qua intentie goed is. Ik stel dan wel voor dat er, alles bij elkaar, op zijn minst zes toezichthoudende organen en instanties nodig zijn om deze wet in goede banen te leiden. Houdt dit geen waanzinnige transactiekosten in en een ongelooflijke complexiteit? Uiteindelijk voelt de burger zich klein gemaakt in plaats van groot. Met de intentie om meer keuzemogelijkheden te bieden, is het effect meer bureaucratie en ingewikkelde regelgeving. Wil de regering hierop ingaan?

Ik wil kort iets zeggen over het vraagstuk van de bestuurlijke vernieuwing. In mijn begintijd als vakbondsbestuurder kwam ik op een gegeven moment de kamer van mijn collega binnen die achter een pc zat. Hij was met pijltjes bezig om op het scherm blokjes te verplaatsen. Ik vroeg hem wat hij deed en het antwoord luidde: ik ben het GAK aan het reorganiseren. Met een

nieuw programma, Harvard Graffics, was hij met blokjes en pijltjes het GAK aan het reorganiseren. Ik vond het een vreselijke ervaring dat iemand dacht dat hij vanachter een pc een organisatie als het GAK kon reorganiseren. Ik heb dit daarna in vergelijkbare situaties nog honderd keer meegemaakt. Mensen denken dat door grote administratieve bewegingen organisaties fundamenteel veranderd kunnen worden.

Ik zie dit terug in het denken over bestuurlijke vernieuwing. De leden van mijn fractie krijgen het idee dat er een soort panacee voor bestuurlijke vraagstukken ontstaat. Het gaat om een formule die erop neerkomt dat, als wij verantwoordelijkheden decentraliseren – decentraal plus directe democratie – dit betekent dat er in de samenleving dynamiek ontstaat, meer betrokkenheid, en dat die democratie meer gelegitimeerd is. Met andere woorden: de formule decentraal plus direct betekent dynamisch en democratisch gelegitimeerd. Deze formule lijkt ook in het kabinetsbeleid te zijn binnengedrongen. Er is sprake van een groot geloof in de decentralisatie van de uitvoering van het beleid. Dit is onder andere terug te vinden in de Wet werk en bijstand en in de WMO. Wij zeggen niet dat wij op voorhand tegen decentralisatie zijn, maar decentralisatie als dogma lijkt ons een gruwel. Is er nu sprake van beleid of van toeval? Ziet de regering op termijn meer verantwoordelijkheden naar gemeenten gaan? Als zij dat ziet, ik noem bijvoorbeeld de uitvoering van de WW, moet dan bij die toegenomen beleidsverantwoordelijkheid niet meer beleidsruimte gedecentraliseerd worden? Als er meer beleidsruimte gedecentraliseerd moet worden, betekent dit dan ook niet dat het belastinggebied van de gemeenten op zijn minst in stand moet worden gehouden of misschien wel moet worden vergroot? Wat voor tegenstelling wordt hier gecreëerd? Beleidsverantwoordelijkheid decentraliseren en beleidsruimte verkleinen.

Hoewel de verleiding groot is, wil ik hier niet discussiëren over de ozb, maar ik wil weten of de regering ten principale de gemeenten een belangrijke positie wil geven en of dat ook betekent dat zij meer beleidsruimte krijgen en dat hun belastinggebied derhalve wordt vergroot. Ik heb begrepen dat een onderraad van de Raad van Europa op dit punt uiterst negatief over het regeringsbeleid heeft geoordeeld. Ook de VNG overweegt juridische stappen en dat is niet gering.

De rechtsstaat is meer dan een stel regels en wetten, vastgelegd in boeken. De rechtsstaat is ook een set van ongeschreven waarden en normen, iets waar elk mens onder alle omstandigheden van op aan kan. Niet iedere burger, maar elk mens en dat is iets anders.

Iets dat beschermt en beschermd moet worden. Ik kan op dit punt verwijzen naar mijn ervaring in de Eerste Kamer in het afgelopen jaar. Ik heb zeer vaak het gevoel gehad dat wij langs de rand van het rechtsstatelijke liepen bij de behandeling van wetsvoorstellen over bolletjesslikkers en twee, vier of zes gevangenen op een cel. Ik heb regelmatig het idee gehad dat ons wetgevingsproces de rechtsstaat niet beschermde maar de facto, uiteindelijk, bedreigde.

Afgelopen zaterdag las ik dat de Tweede Kamer wederom

initiatieven wil nemen voor antiterrorismewetten. De schrik sloeg mij toen opnieuw om het hart. Ik hoor hierover graag een reactie van de regering.

In mijn betoog heb ik niet gesproken over integratie. Ik realiseerde mij dat afgelopen zondag, toen ik thuis op de bank zat. Ik heb niets over integratie gezegd omdat het een verschrikkelijk moeilijk onderwerp is waarvan de bespreking snel een verkeerde klank krijgt. Uit angst durfde ik er bijna niets over te zeggen. Ik ervaar het als storend dat het debat over integratie de laatste tijd verwordt tot een religieus debat, het afwijzen van een geloof en het afwijzen van het boek waar dat geloof op gebaseerd is. Ik zat op de bank en mijn vrouw las in het boek dat de NS Publieksprijs heeft gewonnen. Ik realiseer mij dat dit een taboeonderwerp is en ik hoop absoluut dat ik niet verkeerd begrepen word. Het gaat om het meest indrukwekkende boek dat ik ken en misschien is het ook wel het mooiste boek dat ik ken. In Deuteronomium 7 staat over de omgang met andere volken het volgende.

"Wanneer de Heer, uw God, u de overwinning op hen schenkt, moet u hen doden. U mag geen vredesverdrag met hun sluiten en hun niet sparen. Sta ook geen huwelijksverbintenissen toe. Sta uw dochter niet af aan een van hun zonen en zoek bij hen geen vrouw voor uw eigen zoon, want zij zouden uw kinderen ertoe verleiden de Heer ontrouw te worden en anderen goden te dienen. Daarmee zou u Zijn toorn over u afroepen en dat zou u meteen met de dood moeten bekopen. Nee, u moet hun altaren slopen, hun gewijde stenen verbrijzelen, hun Ashara-palen omhakken en hun godenbeelden verbranden. De Heer zal u de overwinning schenken en paniek onder hen zaaien tot zij zijn uitgeroeid. Hij zal hun koningen aan u uitleveren en u zult het land zuiveren." Dat staat in de bijbel. Het is een prachtige tekst. Het is heel gemakkelijk om een dergelijke tekst uit de context van 2000 jaar geschiedenis te halen en voor te lezen. Het is heel gemakkelijk om geen rekening te houden met de mensen die geleefd hebben naar dat boek op een wijze die veel respect afdwingt en de tekst enkelvoudig te gebruiken om politieke uitspraken te doen. Ik zou mij er verschrikkelijk tegen verzetten als iemand dat met mijn boek doet. Ik verzet mij er ook verschrikkelijk tegen als iemand dat met iemand anders zijn boek doet. Ik vraag de regering op dit punt om steun.

Ik dank de aanwezigen voor hun aandacht. Mijn fractie wacht de reactie van het kabinet vol vertrouwen af.
*N

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. In de brief van de minister-president van 16 september 2003 is het beleidsprogramma van dit kabinet voor de periode 2004 tot en met 2007 helder weergegeven. Het betreft een ambitieus programma waarover ik vorig jaar in mijn bijdrage aan de algemene politieke beschouwingen gezegd heb, dat de regering op de steun van de CDA-fractie kan rekenen, maar dat het mijn fractie niet zou verbazen als in de omvangrijke hervormingsagenda enige fasering in de tijd noodzakelijk blijkt te zijn. Halverwege de rit kan echter worden geconstateerd dat het kabinet nog steeds op schema ligt en dat een zeer omvangrijk pakket aan diep ingrijpende veranderingen het volgende jaar daadwerkelijk wordt ingevoerd. Niet eerder werd in zo korte tijd een dergelijk ingrijpend pakket hervormingen in één keer

doorgevoerd. Dat brengt natuurlijk ook risico's met zich mee en veel onzekerheid bij de burgers omdat niet in alle finesses duidelijk is hoe een en ander uiteindelijk zal uitpakken.

Voor alles past een woord van erkentelijkheid jegens de zeer velen die belast zijn met de uitvoering van deze immense operatie en de enorme administratieve lasten die daar tijdelijk bij horen. Ik doel daarmee op de Belastingdienst, de zorgverzekeraars, de pensioenfondsen, de levensverzekeraars, de loonadministrateurs, het UWV, de overheden en op alle burgers van Nederland. Ik vraag de regering dan ook om met dezelfde daadkracht als waarmee hervormingen worden doorgevoerd, een besluit tot bijsturing te nemen als onverhoopt mocht blijken dat de maatregelen anders uitpakken dan beoogd en zij niet volledig aan hun doel beantwoorden. Ik heb begrepen dat het kabinet de belastingmeevaller van 3 mld. niet hiervoor wil aanwenden. Dat is mogelijk een punt van discussie. Er is in elk geval voldoende ruimte om tegenvallers in de inkomensontwikkeling volgend jaar te repareren.

Het komende jaar moet het jaar van de uitvoering worden. Na het "anders" nu ook het "beter", op weg naar een sterkere economie, een slagvaardiger overheid en een veiliger en sociale samenleving. De vruchten van alle inspanningen beginnen al zichtbaar te worden. Het begrotingstekort is binnen de perken gebleven, de economie trekt weer aan, de werkgelegenheid stijgt weer, de inkomens verbeteren, de criminaliteit loopt terug, het aantal uitkeringsgerechtigden daalt en de wachtlijsten worden korter. De bezuinigingen van de afgelopen jaren hebben weliswaar pijn gedaan, maar zij waren onvermijdelijk.

Niettemin blijkt uit vele serieuze trendwaarnemingen, zoals het onderzoek van 21minuten.nl en rapporten van het SCP en het CBS, dat velen in de samenleving zich danig zorgen maken over de toekomst van ons land. "Wij hebben het nu nog goed, maar zal dat over 25 jaar nog zo zijn?" Grootste zorgpunten betreffen de veiligheid en de criminaliteit, de kosten van levensonderhoud, de integratie van allochtonen, de sociale zekerheid, de gezondheidszorg en met name de ouderenzorg. Voorts verwacht vrijwel iedereen een teruggang in economische groei. Dit gebrek aan vertrouwen in de toekomst is fnuikend voor het élan dat nodig is om te ondernemen en te investeren, en voor de bereidheid om zich in te zetten voor een betere samenleving. De politiek ziet zich dan ook gesteld voor de grote opgave om een duidelijk perspectief voor de toekomst te bieden en dat volop uit te dragen om het somberen over de toekomst van ons land te doorbreken. Niet piekeren, maar pieken in de delta: een aansprekend perspectief waar wij trots op kunnen zijn en waarvoor mensen zich volop willen inzetten. De CDA-fractie wil daar vanuit haar politieke inzichten aan bijdragen en deze algemene beschouwingen zullen daar goeddeels over gaan.

Mevrouw de voorzitter. De christen-democratie heeft aan gemeenschapszin en gemeenschapsvorming altijd grote betekenis toegekend. Mensen leven niet alleen, maar samen, in alle mogelijke verbanden. "Samenleven doe je niet alleen" was de titel van ons vorige verkiezingsprogramma en "Betrokken samenleving,

betrouwbare overheid" is de titel van het huidige. Gemeenschappen als familie, gezin en andere samenlevingsverbanden waarin mensen zich verplichten tot elkaar, vormen de basis van onze samenleving en van daaruit wordt geparticipeerd in andere gemeenschappen, zoals geloofsgemeenschappen en private en publieke werkgemeenschappen, in een kleurrijk netwerk van de meest uiteenlopende verenigingen en maatschappelijke organisaties, variërend van de plaatselijke harmonie- en oranjeverenigingen tot deelname in tal van vrijwilligersorganisaties met ideële en maatschappelijke doelen, zoals patiëntenverenigingen, milieuorganisaties en politieke partijen. In al die gemeenschappen komen mensen tot ontplooiing en wordt zin gegeven aan het leven; zin hebben om te participeren en mee te doen in de buurt, het land en de wereld.

Een actief burgerschap, in wederkerigheid tot elkaar, vormt zo de basis van onze samenleving en de welvaart in ons land. De verantwoordelijke samenleving, de civil society, waarin de burger zich niet alleen verantwoordelijk voelt voor zijn eigen bestaan maar zich ook medeverantwoordelijk voelt voor de gemeenschap is in de christen-democratie altijd het uitgangspunt geweest voor de inrichting van de samenleving. De CDA-fractie waardeert daarom de inspanningen van het kabinet om op tal van terreinen de burger beter toe te rusten om zelfstandig en in vrijheid actief deel te nemen aan de vele maatschappelijke activiteiten, betaald of onbetaald. De grotere aandacht voor het gezin, of het huishouden, en de kinderen is alom aanwezig: afschaffing van het lesgeld, gratis meeverzekering van kinderen beneden de 18 jaar in de nieuwe zorgverzekering, verhoging fiscale kindkorting, grote aandacht voor de jeugdzorg, levensloopbeleid en levensloopregeling, fiscale facilitering van vrijwilligerswerk. Dat zijn slechts enkele voorbeelden. Recentelijk hebben wij in deze Kamer van de heer Van Eijck kunnen vernemen hoeveel er op het terrein van de jeugdzorg nog moet gebeuren. Voor dit initiatief van de regering bestaat bij mijn fractie zeer veel waardering.

Ook de verschuiving van de inzet van de socialezekerheidsregelingen om mensen te helpen bij en te stimuleren in maatschappelijke participatie en werk, kan mijn fractie onderschrijven. Zowel in de bijstand als in de WW en de WAO zijn en worden vorderingen geboekt. Van nazorg, "een uitkering", naar voorzorg, "blijven participeren". Dat biedt mensen het vooruitzicht, niet aan de kant te hoeven blijven staan om in een maatschappelijk isolement te geraken. Zij die echt niet meekunnen, moeten kunnen rekenen op een duurzaam en solide vangnet en daarin past een verhoging van het uitkeringspercentage voor geheel arbeidsongeschikten van 70% naar 75%. Hoe schat de regering de vooruitzichten daarvoor in?

Wij maken ook deel uit van de Nederlandse gemeenschap en het Nederlandschap vertegenwoordigt een waarde die verankerd is in onze Grondwet, in onze geschiedenis en in onze cultuur. Er valt nog veel te winnen met het expliciet maken van de waarden die in het Nederlandschap verborgen zitten in het onderwijs, in onze cultuuruitingen, in onze leefstijl en in de media. Kunnen onze musea, onze cultuurhistorische monumenten, onze kastelen en landschapsparken, en al het

moois dat Nederland bezit aan cultureel erfgoed -- dat doorgaans met veel steun van de overheid in stand wordt gehouden -- niet nog meer gestimuleerd worden om daar ook een bijdrage aan te leveren?

Dit kabinet heeft het aangedurfd om het integratiebeleid te vernieuwen: minder vrijblijvendheid bij de inburgering, aanpakken van leerachterstanden door middel van schakelklassen en stimuleren van arbeidsdeelname. Een ontwikkeling die in een kwart eeuw ondanks alle goede bedoelingen is misgelopen, kan natuurlijk niet in een paar jaar hersteld worden. Het is dan ook niet reëel om op korte termijn grootse resultaten te verwachten. Toch stel ik de volgende vraag: ziet de regering nog mogelijkheden om het proces in de komende jaren te intensiveren? De CDA-fractie is ervan overtuigd dat de inzet van de regering onmisbaar is om perspectief te bieden op een betere samenleving, maar er is nog meer nodig. Ik kom daar later op terug.

Mevrouw de voorzitter. Een samenleving kan niet zonder een slagvaardige, integere en vertrouwenwekkende overheid. De regering heeft daar in haar beleid terecht een speerpunt van gemaakt. De eerste aanvalslinie in het vergroten van het vertrouwen en het herstellen van het respect voor de overheid, zit voor de CDA-fractie in de kwaliteit van de wetgeving, in het opheffen van onzinnige regelgeving en bureaucratie, in een onberispelijke performance van de vele overheidsorganen en -diensten en in een verandering van de politieke cultuur. Er is gelukkig veel in gang gezet om het functioneren van de overheid te verbeteren.

Zo heeft onze fractie waardering voor de wijze waarop de regering het dreigend terrorisme aanpakt en de bedrijfsvoering van de politie wil verbeteren om zo de slagkracht van de politie te vergroten. Aangetekend zij, dat onze fractie bij het toetsen van de plannen te zijner tijd nadrukkelijk zal kijken of de lokale overheden voldoende mogelijkheden houden om hun verantwoordelijkheid op het gebied van de openbare orde te kunnen blijven waarmaken.

Bij alle overheidsinstanties zijn processen op gang gekomen om de prestaties en het dienstbetoon te verbeteren. De administratieve lastendruk wordt verminderd, in 2006 met een geraamde 3 mld. Dat is een indrukwekkend bedrag, maar toch ervaren de burgers, het bedrijfsleven en het midden- en kleinbedrijf de inspanningen op dit vlak nog als volstrekt onvoldoende. Deels wordt dit wellicht veroorzaakt door de immense administratieve veranderingen die voortvloeien uit de vele stelselwijzigingen, maar de "nieuwe" administratieve last die uitgaat van "nieuwe" wetgeving en van het snel groeiende aantal toezichthouders levert veel ergernis op. Zo hebben de zorgverzekeraars in het nieuwe bestel te maken met zeven verschillende toezichthouders. Wij zullen daarop zeker terugkomen bij de behandeling van het wetsvoorstel Marktordening gezondheidszorg. Deze ergernis komt ook naar voren in het rapport van de commissie-Stevens met de titel De top tien ergernissen van het bedrijfsleven. Ook het rapport De bomen en het bos: vergunningen en het MKB, maakt duidelijk dat wij er nog lang niet zijn. Wat gaat de regering met deze rapporten doen?

Wat doet de regering met de uitkomsten van de door onze fractie enige jaren geleden bepleite "regeldrukmonitor"? Worden de adviezen die in het rapport Alle regels tellen van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie dienaangaande worden gedaan, door de regering overgenomen? Mogen wij ervan uitgaan dat in het komende begrotingsjaar zowel in de Miljoenennota als in de toelichting van de verschillende departementale begrotingen een kwantitatieve en kwalitatieve verantwoording wordt gegeven van de ontwikkeling in de regeldruk?

Minder perspectief ziet onze fractie in de "bestuurlijke vernieuwing" als oplossing voor de bestaande onvrede over de overheid en de veronderstelde kloof tussen burger en overheid. Ik wil de immense aandacht voor de veronderstelde kloof tussen burger en overheid toch iets relativeren. Is een deel van het probleem ook niet dat goed nieuws geen nieuws is, zodat een beeld in stand wordt gehouden van "wij zeggen tegen de interviewers dat wij geen vertrouwen hebben in de overheid en die vertellen het weer op het nieuws"? Blijven wij elkaar zo niet napraten dat er geen vertrouwen is? Zijdeveld zei daar eens over dat de kloof zo langzamerhand tot mythische proporties is verheven. Is een deel van de problematiek ook niet dat overheid en politiek op een hoop worden geveegd? Is de in Den Haag ingeslopen cultuur van incidentenpolitiek ook niet een factor, waar ieder incident breed wordt uitgemeten zodat het beeld van een al maar falende overheid wordt versterkt en daarenboven de aandacht wordt afgeleid van de dieperliggende achtergronden en meer fundamentele problemen en oplossingen? De burger voelt dat feilloos aan en verliest andermaal vertrouwen. Wij zitten niet te wachten op mediaspektakel en op een toeschouwersdemocratie. De politiek zal het van de inhoud moeten hebben. Het gaat ons om een politiek die aantoonbaar bezig is met de expliciete, maar vaak ook intuïtieve vragen van burgers. Vormdiscussies moeten wat ons betreft niet de inhoud verdringen. Spelregels moeten er zijn om het spel ten goede te komen en te versterken. Versterking van de democratie vraagt om een versterking van de inhoud.

Het gevleugelde, maar soms wel wat vage begrip van de bestuurlijke vernieuwing hield het afgelopen jaar de gemoederen in deze Kamer behoorlijk bezig. De droom van de heer Noten dat het kabinet dit voorjaar zou vallen over de gekozen burgemeester, is niet bewaarheid geworden. Gelukkig maar, want wij zijn het met hem eens dat er wel belangrijker zaken op een oplossing wachten. Het is waar: de christen-democratie liep nooit voorop wanneer ingrijpende voorstellen tot wijziging van staatsrechtelijke en staatkundige structuren werden gepropageerd. De CDA-fractie is echter ook niet blind voor politieke realiteiten en voor de grote veranderingen in onze samenleving. Bij haar ontbreekt echter de overtuiging dat de burger vurig een verandering van het kiesstelsel, een gekozen burgemeester, gekozen Commissaris van de Koningin en minister-president of een forse injectie directe democratie wenst en dat hij of zij daar vóór alles mee bezig is. Dat is eerder het geval met kwesties inzake de openbare veiligheid, de integratie van minderheden, de kwaliteit van het onderwijs, de werkloosheid, de

wachtlijsten in de zorg of de verloedering in het maatschappelijk verkeer. Daar komt nog bij dat het CDA niet erg geestdriftig kan worden van de ervaringen die zijn opgedaan met mammoetoperaties zoals de dualisering van het decentrale bestuur.

De heer **Schuyer** (D66): Het zal de heer Werner misschien verbazen, maar ook ik ben van mening dat burgers heel vaak met andere dingen bezig zijn dan met bestuurlijke vernieuwing. Daar gaat het natuurlijk niet om. Het gaat erom of een overheid of een parlement mankementen ziet en of het van belang is om die te veranderen. Ik denk bijvoorbeeld aan het debacle van het Europeareferendum, waar de kloof toch niet te ontkennen valt tussen datgene wat de politiek of de regering vonden en datgene wat de burger heeft uitgesproken.

De heer **Werner** (CDA): Ik hoop dat de heer Schuyer het goedvindt dat ik mijn betoog over de bestuurlijke vernieuwing afmaak alvorens ik op zijn woorden reageer. Ik begrijp de strekking van zijn opmerking zeer wel. Mijn partij heeft natuurlijk wezenlijk een ander standpunt in dezen dan D66. Dat hoeven wij niet weg te poetsen. Wij hebben al van de nieuwe D66-minister begrepen dat wij in Den Haag duidelijk voor onze meningen mogen uitkomen. Dat doe ik vandaag dan ook.

Voorzitter. In zijn oratie Reinheid en democratie hekelt de nieuwe Tilburgse hoogleraar Hendriks wat hij noemt "de wet tot behoud van de reorganisatiezucht", de constante schoonmaakwoede in het Huis van Thorbecke en het zoeken naar de Big Bang mede onder invloed van de media. Hij pleit terecht voor een voorzichtige benadering waarin rekening wordt gehouden met de Nederlandse bestuurlijke traditie. Onze reserve is niet slechts door praktische redenen ingegeven. Wij zijn overtuigd, zo zeg ik tegen de heer Schuyer, van de grote betekenis van de hoekstenen van ons bestel en de grote waarden die daarin zijn belichaamd. In de vertegenwoordigende democratie dus; niet in de directe democratie. In het parlementaire stelsel dus; niet in een presidentieel systeem. In politieke partijen als de verenigingen, die het politieke bestel dragen, in de grondslag van evenredigheid van ons kiesstelsel. Juist vanwege datzelfde kiesstelsel kunnen steeds weer nieuwe partijen en de bevolkingsgroepen die zij representeren hun stem laten horen. Zo kunnen zij hoe dan ook hun invloed laten gelden aan het Binnenhof en in de provinciale en gemeentelijke volksvertegenwoordigingen.

De CDA-fractie is er dan ook gelukkig mee dat ook in de nota over bestuurlijke vernieuwing zowel het uitgangspunt van de vertegenwoordigende democratie als het belang van politieke partijen wordt onderschreven. De CDA-fractie zal echter de concrete wijzigingsvoorstellen te zijner tijd toetsen aan haar eigen hierboven genoemde inzichten. Het zal niemand verbazen dat de CDA-fractie geen behoefte heeft aan het burgerforum en aan de nationale conventie waarvan alleen de naam al associaties oproept met de revolutionaire Franse vergadering die het bestel op de kop zette en al doende de koning liet onthoofden, of met de constituerende vergadering die aan de wieg stond van de Bataafse Republiek. Wij begrijpen natuurlijk wel dat elke gelijkenis toevallig is. De

introdactie van deze voor Nederland in deze vorm unieke gremia roept snel een dynamiek op die veel misverstanden kan oproepen. Wij wachten met belangstelling de resultaten af.

In de voorgenomen grondwetswijziging inzake de gekozen burgemeester heeft de CDA-fractie tevreden geconstateerd dat de regering alsnog gevoelig is gebleken voor onze argumenten om de aanstellingswijze van de burgemeester in de Grondwet te blijven verankeren. Mocht een volgende kabinetsperiode een gekozen burgemeester brengen, dan spreekt het voor zich dat de CDA-fractie de vormgeving van deze figuur zal toetsen aan de vraag hoe de vormgeving zich verhoudt tot het hoofdschap van de raad en de overige fundamentele kenmerken van het gemeentebestuur. Bij eerdere gelegenheden heb ik in deze Kamer al de zienswijze van de CDA-fractie over de referenda kenbaar gemaakt. Wij achten deze in strijd met de eerder door mij genoemde uitgangspunten voor de inrichting van ons staatsbestel.

De heer **Noten** (PvdA): Ik begreep het even niet helemaal. Het ging mij te snel. Wat zei de heer Werner nu over het referendum? Zei hij dat zijn eerder ingenomen standpunt is veranderd? En hoe luidde dat eerder ingenomen standpunt ook alweer?

De heer **Werner** (CDA): Ik had gedacht dat mijn fractie hier niet meer veel over hoefde te zeggen, omdat zij tegenstander is geweest van alle voorstellen over referenda die deze Kamer hebben bereikt, inclusief het Europees referendum. Ik dacht dat dit heel duidelijk was, maar ik wil de argumenten nog wel een keer geven.

De heer **Noten** (CDA): Dat is niet nodig; mijn vraag is beantwoord.

De heer **Kox** (SP): De somberheid van het volk en het optimisme van het bestuur vormen de rode draad in het betoog van de heer Werner. Hij heeft dit punt een aantal keer genoemd. Tot nu toe is zijn veronderstelling steeds dat het volk het niet snapt en de regering het goed gezien heeft. Is dat wel zo? Is het volk wel gek en heeft het bestuur wel gelijk? Zou de somberheid van de bevolking niet realistischer kunnen zijn dan het optimisme van de regering?

De heer **Werner** (CDA): De heer Kox heeft mij een aantal keer horen zeggen dat de burger sommige dingen beter aanvoelt dan wij hier in de politiek. Ik zeg echter dat de politiek de opdracht heeft om het somberen van de mensen in een ander licht te plaatsen en hen perspectief te bieden. Dat is mijn opdracht. Als wij weten dat de mensen somberen en problemen hebben met allerlei zaken waarop ik in de loop van mijn betoog nog uitvoerig terugkom, is het aan ons als bestuur om iets te ondernemen om de burger nieuw perspectief te geven. Dat is mijn insteek.

De heer **Kox** (SP): Dat is een nobel streven; dat siert collega Werner. De vraag is echter of de somberheid van de bevolking dan wel het optimisme van de regering realistisch is. Laat ik het nog wat verbijzonderen. Niet alleen de bevolking is somber, maar ook een groot

gedeelte van de CDA-achterban. Op dit moment stemmen er meer CNV'ers op de SP dan op het CDA. 20% van de CDA-achterban overweegt om op mijn partij te stemmen. Is de achterban van het CDA dan ook in de war? Moeten die mensen ook worden opgemonderd? Of is de achterban van het CDA misschien wel goed geïnformeerd en is die somberheid realistisch?

De heer **Werner** (CDA): Ik denk dat de somberheid realistisch is. Dat staat in mijn hele betoog centraal. Ik zie het als de opdracht van de regering en van de politiek om die somberheid te doen keren. De maatregelen die het kabinet de afgelopen twee jaar heeft genomen, zijn in de ogen van mijn fractie absoluut essentieel om tot een beter perspectief te komen. Uit mijn verdere betoog zal blijken dat ik nog niet tevreden ben met alles wat er gebeurt en dat er nog veel meer moet gebeuren om dat perspectief geloofwaardig neer te zetten, zowel voor mijn achterban als voor de kiezers van de heer Kox als voor geheel Nederland.

De heer **Kox** (SP): Het verhaal van de dode man begreep ik overigens niet goed. Ik heb het idee dat de heer Werner dat toch nog een keer moet doorlezen.

De heer **Werner** (CDA): Ik zal nog eens nadenken over de dode man. Ik vond het verhaal echter wat merkwaardig beginnen met de psychiatrie en ijdeltuiterij, want als alle ijdeltuiterij bij de psychiatrie moet worden behandeld, komen er heel wat mensen in een inrichting.

De heer **Noten** (PvdA): Ik word graag goed geciteerd, mijnheer Werner. Ik had het niet over ijdeltuiterij, want dan krijg ik het te druk. Ik had het over narcisme. Dat is echt iets anders. Overigens komt dat in dit huis ook voor, maar wat minder frequent.

De heer **Werner** (CDA): Laten wij hier niet redetwisten over de diagnose van ons ijdel gedrag. De heer Noten weet echter ook dat het slecht afloopt met veel mensen die in het psychiatrische circuit terechtkomen. Daarom is die dode misschien ontstaan, misschien zat die in het verkeerde kanaal. Ik zal er nog met de heer Noten over praten.

Ik zei het al eerder: over het algemeen heerst somberheid over het economisch perspectief van ons land. Het consumentenvertrouwen is nog steeds laag, ondanks het optimisme dat uit de Miljoenennota en andere documenten naar voren komt en er duidelijk sprake is van een herstel van de economische ontwikkeling. Er is inderdaad een herstel van de economische ontwikkeling, zo zeg ik nog maar eens tegen de heer Kox. Het regeringsbeleid heeft daartoe zeker bijgedragen. Herstel van de economische ontwikkeling is wel voorwaarde om perspectief te kunnen bieden.

Terecht beziet de regering de economische groei vooral in de context van de werkgelegenheidsontwikkeling. Het hebben van een baan en deelname aan het maatschappelijke verkeer zijn voor veel burgers over het algemeen nog belangrijker dan de hoogte van het inkomen, want werk biedt perspectief op verdere ontplooiing en ontwikkeling. Ook voor het welslagen van het integratieproces van allochtonen, is

meer werk een belangrijke voorwaarde. Hetzelfde geldt voor het op arbeidsparticipatie gerichte beleid dat ten grondslag ligt aan de hervormingen in de sociale zekerheid. Dat vraagt om veel nieuwe banen, juist ook voor al die mensen die voorheen niet op de arbeidsmarkt kwamen, maar nu op grond van het activerende sociale zekerheidsbeleid voor hun bestaan wél aan de slag moeten. Dat betreft de gedeeltelijk arbeidsongeschikten, de ouderen die langer moeten doorwerken maar doorgaans duurder zijn voor de werkgever, de mensen met een bijstandsuitkering die weinig werkervaring hebben en grote groepen allochtonen.

De CDA-fractie vraagt de regering nadrukkelijk om tijdens de komende werkconferentie met de sociale partners aan dit vraagstuk de hoogste prioriteit te geven. Vooral van de werkgevers zal in dezen meer verantwoordelijkheidsbesef en inzet gevraagd moeten worden, anders zal er van het activerende sociale beleid en van de integratie van minderheden niet veel terechtkomen. Is de regering voornemens hiervan een zwaar punt te maken op de werkconferentie met de sociale partners? En is zij met ons van mening dat dit voor de werkgevers geen vrijblijvende aangelegenheid kan zijn?

De heer **Noten** (PvdA): Begrijp ik het goed dat de heer Werner de bal bij de werkgevers legt? Hij zegt immers dat het voor de werkgevers niet vrijblijvend mag zijn. Spreekt hij de werkgevers aan op het genereren van banen voor allochtonen? Roept hij de werkgevers op, of roept hij de regering op om de werkgevers op te roepen? Klopt dat?

De heer **Werner** (CDA): De inspanningen moeten uiteindelijk van de werkgevers komen, want die moeten werk creëren. Daar is het werk. De regering heeft voorwaarden gecreëerd, waardoor bedrijven efficiënter kunnen werken en meer winst kunnen maken. De heer Noten heeft zelf al die mooie dingen genoemd. Ik vind dat de werkgevers kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid om met de vruchten van het veranderde socialezekerheidsstelsel ook de andere kant te bedienen en de mensen banen aanbieden en tewerkstellen.

De heer **Noten** (PvdA): De heer Werner mag van mij de werkgevers best aanspreken, maar waarom zouden zij zich laten aanspreken, wat is hun belang? Is de heer Werner niet bezig om de verantwoordelijkheid voor dat deel van de arbeidsmarkt neer te leggen bij de werkgevers? Ligt die niet in dit huis, ligt die ook niet bij de politiek? De bal kan toch niet zomaar aan de werkgevers toegespeeld worden?

De heer **Werner** (CDA): Ik zeg dat vooral de werkgevers aangesproken moeten worden. Dat kan niet allemaal in Den Haag geregeld worden, de werkgevers moeten daaraan meewerken. Zij moeten uiteindelijk de mensen tewerkstellen.

De heer **Noten** (PvdA): Werkgevers moeten meewerken, werknemers moeten meewerken, het weer moet ook meewerken. De kern is dat hier een verantwoordelijkheid ligt om zelf voorstellen te ontwikkelen, zelf initiatieven te nemen en die te presenteren en niet anderen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid. Dat helpt niet.

De heer **Werner** (CDA): Dat zien wij dus anders. Er komt een werkconferentie. De heer Noten is zelf bij de vakbonden geweest. Ik dacht dat hij vanuit die wereld wellicht ook zou refereren aan de verantwoordelijkheden van werkgevers en werknemers om samen cao-overleg te plegen en daarin aandacht te geven aan scholing van werknemers en allerlei andere zaken. Nu is aan de orde dat werkgevers en werknemers ook plaatsen beschikbaar moeten stellen voor die mensen aan de onderkant van de samenleving die nu op de arbeidsmarkt komen. Slaagt dat niet, dan mislukt het beleid van de regering. Er moet de regering alles aan gelegen zijn om in de komende werkconferentie dit punt bovenaan de agenda te zetten! Ik wacht het antwoord van de regering af. Als mensen hun verantwoordelijkheden niet nemen, zijn wij er nog altijd als parlement om te kijken naar maatregelen van overheidszijde. Het zou mooi zijn als het vanuit de werkgevers en werknemers zelf kwam. Als die niet meewerken, wordt het immers nooit iets.

Tegelijkertijd is er een aanzienlijk verlies van arbeidsplaatsen als gevolg van het wegtrekken van veel economische bedrijvigheid -- goederen en diensten -- naar lagelonenlanden zoals China, India, Zuid-Amerika en Oost-Europa. Deze opkomende economieën worden door velen als een bedreiging voor onze welvaart ervaren. Ik kom op de internationale dimensie straks nog terug. De vraag is urgent, welke economische bedrijvigheid en welke werkgelegenheid daarvoor in de plaats komen. Niet bij de overheid, waar als gevolg van bezuinigingen het aantal arbeidsplaatsen zal afnemen. De grote onzekerheid over de olieprijs en de economische malaise bij belangrijke handelspartners als Duitsland en andere Europese landen, laten nog onduidelijkheid bestaan over wat wij van het economische herstel mogen verwachten. Is de economische terugslag van ons land niet veel fundamenteeler en structureler van aard dan wij wellicht bereid zijn toe te geven?

Het lijkt erop, mijnheer Kox, dat de burger dat zo voelt: Ja zeker, nu hebben we het nog goed, maar we maken ons grote zorgen over de toekomst. Waar moet de nieuwe bedrijvigheid vandaan komen? Wordt het niet tijd dat een helder, tot de verbeelding van mensen sprekend perspectief geschilderd wordt van waar wij met Nederland naar toe gaan?

De heer **Kox** (SP): Toen collega Werner mijn naam noemde, werd ik natuurlijk extra alert. Gelukkig kunnen nog steeds een heleboel Nederlanders zeggen: Nu gaat het nog goed, maar straks? Dat is heel fijn, want dat betekent dat wij in ieder geval nog iets voor de toekomst kunnen doen. Maar wat zegt collega Werner van die 15% van de gezinnen die op dit moment op het armoedeniveau zitten? Die kunnen niet zeggen: Nu gaat het ons nog goed, maar straks? Nee, die mensen gaat het heel slecht en die vragen: Wat doet de regering voor ons? Dat is toch ook een deel van de werkelijkheid? Het gaat een aantal mensen ontzettend slecht. Ondanks al het gesnoei en al het gedoe zit op dit moment 15% op het armoedeniveau. Dat verzin ik niet, dat bedenkt het CPB. Het CDA moet toch ook staan voor deze mensen? Die mensen zijn niet alleen bang voor de toekomst maar ook voor het heden.

De heer **Werner** (CDA): Ik heb in een interruptiedebat met de heer Noten een heel duidelijk pleidooi gehouden voor juist die groepen aan de onderkant van de samenleving die op de armoedegrens zitten. Die zijn gebaat bij werk en daarom moet er een heleboel gebeuren. De aandacht voor deze groep is volop in mijn betoog aanwezig.

De heer **Kox** (SP): Aandacht is heel fijn, maar met aandacht en goede bedoelingen alleen komen wij er niet.

De heer **Werner** (CDA): Ik ben ook nog niet klaar.

De heer **Kox** (SP): Nee, mijnheer Werner, maar uw regering is al zoveel jaren bezig. U bent nog niet klaar en u zegt dat het in de toekomst beter moet worden, maar u zou bij zo'n moment als deze algemene politieke beschouwingen kunnen zeggen waarom het beleid van de regering niet werkt, waarom het aantal mensen op het minimumniveau is gestegen in de afgelopen vier jaar. Dat moet u toch ook zorgen baren? Het zijn uw kiezers!

De heer **Werner** (CDA): In een tijd van conjuncturele teruggang is dat fenomeen helaas altijd aanwezig.

De heer **Kox** (SP): Dat is onvermijdelijk.

De heer **Werner** (CDA): In het vervolg van mijn betoog zal ik aangeven wat ik de komende jaren van de regering verwacht om ook voor die mensen het perspectief te verbeteren. Ik wil niet dat er zomaar 10% uit de zak getoverd wordt, er zal actief meegewerkt moeten worden.

De heer **Kox** (SP): Wanneer rekent de CDA-fractie deze regering af op haar beleid? De regering is al lang bezig, de regering slaagt erin om het aantal mensen op het minimum te doen stijgen. De CDA-fractie steunt deze regering, maar zij zal toch op enig moment moeten zeggen dat het genoeg geweest is, dat de regering niet het schild voor de zwakkeren is dat de CDA-fractie wil dat zij is. Dat moment moet toch ooit komen?

De heer **Werner** (CDA): Dat komt ook zeker een keer. Wij vinden dat dit moment nog niet daar is. De heer Kox weet dat de afgelopen jaren een economische teruggang heeft plaatsgevonden, dat er geweldig gepompt moest worden om niet te verzuipen en dat loonmatiging heeft plaatsgehad. Dat was allemaal nodig. Geen mens kan daaraan voorbijgaan. Mede dankzij dat beleid zijn er nu de eerste tekenen van herstel en neemt de werkgelegenheid weer toe. Het gaat erom dat ook de nieuwe groepen die nu op de arbeidsmarkt komen een kans krijgen en werk kunnen vinden. Daarover gaat mijn betoog. Ik spreek de regering daarop aan en ik spreek de sociale partners daarop aan. Ik wacht nu eerst even af wat daarvan komt.

De heer **Noten** (PvdA): Ik wil het even scherp formuleren. Er zijn in Nederland een half miljoen jongeren met een chronische ziekte. Die zullen niet de productiviteit bereiken die een werkgever van een werknemer verlangt vanuit het marktdenken. Dat is die werkgever niet te

verwijten en dat is die werknemer niet te verwijten. Het gaat om een half miljoen mensen. Wij kunnen de werkgevers en de sociale partners aanspreken totdat wij een ons wegen, maar dat vraagstuk zullen wij in dit huis moeten oplossen. Als wij daarvoor geen voorstellen zien of horen, ontbreekt er iets wezenlijks in dit land en is het naar mijn gevoel echt flauwekul om te praten over perspectief. Deze mensen moet perspectief geboden worden en dat doen wij nu niet. Dat punt heb ik proberen te maken in aansluiting op de heer Kox.

De heer Werner (CDA): Dat heb ik genoteerd. Ik ga u nu vertellen wat er volgens ons nog meer moet gebeuren om dat perspectief te krijgen.

Mevrouw de voorzitter. Ik ga verder met mijn betoog. Wordt het niet tijd dat helder aangegeven wordt waar onze kansen liggen en hoe wij die kansen kunnen benutten en een en ander neerleggen in begrijpelijke realistische toekomstscenario's, die anders dan de nogal macrogeoriënteerde cijfers van de MEV en het CEP concreet zijn en tot de verbeelding van de bevolking spreken? Dat is iets anders dan alleen maar aangeven dat wij er met de hervormingen nog lang niet zijn, harder en langer moeten gaan werken, de lonen moeten matigen en het ontslagrecht moeten versoepelen. Dat zal misschien wel nodig zijn, maar dat zijn geen maatregelen waarvoor je mensen in beweging krijgt en waar zij achteraan zullen lopen als niet duidelijk aangegeven wordt welk perspectief daarmee geboden wordt.

Wij hebben sterke troeven om de toekomst wel degelijk met vertrouwen tegemoet te kunnen zien, maar laten wij dat ook duidelijk naar voren brengen. Onze kennis op het gebied van waterwerken en de voedingsketen "van grond tot mond" zijn wereldberoemd, onze geografische ligging is gunstig, met de mainports, de haven van Rotterdam en de luchthaven Schiphol, hebben wij krachtige trekkers en onze handelsgeest is vermaard over de hele wereld. De ouderenzorg en medische sector zullen sterk groeien en bieden veel innovatieve kansen. De fundamentele kennis rond nanotechnologie, de moleculaire biologie, de ICT en milieukunde, bieden nieuwe, ongekende mogelijkheden op alle denkbare terreinen. Biomassateelt geeft nieuwe kansen aan de land- en tuinbouw voor het leveren van bijvoorbeeld energie uit koolzaad of bouwmaterialen uit olifantengras. Ik vraag de regering om duidelijk te maken, anders dan met de traditionele conjuncturele maatregelen, waar de nieuwe werkgelegenheid vandaan kan komen. Past hier niet een grotere ambitie om met concrete verkenningen de kansrijke economische bedrijvigheid voor ons land in kaart te brengen en het beleid daarop af te stemmen? En past het niet om, in het besef dat de economische malaise meer is dan een conjuncturele terugval, nog veel harder in te zetten op het verbeteren en daarop afstemmen van het onderwijs, bij-, na- en omscholing, en de research- en developmentinspanningen op te voeren, zodat de groeiende mismatch op de arbeidsmarkt wordt gecorrigeerd?

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Veel van wat de heer Werner naar voren brengt, spreekt mij zeer aan. Ik denk dat hij goede vragen aan het kabinet stelt, maar het zijn niet alle vragen. De tijd begint te dringen, niet zozeer de

spreektijd van de heer Werner maar wel de tijd van dit kabinet. Wij staan aan de vooravond van het laatste volle regeringsjaar. Een partijgenoot van de heer Werner heeft niet al te lang geleden gezegd dat in Nederland twee miljoen economisch kwetsbare mensen wonen. Er kan uiteraard een pleidooi gehouden worden voor de teelt van olifantengras maar daarmee zijn die twee miljoen mensen niet minder kwetsbaar geworden.

Ik hoor graag uit de mond van de woordvoerder van de CDA-fractie dat het kabinet duidelijk tekortschiet met zijn plannen voor komend jaar voor het uit die kwetsbare positie halen van die hele grote groep van mensen die te laag geschoold zijn, weinig productief zijn, weinig kansen hebben op deze arbeidsmarkt vanwege bijvoorbeeld hun allochtone afkomst, voor wie de loonkosten voor werkgevers te hoog zijn, voor wie loonkostensubsidies zijn afgeschafte et cetera.

De heer **Werner** (CDA): Ik kan er ook niets aan doen dat ik niet alle vragen stel die kunnen worden gesteld. U hebt straks de gelegenheid uw vragen aan het kabinet te stellen. Ik stel natuurlijk de mijne. Ik vind het een herhaling van zetten worden. Ik heb van alle drie de oppositiepartijen, voorzover zij nu aan het woord zijn geweest, gehoord dat ik moet opkomen voor die twee miljoen kanslozen. Ik heb tot twee of drie keer toe de regering opgeroepen daarvoor werkperspectief te geven.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): U wilt werkgevers aanspreken en het kabinet oproepen, maar de concrete vraag is of u vindt dat het kabinet voldoende beleidsvoornemens heeft voor 2006, zo ongeveer het laatste regeringsjaar van dit kabinet. Als u dat niet vindt, is dit het moment om het kabinet daarop af te rekenen.

De heer **Werner** (CDA): U wilt meteen weer zo graag afrekenen. Ik heb gemeld wat ik van het kabinet verwacht en ik heb de vragen gesteld die ik interessant vind. Die gaan over het bieden van perspectief op werk. Dat moet er zijn, want als er geen werk is, is er geen perspectief. Dat is de kwintessens van mijn inzet. Ik moedig het kabinet aan, daarin volgend jaar nog duidelijker te worden en ik geef het daarvoor alvast een aantal voorbeelden. Ik begrijp dat u uw gevoelens hier wilt neerleggen, maar u bent straks zelf aan de beurt. Ik geef in ieder geval aan dat wij nog meer van het kabinet verwachten dan het tot nu toe heeft gedaan. Wij zien dat als absoluut onvermijdelijk en noodzakelijk.

Zeker, willen wij de kansen benutten, dan zal de arbeidsmarkt flexibeler moeten worden en levenslang leren normaal. In navolging van het Innovatieplatform is alom in het land de innovatiemotor op gang aan het komen. Het gebiedsgerichte economische beleid genereert veel nieuwe dynamiek, maar ook hier de vraag: moeten wij duizend bloemen laten bloeien of moet er meer focus aangebracht worden in de talrijke initiatieven? De opkomende innovatieve regio's Oost-Nederland, de triangel en Twente, Wageningen, Nijmegen, de Brainport, Oost-Brabant en Zuid-Limburg met de versnellingsagenda, genereren veel nieuwe betekenisvolle mogelijkheden voor ons land en reiken bouwstenen aan voor de toekomstige bedrijvigheden. Mijn vraag aan het kabinet is: zou het voor de stimulering van innovatie van duurzame economische

ontwikkeling en van het gemeenschapsgevoel niet goed zijn, een dergelijk toekomstscenario voor de lange termijn te ontwikkelen, zo mogelijk in de vorm van een aantal nationale projecten? Daarmee kan een meer concreet, tot de verbeelding sprekend toekomstperspectief voor Nederland worden geboden en kan, mede met het oog op de volgende kabinetsperiode, het debat over te maken keuzes op gang worden gebracht. Daarbij kan dan ook de hier in deze Kamer door alle partijen onderschreven motie-Lemstra worden betrokken waarin wordt gevraagd hoe geanticipeerd gaat worden op de langetermijnontwikkeling rond zaken als klimaatverandering, zeespiegelrijzing, hoogwaterproblemen, de ontwikkeling van Schiphol, de bereikbaarheid van de Randstad en de ontwikkeling van de Maasvlakte. Ik zou nog wel even kunnen doorgaan met deze opsomming.

Het is urgent om in de vorm van een nationaal project na te gaan hoe wij in 2025 bijvoorbeeld in onze energiebehoefte kunnen voorzien en welke rol bijvoorbeeld de landbouw daarin kan spelen. Dat zou ook wel eens een ander licht kunnen werpen op het in de verkoop zetten van onze elektriciteitscentrales nú. En is het geleidelijk wegvallen van de aardgasbaten, waarvan wij nu nog zo uitbundig profiteren, in 2025 een niet minstens even groot probleem als de vergrijzing? Waarom stellen wij ons niet tot doel dat Nederland in 2025 leading is in de wereld op het gebied van de milieukunde en duurzaamheid? De kennis daarvoor is in ons land aanwezig. Zeker, 2006 is het jaar van de uitvoering, maar daar kan het niet bij blijven. Het moet ook het jaar worden van nieuw elan en het scheppen van nieuw perspectief voor ons land.

Dit perspectief, mevrouw de voorzitter, kan niet los gezien worden van de positie van ons land in Europa en de wereld. Onze kansen en perspectieven zijn daarmee onlosmakelijk verbonden. De Europese integratie wordt, of moet ik zeggen, werd wereldwijd gezien als het meest succesvolle naoorlogse project van de politiek. Verzoening, wederopbouw, afweer tegen nieuwe totalitaire dreigingen, het kon allemaal dankzij het bewijs, dat met vallen en opstaan de politiek in staat bleek boven haar eigen schaduw en haar eigen kortetermijndenken uit te stijgen. De christen-democratie heeft daarin altijd een leidinggevende rol gespeeld, maar nu ervaren velen Europa als een bedreiging. Waarom? Europa is in de ogen van veel burgers paradoxaalwijs het symbool geworden van verlies van het eigene, de eigen bestemmingsmogelijkheid; het symbool van banenverlies, van saneringen en van wegconcurreren, en daar komt nog de globalisering bij.

Inderdaad, globalisering, cultureel, sociaal, economisch en politiek, is een realiteit. ICT, mobiliteit, vrijhandel met zware concurrentie van lage lonenlanden, andere politieke en economische machtsverhoudingen, het opkomen van een wereldwijde amusementscultuur, en ook criminaliteit en terrorisme en nieuwe, niet aan enige grens gebonden, internationale risico's van epidemieën, het zijn de realiteiten van de 21e eeuw. En daarmee wordt ook de conjuncturele neergang in de economie niet meer als iets cyclisch ervaren, ik heb dat al eerder gezegd, maar als een structurele bedreiging van bestaanszekerheid, die niet zelden leidt tot onzekerheid en zelfs existentiële angst.

Dat burgers zich afkeren van Europa zou ook wel eens te maken kunnen hebben met dat gevoel van onzekerheid en machteloosheid, omdat zo velen vrezen en voelen dat nationale politiek tegenover deze allesbeheersende uitdaging en dreiging machteloos staat. Het verklaart ook de felheid en het fanatisme van de anti-globaliseringsbeweging. Daarvoor dienen naar onze mening allereerst een visie en een antwoord te worden ontwikkeld op dit fenomeen van globalisering en Europeanisering. Dat is -- wij realiseren het ons -- niet gemakkelijk. Statistieken alleen helpen niet: de schilder of de truckchauffeur, die zijn baan ziet weggesaneerd, koopt niet zoveel voor het verhaal dat wij per saldo, ja saldo, aan bijvoorbeeld de uitbreiding van Europa verdienen. Hij wil perspectief voor zichzelf!

Wij realiseren ons dat dit kabinet er op microniveau en macroniveau veel aan doet om de nadelen van de globalisering te beperken en de voordelen te maximaliseren. Op microniveau door arbeidsmobiliteit te bevorderen bijvoorbeeld door herscholings- en doorstromingsmaatregelen, op macroniveau door de concurrentiepositie van onze economie te behouden en te versterken door loonmatiging en infrastructurele voorzieningen.

Dat is een andere visie dan klakkeloos de onvermijdelijkheid van een globale marktwerking, zonder bescherming van het zwakke of zonder aanpassingstijd, te accepteren en het is een andere visie dan krampachtig zich willen afschermen van wereldwijde markten en beïnvloedingen.

Het gaat er allereerst om dat wij de zegeningen van de globalisering durven belichten. De volkeren van China, India, Brazilië en Vietnam lijken zich in een hoop tempo aan de armoede te ontworstelen. Brachten wij twee decennia geleden nog voedselhulp naar India, nu exporteert dat land zelf voedsel en geeft het zelf hulp. Het is uiteraard dankzij de geweldige inspanningen van die landen zelf, maar het is ook voor een gedeelte dankzij die ontwikkelingshulp uit het verleden, en dat mag ook wel eens gezegd worden.

Maar is globalisering ook goed voor ons? Het antwoord op die vraag kan niet los gezien worden van Europa. Waar velen Europa zien als het probleem, is het ook de oplossing voor de verder voortschrijdende globalisering, als een brug daarnaar toe, als een antwoord erop. Alleen een krachtig, zelfbewust Europa kan een eigen antwoord op die globalisering formuleren. Dat wil zeggen, niet de afwijzing ervan, maar een bewuste, eigen invulling van dat fenomeen: economisch, sociaal, cultureel en politiek. Economisch door te investeren in waarin wij goed zijn, vooral in de hersens van de Europese burgers, maar ook in de Lissabonagenda -- waarom blijven wij daarbij toch zo achter? - en in de structuur en modernisering van onze economieën. Het kan, zoals sommige sectoren van de Nederlandse economie bewijzen, ook voor het midden- en kleinbedrijf. Een nieuwe wereld met twee miljard mensen meer in China en India, die koopkracht hebben gekregen, biedt vooral grote kansen voor onze export naar die landen, voor de bedrijvigheid in onze mainports, voor onze welvaart (goedkopere producten komen op onze markt) en voor onze handel. Moeten wij de inspanningen om de banden met deze

nieuwe economische mogelijkheden verder aan te halen, niet opvoeren? Doen wij genoeg met onze handelsmissies om contacten te leggen? Prachtig om in de krant te lezen dat een paar Nederlandse ondernemers een order van 400 mln. binnenhalen in India om 4 mln. voertuigen en 1500 tankstations om te bouwen op LPG.

Sociaal moeten wij het fenomeen globalisering invullen door hervormingen ten gunste van arbeidsparticipatie en het opheffen van sommige belemmeringen op de arbeidsmarkt, maar ook door niet klakkeloos het Angelsaksische economische model na te apen. Soms bevordert een niet te laag sociaal vangnet juist die arbeidsmobiliteit, omdat men eerder risico's wil nemen.

Cultureel moet die invulling geschieden ook en vooral door ruimte te houden voor het niet-commerciële in de media, in het vrijwilligerswerk en in maatschappelijke voorzieningen.

Politiek is die invulling nodig, omdat Brussel wel eens de neiging heeft ook dit allemaal te iken aan het vrije marktprincipe. Maar Europa kan en moet juist een eigen, ook politiek antwoord op die eenheidsworst van globalisering geven. Azië, Latijns Amerika, Afrika en de post-socialistische landen kijken met spanning naar ons, of het ons lukt een eigen invulling te geven, een alternatief te bieden voor een allesbeheersend vrije marktdenken. Inderdaad, Europa als sociaal-economische mainpower kan het verschil uitmaken of dat globaliseringproces humaan verloopt, dan wel vooral veel verliezers en een paar grote winnaars kent. Als de globalisering blijft steken in het fenomeen dat 200 miljardairs samen een groter vermogen hebben weten te vergaren dan anderhalf miljard medeburgers, dan is er iets grondig mis, wereldwijd en ook hier. Die globalisering maakt burgers angstig en mismoedig. Maar juist een nieuwe visie op Europa en zijn onmisbaarheid in dit proces, kan de burgers het gevoel teruggeven weer macht te hebben over het eigen bestaan, dat te kunnen richten en inrichten.

Het referendum heeft de verdere ontwikkeling van Europa gestagneerd. Waar de CDA-fractie overtuigd is van de noodzaak van een sterk Nederland in een sterk Europa, betreurt ze de uitkomst van het referendum zeer. Vele elementen in het nieuwe verdrag worden door de CDA-fractie nog steeds gezien als een wenselijke, belangrijke stap voorwaarts, een stap waarvan het thans helaas niet duidelijk meer is of deze nog gezet zal worden. Wat gaat de regering nu ondernemen om het verloren terrein ten aanzien van Europa terug te winnen? Als onze fractie aan de regering vraagt om een aansprekend toekomstscenario voor ons land neer te zetten, dan kan zulks alleen in Europees en mondiaal perspectief. Anders zal geen antwoord mogelijk zijn om de gevolgen van de snelle en grootschalige Europese en mondiale hervervorming van economische bedrijvigheid en werkgelegenheid hier in ons land op te vangen. Of is er een alternatief en keren wij als Nederland de rug naar Europa en de wereld? Waar zullen wij dan over 25 jaar met Nederland staan? Wat is dan het perspectief? Nederland museumland? Of Nederland het bejaardenoord van Europa? Het spreekt de fractie van het CDA niet aan.

Mevrouw de voorzitter. Ik rond af met de wens dat de regering met nog meer inzet de bevolking zal weten te overtuigen van nut en noodzaak van het regeringsbeleid.

Het gebrek aan vertrouwen in ons land in eigen kunnen en in de toekomst van ons land is zorgwekkend, terwijl het kabinetsbeleid nu juist terecht gericht is op die langere termijn om een antwoord te hebben op de snel en sterk veranderende concurrentiepositie van ons land, op de vergrijzing, op de zich drastisch wijzigende machtsverhoudingen in de wereld en op de steeds snellere technologische veranderingen én om de nieuwe kansen die zich aandienen te pakken en de daarbij behorende welvaart te kunnen meenemen. Juist nu in het komend jaar verwacht mag worden dat de introductie van de diep ingrijpende hervormingen ongetwijfeld gepaard zal gaan met veel onrust en kinderziektes, zal dat perspectief, dat weten waarvoor wij het allemaal doen, niet in de laatste plaats om onze kinderen een goede toekomst te verzekeren, meer dan ooit noodzakelijk zijn.

Ik wacht het antwoord van de regering met belangstelling af.

*N

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Voorzitter. De laatste ronde, het laatste volle regeringsjaar alweer voor dit kabinet dat de kiezers eigenlijk niet wilden. De laatste kans ook om de beloftes van 2003 in te lossen, tijd om nog eens terug te lezen wat het kabinet-Balkenende 2 allemaal met Nederland voorhad: een sterke economie, een slagvaardige overheid, een levende democratie en een veiliger samenleving, meer eigen verantwoordelijkheid, versterking van het innovatieve vermogen van Nederland, herstel van waarden en normen en versterking van de internationale verantwoordelijkheid van Nederland en Europa in de wereld.

De groei van de arbeidsparticipatie stagneerde tot nu toe en het besteedbaar inkomen van huishoudens nam in 2003, 2004 en opnieuw in 2005 af. Het aantal huishoudens dat moeilijk of zeer moeilijk kan rondkomen, nam de laatste jaren toe van bijna 10 naar bijna 15%. Het plusje dat in het jaar voor de verkiezingen wordt uitgedeeld, steekt daar schraal bij af. In de aanloop naar het oogstjaar van dit kabinet groeit de Europese economie bijna twee keer meer dan de Nederlandse. Beleid waar de twee miljoen kansarmen van De Geus iets aan zouden kunnen hebben, is afgebroken. Denk aan de loonkostensubsidies voor werklozen. Wat het kabinet participatiebevordering noemt, noemt een gewoon mens het verlagen van uitkeringen. Wat Balkenende een prikkel tot werkaanvaarding noemt, noem ik een enkele reis naar de bijstand. De statistieken zijn veranderd, wat niet is veranderd is de werkelijkheid van de mensen achter die statistieken. Er is nazorg noch voorzorg! Voor wie wel een baan vindt, valt er weinig te juichen. Een belastingsubsidie voor "werkende armen" kan pas in 2008 worden ingevoerd, alsof deze mensen ook hun nota's tot 2008 kunnen laten liggen.

Het kostwinnersdenken met zijn voor vrouwen ontworpen armoedeval is weer helemaal terug van weggeweest, kinderopvang is een luxeproduct geworden.

Dit is niet de sterke economie, de eigen verantwoordelijkheid die mensen willen. De Nederlandse bevolking pleit in meerderheid voor meer solidariteit: 60% van de mensen wil een meer solidaire samenleving

tegenover 4% die het omgekeerde bepleit. Mensen realiseren zich heel goed dat de kreet "meer eigen verantwoordelijkheid" een valse slogan is waarachter een hardere samenleving schuilgaat die onnodige risico's neemt. Bijvoorbeeld het risico dat velen hun zorgverzekeringspremie niet kunnen betalen, van ouderen die uit geldgebrek de deur niet meer uitkomen, van kansarme, gesegregerde wijken, van werkgevers die ongestraft arbeidsgehandicapten en moslims kunnen afwijzen. Een kabinet dat mensen meer eigen verantwoordelijkheid wil laten nemen, moet zich realiseren dat daaraan voorafgaat een betere toerusting van die mensen, maar daar ontbreekt het aan.

Geconfronteerd met de aanhoudende kritiek op het kabinetsbeleid doet de minister-president graag de voorspelling dat de toekomst hem gelijk zal geven, dat hij de voor de langere termijn noodzakelijke hervormingen volbracht. Mijn fractie voorspelt iets anders, namelijk dat Balkenende 2 de geschiedenis ingaat als het kabinet dat juist naliet te hervormen, het kabinet van de stagnatie, dat niet de noodzakelijke investeringen deed in de participatie van economisch kwetsbaren. Het kabinet dat wel sprak over het belang van de kennis economie, maar te weinig deed om een kennissamenleving dichterbij te brengen, de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Het kabinet dat tegen alle deskundige adviezen in -- nu zelfs in CDA-kring geuit -- de hypotheekrenteaftrek niet beperkte en daarmee de hypotheek op de toekomst verzwaarde, dat zei dat de schuld van de vergrijzing onbetaalbaar zou worden, maar de milieuschuld voor volgende generaties liet oplopen. Het kabinet dat fijn stof over het hele land laat uitwaaien, zonder het probleem bij zijn bronnen aan te pakken, dat werkloos toezag hoe etnische spanningen toenamen en toeliet dat de uitsluiting van migranten op de arbeidsmarkt van jaar tot jaar maar erger werd.

Want wat zijn op de keper beschouwd nu die hervormingen van dit kabinet? Voor het verkorten van de WW is niet zoveel politieke moed en creativiteit nodig. Dat is wel nodig voor een solide plan om niet langer de ongebreidelde consumptie van grote groepen huizenbezitters en ouderen met een fors pensioen te subsidiëren, maar juist te investeren in onderwijs, duurzame infrastructuur, milieu en cultuur. Deze laatste opsomming is niet een toevallige GroenLinks-wensenlijstje, maar komt letterlijk uit het advies van de Raad van State over de Miljoenennota 2006.

Alle oppositiepartijen presenteerden in september onafhankelijk van elkaar tegenbegrotingen die op de verschillende economische parameters beter scoren dan het kabinet. Dat geldt vooral voor de linkse partijen, PvdA, GL en SP. Het kan echt anders, beter, veel beter. Van het stimuleren van consumptie naar duurzame investeringen. Maar Balkenende reageerde al als door een adder gebeten toen de minister van de levende democratie onlangs het H-woord in de mond nam. Zelfs erover praten is verboden, laat staan erkennen dat de oppositie hier echt een punt heeft!

Het is natuurlijk allemaal een beetje gratuit, zoals deze minister de sorry-democratie weer een nieuwe dimensie geeft, maar hij maakt ondertussen wel consequent duidelijk wat het probleem van Den Haag is: dit kabinet, dat noodzakelijke keuzes voor de toekomst uit

de weg gaat. Terzijde, wat een ontzettend benepen discussie intussen over de uitingenvrijheid van ministers. Hoezo levende democratie? Sinds wanneer mogen ministers niet meer hardop denken, sinds wanneer mag een kabinet niet openlijk twijfelen, is debat verboden? Staat dat echt allemaal in de Grondwet, ik kon het niet vinden. Waar is de minister-president bang voor? Voor openbaarheid en debat? Is dit de resultante van de roep om leiderschap? Elkaar de mond snoeren en doen alsof er maar één waarheid is? Dat noemen wij geen leiderschap, maar gewoon autoritair gedrag.

Mevrouw de voorzitter. De dreiging van terroristische aanslagen zal niet verdwijnen, maar over tien jaar zal men zich wel verbaasd afvragen hoe die dreiging in zo'n korte tijd zo'n grote impact kon hebben op de verhouding tussen overheid en burgers. Onder het mom van de strijd tegen terroristische aanslagen tekent zich een dramatische verandering af in de benadering door de overheid van het publiek. Maar liefst 50.000 mensen kregen in de eerste negen maanden van dit jaar al een boete opgelegd wegens het simpelweg niet kunnen tonen van een identiteitskaart. Steeds verder wordt de privacy van mensen teruggedrongen. Anonimiteit wordt een verdacht begrip, op straat, waar steeds meer camera's komen te hangen, maar straks ook op het internet. Behalve voor AIVD-medewerkers; hun anonieme verklaringen moeten tot bewijs in strafzaken gaan dienen. Apologie moet volgens het kabinet straffaard worden, een maatregel waaraan iedere ratio vreemd is.

Wij krijgen na preventief fouilleren nog de bestuurlijke aan-, op- en vasthouding van onschuldigen. Alles bij elkaar een uitbreiding van bevoegdheden die zijn weerga in de naoorlogse geschiedenis van het strafrecht niet kent, maar die de veiligheid hoogstens marginaal zal verbeteren. En zodra ergens een terrorismeverdachte wordt vrijgesproken, klinkt de voorspelbare roep van CDA en PvdA dat de wet opnieuw moet worden gewijzigd.

Wat is de prijs? Waar leiden al deze inbreuken op fundamentele grondrechten toe? Wie gelooft de regering nog als zij doet alsof privacy omgekeerd evenredig is aan veiligheid? Wat oogst een overheid die vooral wantrouwen uitstraalt, die burgers als potentiële verdachten aanmerkt? Het is waar, veel mensen zullen zich veiliger te voelen, maar er is ook maar weinig psychologisch inzicht nodig voor de conclusie dat zo'n overheid geen maatschappelijke verbondenheid organiseert, maar onrust creëert en toenemende verharding.

De verharding en het gebrek aan respect dat dit kabinet toont jegens fundamentele burgerlijke rechten en vrijheden gaan gepaard met een toon van onverdraagzaamheid jegens migranten. Ook op dit punt zal Balkende niet de geschiedenis ingaan als de visionair hervormer die op het goede moment de goede dingen deed. Het kabinet is namelijk ronduit verwijtbaar nalatig in het bevorderen van een sfeer van openheid en tolerantie in een samenleving die, hoe je het ook wendt of keert, multicultureel is en waarin, nog maar kort geleden, werd geconstateerd dat de integratie van veel allochtonen succesvol was. In plaats van minister Bot te dwingen zijn Irak-standpunt terug te nemen, zou Balkenende zijn minister van Integratie moeten verzoeken haar woorden terug te nemen als zij stelt dat iedereen die hier niet is

geboren slechts te gast is en zich altijd als gast moet gedragen of anders kan vertrekken, als zij suggereert dat een dubbele nationaliteit staat voor een gebrekkige loyaliteit aan onze maatschappij. Hoe denkt de minister-president dat deze onverdraagzame taal overkomt op mensen die, komend uit het buitenland, al jaren hun bijdrage aan de Nederlandse samenleving leveren? Hoe kijkt de minister aan tegen het feit dat steeds meer goed opgeleide migranten het in Nederland voor gezien houden, omdat ons tolerante klimaat is omgeslagen in een gesegregeerde samenleving? Voor integratie is nodig dat mensen zich ingesloten voelen, maar insluiting heeft bij dit kabinet een andere betekenis gekregen.

Wat te denken van het feit dat Nederland het enige land in de eurozone is met een negatief migratiesaldo? Juicht het kabinet dat toe omdat Nederland misschien een beetje vol is, of is dat cijfer een reden om ons -- met oud-premier Lubbers, om maar iemand te noemen -- zorgen te maken over de aantrekkelijkheid van Nederland als vestigingsplaats voor buitenlandse studenten, kunstenaars en bedrijven? Over de langzamerhand ondoordringbare bureaucratische vesting om Nederland hoorden wij VVD-leider Van Aartsen niet toen hij Nederland in zijn utopie met New York vergeleek!

De vestingwerken om Europa hebben grimmige gevolgen. Met afschuw hebben wij onlangs weer gezien hoe mensen zich letterlijk doodvechten op de prikkeldraadversperringen om Europa, hoe tientallen mensen zonder verblijfstatus in Parijs de dood vonden in brandgevaarlijke, afgekeurde pensions en hoe op 27 oktober een verwoestende brand op Schiphol 11 dodelijke slachtoffers maakte, een brand die dringende vragen heeft opgeroepen, omdat die ontstond in een complex dat in allerijl was opgetrokken toen de Tweede Kamer twee jaar geleden opeens in de ban was van het fenomeen van de drugskoeriers. De koeriers zijn gebleven, de politieke belangstelling is verdwenen en de cellen blijken nu gebruikt te worden voor vreemdelingen zonder papieren. Had die bestemmingswijziging geen gevolgen moeten hebben voor de inrichting en het beveiligingsniveau? Waarom kunnen de deuren niet centraal ontgrendeld worden? Was het complex voldoende brandveilig? Zijn die cellen geschikt voor langdurig verblijf? Zijn alle relevante veiligheidsvoorschriften nageleefd? Is de begeleiding van deze mensen eigenlijk wel werk waarvoor je private bedrijven moet inhuren? Als het goed is krijgen wij op deze vragen binnenkort antwoorden, dus wil ik daar nu niet op vooruitlopen, maar intussen is het kabinet wel verplicht zich het lot van de overlevenden aan te trekken. Mijn fractie vindt het in deze omstandigheden schokkend dat de minister van Vreemdelingenbeleid en Integratie alleen maar hautain aankondigt in hoger beroep te zullen gaan zodra een rechter uitsprekt dat de nazorg onvoldoende was. Meer empathie en minder onverschilligheid waren hier geboden. Nog schokkender vond ik trouwens de bureaucratische onverschilligheid waarmee uitgezette asielzoekers in gevaar werden gebracht door onnodige informatievoorziening aan de autoriteiten in hun herkomstlanden.

Mevrouw de voorzitter. Het is alle hens aan dek in de binnenlandse strijd tegen de dreiging van terreur, maar over het land waar dagelijks daadwerkelijk

slachtoffers van bomaanslagen vallen, houdt de minister-president zich angstvallig stil, behalve toen minister Bot vraagtekens plaatste bij de aanval op Irak in 2003. Helaas is de minister-president, zacht uitgedrukt, selectief verontwaardigd. Belt hij president Bush wel eens voor een strategisch overleg, de man met wie hij schouder aan schouder staat in de strijd tegen terreur? En wat krijgt Bush dan van de minister-president te horen over mogelijke geheime CIA-martelkampen, de rechteloze toestand op Guantanamo Bay, het vermeende gebruik van wit fosfor in Falluja, de nog steeds niet voltooide wederopbouw in Irak en bovenal het feit dat uitgerekend de proliferatie van terreur het meest hardnekkige gevolg van de aanval op Irak lijkt te worden? Een kabinet dat de internationale verantwoordelijkheid van Nederland in Europa en de wereld zegt te willen versterken, kan dit soort vragen niet uit de weg gaan. Een kabinet dat in de strijd tegen terreur relevant wil zijn, kiest niet voor een overbodige aanschaf van kruisraketten, maar moet zich uitspreken over het feit dat de oorlog van Bush tegen het terrorisme niet effectief maar contraproductief is. Zwijgen is geen optie.

Voorzitter. Het is het gebrek aan engagement van dit kabinet dat mijn fractie het meeste stoort. Geen beleid voor twee miljoen economisch kwetsbaren, passiviteit ten opzichte van toenemende segregatie, niet willen praten over werkelijk noodzakelijke keuzes, geen Europese initiatieven op het terrein van migratie, te weinig zichtbare zorg om de toestand in het Midden-Oosten. Wat urgent is, blijft liggen. Ministers die dat inzien, worden in het gareel gedwongen. Volgens mij is dat het probleem van Den Haag; autoritaire onverschilligheid.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*N

De heer **Rosenthal** (VVD): Voorzitter. Het kabinet zet door. Het gaat beter. Het Hoofdlijnenakkoord en de Troonrede uit 2003 kondigden de hervormingsagenda aan. Die hervormingsagenda krijgt nu vorm en inhoud: het nieuwe zorgstelsel, de vergroting van de arbeidsparticipatie, de reïntegratie van arbeidsongeschikten, de prepensioenen, de nieuwe levensloopregeling en de recente uitbreiding van de buitenschoolse opvang. Wij steunen de hervormingsagenda en de doorvoering van deze hervormingen. Het kabinet heeft in de afgelopen twee jaar de vernieuwingen voortvarend aangepakt. Daar is drie decennia onafgebroken over gepraat. Eindelijk wordt nu de daad bij het woord gevoegd.

De verleiding is groot om het voor de komende twee jaar uitsluitend op de uitvoering van de hervormingen te houden. Uitvoeren is niet eenvoudig, onderschatting daarvan is het laatste dat mag gebeuren. Wij juichen het dan ook toe dat het kabinet alles op alles zet om door een doeltreffende invoering van deze vernieuwingen nieuw elan te geven aan de maatschappelijke verhoudingen.

Toch willen wij hier het kabinet uitdagen nog één stap te zetten en ons duidelijk te maken welk perspectief

het voor de middellange en langere termijn voor ogen heeft. De hervormingen zijn noodzakelijk, maar wij willen een heldere visie van het kabinet, en wel om drie redenen: ter toetsing aan onze liberale uitgangspunten, wegens bezorgdheid over het verminderde vertrouwen in de overheid en vanwege onze behoefte aan een duidelijk toekomstbeeld voor onze samenleving.

Ten eerste onze liberale vertrekpunten. Wij liberalen in deze Kamer hechten allereerst aan individuele vrijheid en verantwoordelijkheid. Wij weten dat individuele vrijheid niet vanzelf komt en blijft. Wie wel eens in een dictatoriaal land is geweest, beseft hoe wezenlijk die individuele vrijheid is. Bij verantwoordelijkheid gaat het ons om wat je doet; niet om goede bedoelingen of mooie woorden. Het kabinet spreekt de mensen terecht aan op hun individuele verantwoordelijkheid.

De koppeling van vrijheid en verantwoordelijkheid houdt daarnaast in dat het geheel meer is dan de som der delen. Wij hebben hierbij niet alleen de maatschappelijke organisaties en instellingen op het oog, maar vooral ook de bedrijvigheid van mensen die gezamenlijk ondernemen. Ondernemingen en zeker ook het midden- en kleinbedrijf behoren tot de belangrijkste pijlers van de samenleving.

Voor liberalen is de samenleving gebaseerd op het sociale contract, waarin de rechten en plichten van de burgers en de overheid zijn vastgelegd. Het sociaal contract geldt voor iedereen in ons land, met als gouden regels: afspraak is afspraak; regels zijn regels; je houden aan de wetten; geen radicalisme; geen geweld tegen andersdenkenden; geen discriminatie -- dus ook geen discriminatie van Marokkaanse jongeren op de arbeidsmarkt.

Duidelijkheid over wat het kabinet voor ogen heeft, is ook hard nodig vanwege het verminderde vertrouwen in de overheid. In het jaar van het 25-jarig regeringsjubileum van de Koningin staat de monarchie meer dan ooit symbool voor de nationale eenheid. De vice-president van de Raad van State sprak daarover kort geleden behartigenswaardige woorden: "Dat symbool van gezamenlijkheid is (...) belangrijk, in een periode van maatschappelijke veranderingen, in een land waarin het gevoel voor eigen identiteit (geschiedenis, taal, symbolen, tradities) zwak is en in een staatsbestel waarin het besef van de eigen betekenis van staatkundige instituties afneemt." Lange tijd mocht ons land zich koesteren in onverminderd brede steun voor de staatsinstellingen. Maar het vertrouwen in de staatsinstellingen is gedaald en dat laat de regering, zo staat in de Troonrede, niet onberoerd. Zelfs het vertrouwen in de rechterlijke macht, vroeger ver in de 90%, is gedaald. En dat is ernstig, want het gaat hier wel om het hart van de rechtsstaat.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Het is fijn om te horen van de VVD dat de regering niet onberoerd is door het afnemende vertrouwen van de bevolking in staat en instituties. Maar vindt de fractievoorzitter van de VVD ook niet dat de regering op zijn minst een deelloorzaak is van dat gebrek aan vertrouwen?

De heer **Rosenthal** (VVD): Wij hebben het vertrouwen in de overheid zien dalen in de afgelopen jaren. Ik denk dat dit te maken heeft met een aantal factoren; in ieder geval moeten wij breder kijken dan alleen naar de regering.

De heer **Kox** (SP): Het vertrouwen in deze specifieke regering is historisch laag; nog nooit is het zo laag geweest. Het SCP en andere peilers geven aan dat deze regering het slechtst scoort sinds de invoering van het algemeen kiesrecht. Is dat misschien ook voor u een indicatie dat de regering ten minste een deel van de oorzaak van het probleem is?

De heer **Rosenthal** (VVD): Het is voor een regering lastig om een diepgaand hervormingsprogramma in te zetten. Het zal er in het komende anderhalf jaar op aankomen om de hervormingsplannen effectief door te voeren. Wij gaan ervan uit dat het vertrouwen in de regering dan terugkomt.

De heer **Kox** (SP): Tot slot: is het opmerkelijke contrast ook u opgevallen? Net als de fractievoorzitter van het CDA spreekt u over het vertrouwen. De achterban van het CDA is buitengewoon ontevreden, maar uw achterban blijkt buitengewoon tevreden. Zou het kunnen zijn dat dit kabinet het vertrouwen schaadt van een deel van de achterban van het CDA, maar uw achterban juist aanspreekt? Met andere woorden, het is net als toentertijd met Bolkestein: "zij leveren de premier, wij leveren het beleid".

De heer **Rosenthal** (VVD): Het vertrouwen van mijn achterban heeft alles te maken met het feit dat dit kabinet heel sterk heeft ingezet op een aantal diepgaande hervormingen. De achterban van de VVD staat daarachter. Daarbij komt dat het perspectief van economische groei, betere en meer bedrijvigheid in de samenleving, een versterkt investeringsklimaat en een verbeterd belastingklimaat van groot belang is voor mijn achterban. Maar ik benadruk dat dit ook de kurk is waarop onze hele samenleving drijft.

De heer **Kox** (SP): In dat geval constateer ik dat een groot deel van het volk zijn vertrouwen kwijt is, terwijl dit niet geldt voor uw achterban. Dat zou ons allen aan het denken moeten zetten.

De heer **Rosenthal** (VVD): Het is belangrijk dat nu duidelijk wordt gemaakt dat de opgaande lijn in onze economie voor de hele Nederlandse bevolking van groot belang is; ook voor de achterbannen van andere partijen.

De heer **Noten** (PvdA): Voorzitter. Is dit voor de hele Nederlandse bevolking van belang, ook voor de achterbannen van onze partijen? Gelukkig kunnen wij onze achterban in de hele Nederlandse bevolking aantreffen. En economische bedrijvigheid?

Vennootschapsbelastingverlaging zou goed zijn voor de economische motor, maar profiteert iedereen daarvan? Cijfers wijzen uit dat dit niet het geval is. De heer Rosenthal is zich er toch ook bewust van dat het zuur en het zoet niet gelijkelijk worden verdeeld?

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik kom straks terug op een aantal van deze zaken. Ik zal de vennootschapsbelasting koppelen aan het midden- en kleinbedrijf. De bedrijvigheid aldaar maakt het de motor van onze werkgelegenheid. Ik denk dat iedereen daarvan profiteert.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau benadrukt dat het de laatste tijd hard is gegaan: "Burgers hebben politiek niet veel meer te winnen, maar wel veel en persoonlijk steeds meer te verliezen door toedoen van de politiek". Dit maakt duidelijk dat het vertrouwen herwonnen moet worden.

Nu het toekomstbeeld van dit kabinet. Bij zijn aantreden maakte het kabinet duidelijk waarom het met zijn hervormingsagenda aan de slag ging. Het toonde toen bevoegenheid, volgens sommigen zelfs ideologische bevoegenheid. Maar omdat het kabinet nu zo sterk in beslag wordt genomen door de inspanningen om de hervormingen goed door te voeren, lijkt die bevoegenheid weggeëbd en dreigt de kernvraag in de knel te komen: welke visie heeft het kabinet voor de middellange termijn? Wij vragen om een heldere visie, die verder reikt dan 2007.

Het kabinet zei bij aanvang in 2003 dat het in perspectief bieden een opdracht zag. Dat is essentieel. De regering moet zich de concrete micronarigheid en dagelijkse problemen van de mensen aantrekken, maar ze moet ook het diffuse gevoel van onzekerheid onder de mensen serieus nemen. Die onzekerheid heeft te maken met een aantal megatrends waarop de mensen geen greep hebben: de globalisering; de uitbreiding van de Europese Unie; de mondiale migratie; het internationale terrorisme; ontwikkelingen in wetenschap, technologie en communicatie; en de moreel-ethische vragen waarmee die ontwikkelingen gepaard gaan. Bovendien zien de mensen dagelijks de beelden van wat elders gebeurt. Soms komt dat, zoals de Franse toestanden, erg dichtbij.

We kunnen die ontwikkelingen niet afdoen met bezweringsformules als: "het is nu eenmaal de internationale conjunctuur"; "we zitten nu eenmaal vast aan de internationale verdragen"; "we moeten ermee leren leven"; "dat ligt nu eenmaal wettelijk zo"; of "dat kan bij ons niet gebeuren". De regering moet duidelijk zijn over wat ze van die ontwikkelingen vindt en hoe ze daarop invloed wil uitoefenen. Ons land moet zichzelf daarbij natuurlijk niet overschatten, maar we mogen van de regering wel een visie verwachten op welke ontwikkelingen ze wil bevorderen en wat ze wil afremmen. In elk geval moeten we niet doen alsof we alleen maar het lijdend voorwerp van al deze ontwikkelingen zijn.

Mijn fractie bepleit hierbij selectiviteit. Ten eerste is de overheid niet de oplossing voor alles. Ten tweede moeten de burgers keuzes kunnen maken. Ten derde heeft ook de nationale economie baat bij selectiviteit. Ten vierde zijn wij voor een selectieve staat. Ten vijfde moet ook de Europese Unie niet almaar meer willen.

Het kabinet was bij de start in 2003 terecht heel duidelijk over wat we wel en wat we niet van de overheid mogen verwachten, vooral ook dat de overheid in elk geval niet de oplossing voor alle vraagstukken kan of wil bieden. Wouter Bos zei twee maanden geleden bij de algemene politieke beschouwingen in de Tweede Kamer tegen de minister-president: "de mensen in het land willen dat u hun

problemen oplost." Wij vinden dat een volstrekte overschatting van de rol van de overheid en een onderschatting van wat vrije burgers zelf en ook samen voor elkaar kunnen krijgen.

Wij moeten de burgers in ons land serieus nemen en ze niet bij voorbaat hun eigen verantwoordelijkheid afnemen; dus ook niet wanneer uit onderzoek van het Centraal Planbureau over het overstappen naar een ander energiebedrijf blijkt dat de mensen daar niet meteen massaal aan willen. Uit die aanvankelijke beduchtheid van de mensen valt helemaal niet af te leiden dat de mensen keuzevrijheid niet op prijs stellen. Het is treurig dat sommigen het kennelijk prima vinden dat veel mensen in ons land er zo gewend aan zijn anderen voor hen te laten beslissen. Burgemeester Gerd Leers van Maastricht zegt dat burgers er helemaal niet op zitten te wachten om hun kinderopvang, huisvesting op oudere leeftijd, onderwijs, ziekenzorg en energievoorziening zelf te kunnen regelen: "Zo'n samenleving zal de verhouding tussen burger en staat alleen maar verder doen verkillen". Wij zeggen: wat een paternalisme! En dat ook al omdat er meer dan genoeg individuele kracht, energie en ambitie in de Nederlandse bevolking blijkt te zitten; en dus ook het verlangen om wel degelijk zelf beslissingen te nemen. dit onderzoek valt te lezen in www.21Minuten.nl.

De heer **Noten** (PvdA): Ik heb moeite met het woord "paternalisme". Als ik u goed begrijp, zegt u dat mensen niet willen kiezen, maar van de VVD moeten ze kiezen. Dat is niet paternalistisch?

De heer **Rosenthal** (VVD): Dat zeg ik niet. Ik zeg dat mensen wel willen kiezen.

De heer **Noten** (PvdA): Waaruit blijkt dat dan? Volgens mij zijn de uitspraken van Leers wel degelijk gebaseerd op inzichten en onderzoeken waaruit blijkt dat mensen op een aantal punten zekerheid willen. De keuzes die u hen aanbiedt, staan haaks op die zekerheid. Los van de vraag hoe wij daarin moeten acteren, is het toch buitengewoon paternalistisch om te stellen dat mensen tegen wil en dank moeten kiezen? Zit daar niet het probleem van die kloof waar wij over spraken? U zegt dat mensen moeten kiezen terwijl zij dat niet willen.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik weet niet of de burgemeester van Maastricht zich alleen op zijn ervaringswijsheid of ook op onderzoek heeft gebaseerd. Ik baseer mij op representatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Ik heb gezegd dat individuele kracht, energie en ambitie in de Nederlandse bevolking volop aanwezig zijn, evenals het verlangen om zelf beslissingen te nemen.

De heer **Noten** (PvdA): Ik wil geen tegenstelling suggereren. Er is inderdaad veel individuele kracht en een heleboel mensen willen en kunnen kiezen. Een heleboel anderen kunnen dat echter niet en willen dat daarom ook

niet. Voor hen is het te ingewikkeld. Dat is niet paternalistisch, maar een concrete constatering. Voor hen brengt die keuze onzekerheid met zich mee.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik heb gesproken over de aanvankelijke beduchtheid van mensen omdat zij gewend zijn geraakt aan een situatie waarin anderen voor hen beslissen. Dat moeten mensen ontwennen. Wij zijn daar hard mee bezig. Het gevoel dat het goed is om te kunnen kiezen, volgt daar vanzelf op. Het gaat vooral om individuele kracht, ambitie en energie in de Nederlandse bevolking. Die lijken voor sommigen ver weg te zijn geraakt en die moeten terugkomen. Mensen zijn aanvankelijk beducht voor zelf kiezen, maar op een gegeven moment komen zij daarover heen.

Uiteraard gaat dat niet vanzelf. Goed onderwijs is essentieel voor mensen die zelf beslissingen willen nemen. Is het kabinet het met ons eens dat taal, rekenen en andere basisvakken belangrijker zijn dan "leren netwerken", wat een aanhanger van het studiehuis laatst als doelstelling van die onderwijsvernieuwing noemde? Mogen wij erop vertrouwen dat het kabinet het binaire stelsel en het verschil tussen hogescholen en universiteiten overeind houdt? Staatssecretaris Rutte klaagt terecht over de neiging om alle verschillen onder tafel te werken. In het interview met Elsevier van 15 oktober zegt hij daarover: "Onderscheid is nog altijd taboe. Het is net of Nederland één universiteit telt met dertien locaties, en hetzelfde geldt voor de 44 hogescholen".

De VVD-fractie ziet ook selectiviteit met betrekking tot de economie. In dat verband is de vraag: waar zijn wij goed in? Het kabinet ziet een herstel van de conjunctuur. Een optimistische stemming is gerechtvaardigd. In de belastinginkomsten doet zich een meevaller van 3 mld. voor. Het kabinet gaat voor volgend jaar uit van een economische groei van 2,5%. Het bedrijfsleven is optimistischer over de productie en de consumenten oordelen gunstiger over de economische ontwikkeling. Het aantal personeelsadvertenties stijgt. Voor de langere termijn komt 2,3 mld aan investeringen uit het Fonds Economische Structuurversterking. Het kabinet besteedt die gelden aan nuttige zaken. Bij de toedeling van de gelden komt de oorspronkelijke doelstelling van het FES, economische structuurversterking, echter niet goed tot zijn recht. De kernvraag op de langere termijn is: waar zijn wij in Nederland goed in, waar kunnen wij nog beter in worden en hoe bereiken wij dat? Wat kan de overheid daaraan bijdragen? In de onderbouwing van de FES-bestedingen en in de macro-economische verkenningen vinden wij hiervan te weinig terug. Ik verzoek het kabinet om een reactie op dit punt.

Ons land moet onverminderd vechten voor een sterke concurrentiepositie. Er zijn elders in de wereld meer dan 1 mld werknemers die, steeds beter opgeleid, bereid zijn om voor een bescheiden loon de handen uit de mouwen te steken. Er zijn daarbij drie mogelijkheden. Ten eerste: wij kopen wat zij produceren. Dat doen wij ook. Ten tweede: zij komen naar ons toe om te werken. Dat gebeurt nog niet. Ten derde: wij investeren daar. Dat laatste gebeurt in steeds hoger tempo. Ik wijs op het

groeijende aandeel van India in de factor arbeid voor ICT en wetenschappelijk onderzoek.

Het kabinet zegt dat wij niet tegen de bierkaai moeten vechten. Het wijst beleid af dat gericht is op het tegengaan van verplaatsing van banen. Het kabinet stelt dat wij op de langere termijn voor de banen die verloren gaan, betere, kennisintensieve banen terugkrijgen. Is deze stelling wel overeind te houden nu landen als China en India in hoog tempo zelf ook goederen met een hoge toegevoegde waarde beginnen te produceren? Als bedrijven in ons eigen land hoog opgeleide mensen van elders nodig hebben, waarom maken wij het hen dan nog zo moeilijk om hiernaartoe te komen?

In ons land is nog veel winst te boeken met verhoging van de arbeidsproductiviteit en door langer werken. Een forse meerderheid van de bevolking is het eens met een verandering van werkcultuur en met langer werken. Dat blijkt uit representatief onderzoek. Er is bovendien vooruitgang mogelijk dankzij een intelligente toepassing van ICT in de arbeidsorganisatie waardoor managementlagen kunnen worden weggesneden. Wij verzoeken het kabinet om de innovatie van bedrijfsprocessen op dit vlak sterk te faciliteren.

Het CPB heeft mooie langetermijnsscenario's ontwikkeld voor de werkgelegenheid in groei- en krimpsectoren: groei in de commerciële dienstenverlening, krimp in de landbouw en de industrie. Moeten wij de industrie en landbouw nu op langere termijn opgeven of kunnen die sectoren dankzij technologische vernieuwing wel degelijk stevig blijven bijdragen aan ons nationaal product en aan onze economische groei? Ook op dit punt hoor ik graag een reactie van het kabinet.

Het schort inmiddels niet aan platforms, rapporten, CD-roms en "management by speech". Als het aankomt op innoverende kracht, hebben wij daar niet zoveel aan. Wij hebben inderdaad gezien dat extra aardgasmeevallers worden ingezet voor de drie sleutelgebieden "high tech systems and materials", water en "food and flowers". Het blijft mondjesmaat. Deelt het kabinet onze verbazing dat voor die kennelijk cruciale impulsen extra aardgasmeevallers ingezet moeten worden?

De Scandinavische landen hebben de afgelopen decennia zeer duidelijke keuzes gemaakt. Dat heeft hen opmerkelijke resultaten opgeleverd. Kennelijk geldt: niet alles kan. Ook wij moeten dus selectief zijn. De minister van Economische Zaken roept Nederland op om zich meer te specialiseren. Wil het kabinet nu wel of niet het voordeel van de sterkste sectoren van onze economie uitbaten? Wat betreft de innovatie zegt het kabinet enerzijds generiek beleid te willen voeren en anderzijds duidelijke keuzes te willen maken en sleuteltechnologieën te willen stimuleren. Kan het kabinet duidelijkheid verschaffen over deze schijnbare tegenstrijdigheid?

Liberalen geloven sterk in de productieve kracht van mensen die samen de schouders eronder zetten. In onze economie gebeurt dat bij uitstek in het MKB. Dat is de ruggengraat van de bedrijvigheid in ons land. Een van de meest opvallende ontwikkelingen in het MKB is dat ons de komende jaren per jaar 20.000 overdrachten van bedrijven te wachten staan. Wij juichen de verruimde vrijstelling van de overdrachtsbelasting voor familieleden toe, maar het is de vraag of die maatregel voldoende is.

Een aantal van 20.000 bedrijfsoverdrachten per jaar betekent een aantal van 20.000 kansen op vernieuwing en versterking van onze economie. Welke maatregelen heeft het kabinet verder op het oog om bedrijfsovernames in het MKB te faciliteren?

Het MKB komt nog te vaak op het tweede plan. Wie hoort van de mooie verlaging van de vennootschapsbelasting, denkt al gauw dat ook kleine zelfstandigen ten volle daarvan profiteren. Van het MKB hebben ongeveer 400.000 bedrijven niets daaraan; zij betalen immers geen vennootschaps- maar inkomstenbelasting. Het kabinet heeft het MKB een gedeeltelijke compensatie gegeven in het licht van de verlaging van de vennootschapsbelasting. Is een verhoging van de zelfstandigenaftrek hier niet ook op zijn plaats? Wat is het kabinet bereid te doen aan de onbeperkte aansprakelijkheid van eenmanszaken? Elders komt die niet voor.

Wij horen nog steeds te veel klachten van ondernemers over onnodige, onduidelijke of starre regels. Collega Werner heeft al gesproken over de top tien ergernissen van de commissie-Stevens. De nummer twee daarin is werkelijk ongelooflijk: de Verklaring arbeidsrelatie van zelfstandigen zonder personeel en freelancers. Wat gebeurt er om deze ergernissen weg te nemen? Volgens recent onderzoek blijken er veel kansen te liggen voor etnisch ondernemerschap. Naast kleine kredieten helpen vooral hulp bij het voldoen aan de vele administratieve verplichtingen. Welke maatregelen treft de staatssecretaris van Economische Zaken hiervoor?

Liberalen pleiten voor een selectieve staat; een staat die het niet moet hebben van kwantiteit en volume, maar van kwaliteit en selectiviteit. Fukuyama zegt dat het er niet om gaat alles te willen doen in de wereld van de staten maar dat het gaat om de selectieve kracht waarmee de nationale staat zijn kernfuncties uitoefent. Fukuyama heeft ook een toekomstbeeld, namelijk dat van de nationale staat. Wij moeten onze nationale identiteit koesteren, gebaseerd op ons cultureel erfgoed, de democratische rechtsstaat en onze constitutie.

Een selectieve staat bevordert in elk geval de veiligheid voor de burgers en voor bedrijven. In het liberaal manifest van mijn partij staat treffend dat wij een ontwikkeling doormaken van "vrijheid veroveren op de staat" naar "vrijheid veroveren met de staat". Wij hebben het daarbij over het beschermen van de veiligheid en vrijheid in onze democratische rechtsstaat. Het is een misverstand dat de rechtsstaat in gevaar komt als krachtige maatregelen worden genomen om criminaliteit en terrorisme te bestrijden. Het is ook een misverstand dat de rechtsstaat er enkel is ter bescherming van de rechten van verdachten, criminelen en terroristen. De rechtsstaat is er eerst en vooral -- dat hebben wij te lang veronachtzaamd -- voor de bedreigde burgers.

Dit kabinet heeft de toename van de criminaliteit tot staan weten te brengen en op een aantal fronten zien wij de criminaliteit dalen. Wij zijn echter uitermate bezorgd over de geweldscriminaliteit en de afrekeningen in het criminele milieu; onze rechtsstaat kan die niet tolereren. Nederland heeft ook te kampen met de onverminderde dreiging van het internationale terrorisme. Is het kabinet

het met ons eens dat de terroristen de samenleving angst aanjagen, niet degenen die het terrorisme bestrijden?

De heer **Noten** (PvdA): Kan de Staat de burger en zijn vrijheid bedreigen door bijvoorbeeld geen veiligheid meer te bieden als het gaat om persoonlijke gegevens en door die burger, zonder voldoende aanleiding, voor te lange tijd op te sluiten? Kan dat of is dat theorie?

De heer **Rosenthal** (VVD): In een samenleving als die van ons, waarin wetsvoorstellen op dit gebied onderwerp zijn van democratische besluitvorming, zie ik uw stelling verdampen.

De heer **Noten** (PvdA): Als wij ons laten leiden door angst bij het beoordelen van wetsvoorstellen zonder een zorgvuldige afweging te maken of de belangen van individuele burgers daarbij te betrekken, dan ontstaat er een spanningsveld. U gaat daar te gemakkelijk aan voorbij.

De heer **Rosenthal** (VVD): Mijn betoog is gericht op het duidelijk maken dat het in de rechtsstaat niet alleen gaat om de rechten van verdachten maar ook om de rechten van bedreigde burgers. Ik hoor dat u het daarmee eens bent. Gelukkig.

Een selectieve staat bevordert een robuuste risico- en crisisbeheersing. Onze geavanceerde samenleving is kwetsbaar voor verstoringen. Zij moet kunnen rekenen op een tijdige en doeltreffende aanpak van risico's. De staat moet de mondiale risico's serieus nemen; dus niet alleen de dreiging van het internationale terrorisme, maar ook de toenemende waterrisico's en nieuwe risico's voor de volksgezondheid. Wij komen er bij de afzonderlijke begrotingsbehandelingen zeker op terug.

Een staat die zijn kracht zoekt in kwaliteit en selectiviteit laat ruimte aan bedrijven en burgers. Dat vergt vooral een reductie van de regeldruk en van de administratieve lasten. Ruim 1,5 mld. aan reductie van administratieve lasten voor bedrijven zal eind dit jaar gerealiseerd zijn. Het kabinet voorziet de 4 mld. in 2007 gerealiseerd te hebben. Dat is een mooie prestatie. Het spreekt ons ook aan dat het kabinet bijna duizend vergunningenstelsels gaat doorlichten op nut en noodzaak. De realisatie van de 25%-reductie in 2007 van de administratieve lasten voor de burger is echter nog onzeker en de stijging van de lastendruk ten gevolge van nieuwe regelgeving is daarbij nog niet meegenomen. Graag hoor ik enige opheldering van het kabinet op dit punt.

Wij vergeten dat administratieve lasten en verplichtingen uit vele hoeken op bedrijven, burgers en professionals afkomen. Voor onderwijsinstellingen bijvoorbeeld blijkt de regel- en lastendruk niet alleen van OCW te komen, maar ook van verschillende andere departementen en van de gemeenten. Het geeft aan dat wij de fase van het kappen van dor hout binnenkort achter de rug hebben. Het gaat er vanaf nu om, de regel- en lastendruk structureel terug te dringen en met intelligente, selectieve ingrepen tot vergaande vereenvoudigingen te komen. Daarbij moet ook de bureaucratisering van het toezicht gestopt worden. Ons land lijdt aan "controlitis",

wat ook doorwerkt in de administratieve lasten voor de burgers. Is het kabinet het overigens met ons eens dat de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing aan dit probleem, naast natuurlijk de Antillen en Aruba, zijn handen vol zou moeten hebben?

Een selectieve staat bevordert een open markt en faciliteert een excellent vestigingsklimaat. Hij geeft niet toe aan de verleidingen van protectionisme, ook niet waar het mondiale kennisstromen en de toegang voor hoogwaardige kenniswerkers betreft. Een excellent vestigingsklimaat staat en valt met onze internationale reputatie. Den Haag maakt steeds meer naam als legal capital of the world, maar er is veel kritiek op de alledaagse dienstverlening en faciliteiten voor de werknemers bij de internationale instellingen in Den Haag. Ook zij hebben te lijden van regeldruk en administratieve lasten. Velen van hen blijken Den Haag te willen verlaten. Wat doet het kabinet hiertegen?

Wat de betrokkenheid van de mensen bij de publieke besluitvorming betreft, heeft mijn fractie net zoals die van het CDA weinig op met brede maatschappelijke discussies, burgerfora en burgerconventies. Nederland staat elfde op de World Competitiveness Index maar slechts zestiende op de Public Institutions Index. Dat komt vooral door de ongekend grote bestuurlijke drukte in ons land, niet in de laatste plaats in het veiligheidsbestel en het middenbestuur. Wetsvoorstellen van het kabinet verdienen dan ook om getoetst te worden op vermindering van die bestuurlijke drukte. De monitor inzake de bestuurlijke drukte lijkt ook interessant.

Ook wij hebben in dit verband kennisgenomen van het pleidooi van de Randstad Acht om de bestuurlijke drukte daar te verminderen. Gezien de forse terugval van de Randstad op de ranglijst van Europese regio's juichen wij dat toe. Het is wel opvallend dat de vier burgemeesters en Commissarissen van de Koningin nu ook weer zelf vragen om een commissie te benoemen die voor mei 2007 met voorstellen dient te komen. Moeten de acht niet het goede voorbeeld geven door zelf met die concrete voorstellen te komen?

Het is een heel verstandig besluit om de brede maatschappelijke discussie over Europa af te blazen. De gang van zaken bij het EU-referendum geeft aan dat de mensen alleen steun aan de Europese integratie geven als de politici hen duidelijk weten te maken dat zij daar baat bij hebben. De mensen zijn niet bereid om de nationale soevereiniteit blindelings aan de Europese Unie over te dragen. Het grondwettelijk verdrag kan niet meer. Wij moeten realistisch met Europese integratie omgaan. Bevlogen bespiegelingen over de Europese identiteit helpen niet in de internationale politieke arena en op de wereldmarkt; laat staan de vlucht naar voren die sommigen de afgelopen maanden weer hebben bepleit naar een Europa als supermacht en als superstaat. De opdracht voor de politiek bestaat nu uit de volgende punten: in de Europese besluitvorming de nationale identiteit overeind houden; de subsidiariteit eindelijk serieus nemen; de buitengrenzen beschermen en de Europese regeldruk drastisch verminderen. Vooral moet vertrouwen worden herwonnen voor een economisch sterke Europese Unie in mondiaal verband. Hoe denkt het kabinet dit te realiseren?

Mijn volgende onderwerp betreft de Atlantische samenwerking. Ook daar speelt het vraagstuk van de selectiviteit. Nu de Amerikanen hun handen nog steeds vol hebben aan het geweld en het terrorisme in Irak, bestaat een groot risico op een aanzienlijk veiligheidsvacuüm. Juist dan is Atlantische samenwerking van groot belang. Wij moeten militaire samenwerking met andere Europese landen in het teken van het Atlantisch bondgenootschap plaatsen. Dankzij het huidige defensiebeleid heeft ons land op dat punt een sterke positie. De Verenigde Staten blijven voor ons een cruciale pijler en de Europese Unie zal nooit in de plaats kunnen komen van het Atlantisch bondgenootschap. De transatlantische dialoog moet weer op gang komen, zowel in de NAVO als via de EU. Is het kabinet het eens met deze prioriteitenstelling?

De Verenigde Naties lijden aan chronische gebreken. Corruptie blijkt een hardnekkig kwaad en steeds vaker blijkt dat de ongebreidelde bureaucratie bij de Verenigde Naties veel jonge mensen elke motivatie ontnemt om er te werken of te blijven werken. De meeste hervormingsvoorstellen missen overtuigingskracht, temeer daar de Verenigde Naties voor een niet onbelangrijk deel uit falende staten en schurkenstaten bestaat. De strijd tegen het internationale terrorisme is niet echt aan de Verenigde Naties besteed. Decennialang zijn zij niet bij machte gebleken om tot een sluitende definitie van terrorisme te komen. Is het kabinet het ermee eens dat wij ons moeten heroriënteren en vooral de banden met andere democratische staten in de wereld moeten aanhalen? Voelt het kabinet er in dit verband voor, het initiatief van de conferentie van Warschau van juni 2000 om te komen tot een gemeenschap van democratieën, nieuw leven in te blazen?

De heer **Noten** (PvdA): De heer Rosenthal houdt een zeer doorwrocht betoog waarnaar ik met plezier heb geluisterd. Een aantal van zijn voorstellen is inspirerend. De heer Rosenthal pleit voor minder regelgeving, voor het vergemakkelijken van de overdracht van ondernemingen, voor een lagere belastingdruk op kapitaal en voor meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Hij heeft vertrouwen in de ontwikkeling van de economie: als wij daarin investeren, komt het vanzelf goed.

Als wij de economie stimuleren op de wijze die de heer Rosenthal voorstelt, zal iedereen daarvan dan profiteren? Denkt hij dat de mensen over wie wij het in een eerdere fase hadden, dus degenen die productiviteitsproblemen hebben, dan de arbeidsmarkt worden binnengezogen? Denkt hij dat er voor hen een plek zal zijn? De enige opmerking die hij hierover heeft gemaakt, is dat Marokkaanse jongeren niet mogen worden gediscrimineerd op de arbeidsmarkt. Verder heb ik hem daar niet over gehoord. Is hij er niet aan toegekomen of is het volgens hem geen vraagstuk?

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik zal het voorbeeld geven dat ik al aan het begin van mijn betoog heb vermeld. Wij stellen vertrouwen in de nieuwe regelingen met betrekking tot de reïntegratie van WAO'ers. Wij moeten proberen om alles niet te veel vanuit Den Haag te bekijken. Wij stellen er vertrouwen in dat in elk geval in veel van de grote steden op dit ogenblik werkelijk heel stevige programma's

worden geïntroduceerd voor de toegang tot de arbeidsmarkt voor allochtone jongeren. Wij stellen "over all" vertrouwen in het idee dat economische groei, bedrijvigheid, een goed investeringsklimaat en een goed fiscaal klimaat alle Nederlanders ten goede komen.

Voorzitter, ik rond af. Mijn fractie steunt dit kabinet en zijn hervormingsagenda. Dankzij die agenda heeft ons land een betere uitgangspositie in het licht van de vergrijzing, de internationale concurrentie en de veranderingen in de wereld. Dit kabinet heeft nog veel te doen tot mei 2007. Een kabinet dat vier jaar bezig is, is als indicator van politieke stabiliteit internationaal gezien op zichzelf een gunstig teken. Wij voegen er wel aan toe dat het kabinet niet alleen de rit moet afmaken, maar ook visie voor de langere termijn moet tonen. Wij willen weten welk toekomstbeeld van Nederland dit kabinet voor ogen heeft en hoe het dat wil realiseren. Ik wacht met belangstelling de beantwoording van het kabinet af.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik hoop dat iedereen volgens de regels het mobieltje uit heeft staan. Voor je het weet, belt anders weer iemand de politie omdat ik heb gezegd dat er een man met een kleed en een baard in de zaal zit. Dat is die man al een keer overkomen toen hij in de trein zat. Daar schaam ik mij voor. Daarom heb ik hem vandaag, nu wij de gehele regering over de vloer hebben, als gast uitgenodigd. Ik zou het fijn vinden als in de loop van de dag iemand van het kabinet even sorry tegen hem zei. Dat doen wij in de politiek wel voor minder; voor mijn gast zou het in ieder geval veel betekenen.

Deze regering lijkt wel te groot voor deze Kamer, maar dat is eigenlijk ook wel weer knus. Zo dicht bij elkaar zittend is er een goede sfeer om elkaar te zeggen wat wij denken. Dat is nodig, want anders wordt politiek een poppenkast. Dat vereist overigens wel twee kwaliteiten: zeggen en denken, plus de bereidheid om af en toe tot tien te tellen.

Laat ik zeggen wat de SP-fractie denkt over het regeringsbeleid. Om met de deur in huis te vallen: moet deze regering eigenlijk niet weg? Is deze regering eigenlijk niet uitgeregeerd? Zijn de grote hervormingen waarover de minister-president het vorig jaar met mij had, inmiddels niet door beide Kamers geaccordeerd en is het geen tijd om nu het oordeel van de kiezers te vragen? Ik behoor niet tot de politici die zeggen dat de regering niet deugt omdat zij niet doet wat ik wil. De regering hoort te doen wat zij denkt dat goed is. Mijn fractie stelt echter vast dat de bedoelingen van het kabinet vooral veel slecht beleid voor de bevolking betekenen, en deze Kamer veel gemankeerde wetgeving opleveren. Dat heeft geleid tot een grote kloof met de bevolking en tot zware politieke pressie op deze Kamer om haar werk maar half te doen. Wij nemen hier steeds vaker wetten aan, niet omdat zij goed zijn, maar omdat het zo moet zijn.

De nederlaag bij het referendum over de Europese grondwet liet zien -- nog los van de aversie van ons volk tegen de Europese groothedswaan -- dat deze regering bij dit soort belangrijke vragen nog slechts een negatief gewicht in de schaal legt. Hoe meer de regering zich

inzette, hoe hoger het aantal neestemmers werd. Laat ik met name de ministers Brinkhorst en Bot nog even hartelijk bedanken voor hun grote steun aan onze campagne!

1 juni was een mijlpaal, maar de afgelegde weg is langer. Deze regering heeft de afgelopen jaren massaal huisgehouden in de verworvenheden van onze samenleving, zonder te schetsen in welk perspectief van een beter Nederland dat nodig zou zijn. Wij zijn de Bijstandswet kwijt, het ziekenfonds, de WAO, de VUT, het prepensioen en de solidariteit. Rijk Nederland is weer 13% rijker; de rest ging erop achteruit. De mensen aan de top graaiden uit publieke en private potten terwijl van alle 100 gezinnen er nu vijftien in armoede moeten leven. Wij weten wie het zijn en wij weten waar zij wonen. Wij kennen de gevolgen van de armoede voor hun kinderen, maar de regering staat erbij en kijkt ernaar, net zoals zij toelaat dat de armoede steeds meer een kleur krijgt. Het zijn vooral de gezinnen van de nieuwe Nederlanders, met wortels in Turkije en Marokko, waar de armoede huishoudt.

De regering tolereert dat armoede naast een kleur ook een plek krijgt, in bepaalde wijken van de grotere steden waar mensen veelal zonder werk, met weinig inkomen, met veel onveiligheid, in slechte woningen en met achterblijvende buurtvoorzieningen hun leven moeten slijten.

In Amsterdam groeit bijna de helft van alle jongeren van Marokkaanse afkomst in armoede en zonder veel perspectief op. Deze burgers voelen zich door discriminatie en verdachtmakingen bedreigd en steeds meer vreemdeling in eigen land. De regering, helaas met minister Verdonk voorop, voert een beleid van "wij en zij" in plaats van "ons".

De regering kiest over de hele linie voor de winnaars en heeft geen oog voor de verliezers. Dat zegt ook Bert de Vries. Is hij ziende blind, of ziet hij met ons waar de regering de ogen voor sluit, namelijk dat het beleid van deze regering op veel te veel terreinen averechts uitpakt?

Internationaal zijn wij daardoor van gidsland in de B-klas beland. De B van Bush, Blair en Berlusconi, met Balkenende als de braafste leerling in de school van de neoliberale globalisering en de westerse overheersing. Ondertussen doen wij mee met het bang maken van mensen. We roepen dat Bin Laden en Al-Qa'ida onze samenleving bedreigen en dat wij daarom ons leger moeten versterken en onze rechtsstaat inkrimpen. Wij roepen dat China en India onze welvaart bedreigen: landen die samen nog geen 7% van de wereldhandel controleren, terwijl wij samen met de andere westerse OESO-landen meer dan 75% in handen hebben. Mág het de Chinezen en mag het de Indiërs wat beter gaan, als van hun 2,3 mld. inwoners op dit moment nog 1,5 mld. van minder dan twee euro per dag moeten rondkomen? Waar is onze compassie gebleven, mijnheer de minister-president? Waarom noemen wij onze eigen spil- en hebzucht niet als veel belangrijker bedreigingen en doen wij daar niets aan?

De instroom van asielzoekers is drastisch ingedamd, maar tegen welke prijs? Ik vertegenwoordig deze senaat in enkele interparlementaire assemblees en hoor daar hoe Nederland snel de naam kwijtraakt een fatsoenlijk land te zijn, waar plaats is voor mensen die een

schuil- en rustplaats zoeken. Deze regering doet ons land op slot en zet mensen die zij liever niet heeft achter slot en grendel, soms met fatale gevolgen. Te gemakkelijk noemt deze regering mensen illegaal, waardoor mensen die niet crimineel zijn toch vrijwel rechteloos worden. Zoals professor Van Kalmthout onlangs weer uitlegde, zouden zij als gewone gevangenen soms beter af zijn met meer rechten en met garanties over de duur dat zij vastgehouden mogen worden. Deze regering maakt zich drukker om 26.000 uitgeprocedeerde asielzoekers het land uit te krijgen dan honderdduizenden nieuwe Nederlanders de samenleving in, geïntegreerd en geëmancipeerd.

De uitverkoop van de publieke sector heeft geld bespaard bij de overheid maar de samenleving op kosten gejaagd en burgers in de zenuwen, nu ze ongevraagd moeten kiezen waar ze stroom, gas, zorg en andere zekerheid zullen kopen, behalve in huize Rosenthal waar elke avond gepraat wordt over de vraag waar zij weer een nieuwe dienst zullen komen. Het lijkt mij daar buitengewoon gezellig te zijn, maar wij hebben thuis andere gespreksonderwerpen.

Ons onderwijs- en wetenschapsniveau loopt terug door verkeerde zuinigheid. En de commercie mag overal oprukken -- ook in de media -- ook al kost dat de publieke omroep de kop en ons de goede smaak. Uitverkoop is er ook in natuur en milieu. Economie gaat weer voor ecologie, van Waddenzee tot kerncentrale. Allemaal politiek die valt te samen te vatten onder "penny wise pound foolish". Het valt me zwaar dat dit gebeurt onder leiding van een Brabander, van wie op het punt van voorzorg toch meer verwacht mocht worden. Wij kennen elkaar.

Deze regering wil volgend jaar vooral tweemaal modaal helpen, maar doet dat ten koste van eenmaal minimaal. De regering noemt dat eerlijk en goed voor de economie, maar eerlijk voor wiens economie eigenlijk? De WAO, ooit het christen-democratisch kroonjuweel van onze sociale zekerheid -- Veldkamp, Klompé, u kent zo nog, mijnheer De Geus -- is naar z'n mallemoer. Nu moeten wij het doen met de WIA, waarmee mensen massaal arbeidsgeschikt worden verklaard en veel feitelijk arbeidsongeschikten een enkeltje armoede wordt gegeven. De kinderopvang is onder de marktwerking gebracht om geld te besparen, maar daardoor holt de kwaliteit achteruit en is deze opvang voor steeds meer mensen niet meer te betalen. De levensloopregeling, het stokpaardje van deze regering, maakt het voor mensen met hogere inkomens mogelijk om vroeger met werken te stoppen, terwijl de rest tot zijn 65ste moet blijven werken.

Vanaf 1 januari geldt het nieuwe zorgstelsel. Dat is echter vooral gebaseerd op nominale premies en eigen verantwoordelijkheid en niet op eerlijkheid en solidariteit. Daardoor is de kans groot dat straks mensen moeten bezuinigen op de zorg voor hun gezondheid, onverzekerd rondlopen en in plaats van minder méér bureaucratie voor de kiezen krijgen en met zorgverzekeraars op de stoel van de dokter. Het is fijn dat minister Hoogervorst opstapt als het een zootje wordt -- zijn woorden -- zoals minister De Geus opstapt als hij zijn garantie dat de WIA ordentelijk kan worden ingevoerd, niet kan waarmaken. Dat ruimt wel op, maar wat hebben wij eraan als wij blijven zitten met de miserie die deze ministers achterlaten? Daarom is het

volgens ons beter als de hele regering opstapt en niet elke minister op zijn of haar beurt. Verschillende ministers hadden overigens allang kunnen opstappen. Minister Kamp bijvoorbeeld nadat was vastgesteld dat Nederland een illegale oorlog in Irak heeft gesteund. Maar hij bleef en zeurde daarna net zo lang totdat hij dertig kruisraketten cadeau kreeg en een wit voetje kon halen in het Witte Huis. Minister Bot had kunnen opstappen toen hij onder druk van zijn collega's de waarheid over Irak inslikte, boog en bleef. Minister Zalm had kunnen opstappen toen hij als laatste Nederlander toegaf dat door de euro wél een heleboel duurder is geworden. Minister De Geus had moeten vertrekken nadat hij het vakkundig verbruid had bij de vakbonden. Minister Peijs toen ze de HSL voor de zoveelste keer uit de rails liet lopen. Staatssecretaris Nicolai toen Nederland nadrukkelijk nee zei tegen zijn manier van Europese zaken doen. Minister Pechtold toen hij zei... Ach, wat zei hij niet? In ieder geval zei hij steeds sorry voordat hij zijn volgend ei legde. Jan Marijnissen geldt volgens Van Dale als de bedenker van het woord "sorry-democratie", Alexander Pechtold komt de eer toe zich de eerste volbloed "sorry-democraat" te mogen noemen. Overigens, om misverstanden te voorkomen: bewindslieden, u bent mij allen even lief, wie ik niet noem, krijgt daarmee niet automatisch een SP-verklaring van goed gedrag. Het is louter een tekort aan spreektijd.

Vorig jaar heb ik de minister-president gevraagd wat hij dacht te gaan doen om het geschonden vertrouwen te herstellen. Zijn antwoord was: Doorgaan met het hervormingsbeleid en je niet laten leiden door dagkoersen. Maar de dagkoersen tonen een trend, mijnheer de minister-president. Die trend laat zien dat er nog nooit een regering was met zo weinig vertrouwen onder de bevolking. Wat denkt u daarvan na bijna vier jaar?

Regeringen hebben geen grondwettelijke verplichting om vier jaar aan te blijven. Als een regering tussentijds het vertrouwen van het parlement verliest, is zij weg. Maar als de regering tussentijds het vertrouwen van de bevolking verliest, zou zij dan ook niet weg moeten gaan? Wat vindt de minister-president daarvan? En wat vindt hij trouwens van een ander volkstegenwicht: het correctief referendum?

Ik heb in een interruptiedebatje met de heer Werner als gezegd dat met name veel kiezers van het CDA het met deze regering gehad hebben. Als meer dan 20% van de CDA-kiezers het mogelijk acht om bij de volgende parlementsverkiezingen op mijn partij te stemmen, lijkt mij er toch écht iets aan de hand? Jammer genoeg zijn dat vooralsnog geen CDA-senatoren. Af en toe lijkt hier Hanny van Leeuwen de christelijk-sociale geest uit de fles te laten, maar collega Werner weet hem er steeds bijtijds weer in te proppen. Mijn fractie ziet uit naar de dag dat dit hem niet meer lukt en die geest vaardig over ons allen wordt! U hoort het oprukken van het protestantse deel in onze fractie!

Bert de Vries zegt dat dit kabinet gebaseerd is op een neoconservatieve ideologie en zich laat leiden door een neoliberale visie op de economie. Zo is het maar net, zou ik zeggen, maar wat denkt de minister-president daarvan? Zeker, wij hebben naast de neoliberalen en de neoconservatieven ook nog D66 in het kabinet. Dat fungeert, zover ik kan zien, als een appendix: zit niet in de

weg als je hem hebt, maar er is ook niks aan de hand als je hem mist, zeker niet met de LPF als super sub, die warm loopt zo gauw de liberaal-democraten het weer even niet zien zitten.

Ondanks de kennelijke redelijkheid van mijn betoog, zou het kunnen dat de regering er na dit debat toch nog steeds zit. Ik zie de grote gretigheid om na alle zuur nu het zoet te mogen uitdelen. Allicht, wij allen zijn liever sinterklaas dan zwarte piet. Het is goed dat de regering in ieder geval erkent dat zij de samenleving stevig heeft verzuurd. De gedachte dat al die zurigheid met wat zoete maatregelen opgeheven zal kunnen worden, lijkt mij echter nogal onnozel. Wie zoet bij zuur doet, krijgt zoetzuur. Drink maar eens een potje augurkennat leeg en wij weten weer waarover we het hebben.

Volgens mij zal bij de gemeenteraadsverkiezingen op 7 maart 2006 blijken dat het niet meer goed komt tussen de regering en de kiezers. Bovenop de algemene onvrede komt dan de specifieke onvrede over hoe dit kabinet, met minister Remkes voorop, met gemeenten en hun burgers omspringt. Ik wijs in dit verband op de ingrepen in de onroerend zaakbelasting, het doorzetten van gemeentelijke herindelingen, het falen van de dualisering, het gebrek aan nationale steun voor de grote lokale problemen zoals de verloedering van wijken, het afbreken van de sociale woningvoorraad en het toestaan van gettovorming. Verder het ontbreken van verzet van de regering tegen het verdwijnen van postkantoren, treinstations en buslijnen in de kleinere gemeenten. En wat te denken van de nieuwe Wet op de maatschappelijke ondersteuning die van alles aan gemeenten opdraagt maar niet het benodigde geld erbij levert? Als 7 maart 2006 voor de coalitie tegenvalt, krijgen wij een grandioze domino-D-Day in 2007, mits de kiezers zich niet blij laten maken met wat dooie mussen van het kabinet, maar durven kiezen voor een complete afrekening bij de verkiezingen dat jaar voor Tweede én Eerste Kamer. Als zij dat doen, horen zij ook meteen een andere politiek te kunnen bestellen. Mijn partij zal daarom komende tijd graag aan de contouren daarvan meetekenen, onder de voorwaarde dat daarbij onvoorwaardelijk gekozen wordt voor een socialer in plaats van een liberaler Nederland.

Zoals gezegd: deze regering kan beter opstappen. Maar zolang zij blijft zitten, doen wij het ermee. Zo zijn de spelregels. Wij zullen als SP-fractie alle wetsvoorstellen blijven afmeten langs onze eigen meetlat, die geijkt is op menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Daarom zeggen wij ook nee tegen de begroting van deze regering voor 2006, niet omdat het allemaal niet goed bedoeld zou zijn, wél omdat het allemaal zo enorm slecht uitpakt.

Mijnheer de minister-president, wij waarderen uw bedoelingen maar wij accepteren uw beleid niet want Nederland verdient beter!

Vorig jaar kreeg ik hier de nieuwste Balkenende van de premier cadeau. Dat was een bundel over Europa en die is, zeker na 1 juni, nog steeds lezenswaard al was het maar om Bredero's "et kan verkeren" nog meer te leren waarderen. Ik raad de minister-president aan om dit boek ook zelf nog een keer te lezen. Er staan leuke dingen in. Inmiddels hebben we alweer de volgende Marijnissen gezien, plus de eerste Halsema, de eerste Herben en zelfs de eerste Wilders. Rond de kerst komt de nieuwe Bos, niet

de atlas maar het politieke boek. Ik weet dat de premier net zo benieuwd is als ik naar wat dáárin staat en ik denk dat dit ook voor Wouter Bos zelf geldt. Waar blijft de volgende Balkenende? Ik bedoel dan geen goed bedoelde bundeling van eerdere toespraken, maar dit keer weer een echt boek zoals vroeger, dat zicht geeft op de lessen die volgens de premier uit zijn twee kabinetten te trekken zijn. Zou zo'n boek, zo vraag ik de minister-president, eigenlijk niet een heel mooi afscheidscadeau kunnen zijn voor ons allemaal.

Pluche plakt en macht trekt. Wij weten het allemaal. Maar ik zou bewondering hebben voor een premier die na vier jaar proberen, zou durven zeggen: veni, vidi, foetsie, ik kwam, ik zag en ik was weg, want wat ik wilde, werkte niet en wat ik ook werkte, het wilde niet.

*N

De heer **Schuyer** (D66): Mevrouw de voorzitter. Ik wil beginnen met de minister-president te feliciteren. Enkele weken geleden heeft hij een eredoctoraat ontvangen aan een Hongaarse universiteit. Niet het doctoraat als zodanig is opmerkelijk, maar wel de reden van verkrijging. De minister-president kreeg het vanwege zijn niet aflatende inzet om in de internationale politiek de christelijke waarden en normen uit te dragen. Dat in een land uit de vroegere Donaumonarchie daarbij niet gesproken wordt van de joods-christelijke traditie, is bijna vanzelfsprekend te noemen, maar ik twijfel er niet aan of in zijn dankwoord heeft de minister-president die omissie wel herstelt. De gebeurtenis doet denken aan de bijbelse uitspraak dat profeten in eigen land geen aanzien genieten.

Ik heb bij een vorige beschouwing opgemerkt dat hoewel dergelijke accenten voor mijn partij niet nodig zijn, ik er bepaald ook geen messen over wil trekken als daarnaast andere waarden, zoals de humanistische, eveneens betrokken worden. Beseffend wat erkenning van zijn inzet op dit terrein voor de minister-president persoonlijk betekent, zijn mijn felicitaties ook oprecht gemeend.

Dat ik desalniettemin ook een beklemmend gevoel heb, heeft een andere oorzaak. Het beleid van de regering is naar de smaak van mijn fractie veel te veel in zichzelf gekeerd en dan is de verdienste van de minister-president op het terrein van de normen en waarden in internationaal verband niet iets dat dit gevoel weg neemt. Er zijn enkele activiteiten op het terrein van de vredesoperaties en er is ook op het terrein van de ontwikkelingshulp beweging, maar er gaat geen leiding uit van het kabinet waar het gaat om de bewustwording bij de bevolking te versterken dat in onze samenleving in zichzelf gekeerde naties zich niet meer staande kunnen houden.

Integendeel. Heel sluipend ontstaat het beeld van een boze buitenwereld. Er is de niet terechte suggestie dat terrorisme wordt geïmporteerd. Drugsproblematiek wordt veelal verbonden met onze overzeese gebiedsdelen, maar Nederland is de belangrijkste exporteur van extacypillen. De Europese Unie is te duur en te bureaucratisch. De werkelijke cijfers laten een ander beeld zien, maar dat wordt niet gecommuniceerd. En verzwegen wordt ook welke geweldige inkomstenbron de Europese interne markt voor een exporterend land als Nederland is.

En het kabinet schuurt gevaarlijk dicht langs artikel 1 van de Grondwet. Het kan dat doen in de wetenschap dat er een sentiment is in onze samenleving dat daar op dit moment geen probleem in ziet. Nu wordt voluit toegegeven dat het lastig regeren is. Er zijn figuren in onze maatschappij waartegen niet fel genoeg kan worden opgetreden. Ook mijn fractie ziet dat. Maar het gaat om de maatvoering en vooral om de sfeer waarin beleid wordt gepresenteerd. Sommigen zijn van oordeel dat het ontstaat door gebrek aan leiderschap, maar een belangrijker factor is gebrek aan visie.

Die visie is er wel op het terrein van de sociaal-economische aspecten en de zorg. En daar ligt, naast de aandacht voor onderwijs, bestuurlijke vernieuwing en duurzame ontwikkeling, de reden dat D66 verantwoordelijkheid nam om op dat terrein de 21ste eeuw met perspectief -- niet in de laatste plaats voor jongeren -- in te gaan. Dat ging niet zonder pijn, omdat onze opvattingen over de rechtsstaat en hoe om te gaan met het vreemdelingenbeleid onvoldoende zijn terug te vinden in het beleid. Die ingebouwde spanning is er en die zal zo nu en dan ook wel naar buiten komen. Daar is niets mis mee en dat hoort tot de eigen ruimte die partijen en bewindspersonen behoren te hebben. Zeker, wanneer dat betrekking heeft op beleid na deze regeerperiode.

Voorzitter. Het kabinet is halverwege de rit en er is in de eerste periode een indrukwekkend wetgevend programma afgewerkt. Lof daarvoor. Nu komt het aan op de uitvoering in de tweede helft. Ik kom daarover te spreken, maar niet dan nadat ik heb stilgestaan bij twee gebeurtenissen uit de eerste periode: de afstemming van het Europees Grondwettelijk Verdrag en de problemen die bij de bestuurlijke vernieuwing zijn ontstaan. Wij spreken nog met de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken over de Staat van de Europese Unie, niettemin horen enkele opmerkingen ook thuis in de algemene politieke beschouwingen. Want na het "nee" is de vraag: hoe nu verder? Het kabinet dient bij de beantwoording van die vraag het voortouw te nemen. Stellen wij voor om het Grondwettelijk Verdrag in delen op te knippen en de meest urgente aspecten als daar zijn de start van een gemeenschappelijk buitenlands beleid, een gemeenschappelijk defensiebeleid en een gemeenschappelijk vrede- en veiligheidsbeleid, te ratificeren? Beperken wij ons tot de wijziging van de besluitvormingsprocedures? Of kiezen wij voor volledig pas op de plaats maken totdat er zicht is op de sociale ontwikkeling van Europa? Ik vraag de minister-president in zijn antwoord hierover enige duidelijkheid te verschaffen.

Evident is dat er inzake Europa een behoorlijk informatieachterstand is bij de burgers, bij bedrijven en bij politici. Het is bekend, de minister van economische zaken wijst daar bij voortduring op, dat Nederland bij alle besluiten uit Brussel aan tafel zit. Maar het parlement wordt zich dat vaak veel te laat bewust. Debatten vinden plaats op momenten dat beslissingen eigenlijk al zijn genomen. Dat moet anders. De regering heeft daarbij ook een belangrijke taak. Op het moment van indiening van voorstellen door de Europese Commissie zou ze bijvoorbeeld kunnen verzoeken om een gedachtewisseling met de Kamer als voorbereiding op het innemen van een

standpunt. Het zou goed zijn als dat te zijner tijd een gedachtewisseling met de Staten-Generaal zou kunnen zijn, dus in de Verenigde Vergadering, maar dat zal nog wel even duren. Het zou een mooie bijdrage zijn aan bestuurlijke vernieuwing als er een grondwetswijziging zou worden voorbereid waarbij het ratificeren van Europese Verdragen door de Verenigde Vergadering kan gebeuren. Het trekt aandacht en daardoor wordt de burger via de media beter op de hoogte gebracht. Het kan door de Verenigde Vergadering, omdat de bevoegdheid van beide Kamers niet verschilt. Immers, amendementsrecht is niet aan de orde. Wil de minister-president eens op deze gedachten reageren?

Als het voorgaande wordt gerealiseerd, kan ook zinvol invulling worden gegeven aan het subsidiariteitsbeginsel. De zojuist genoemde idee is in de wandeling wel het Deense model gaan heten. Aanvankelijk werd daarover sceptisch gedaan, omdat het ten minste tot grote vertraging zou leiden. In de praktijk is dat meegevallen en als de opiniepeilingen juist zijn, blijkt dat in Denemarken juist een beter begrip en steun voor Europa zijn ontstaan.

Voorzitter. Het hoofdstuk bestuurlijke vernieuwing is met de komst van minister Pechtold na het betreurenswaardige aftreden van De Graaf een nieuwe fase ingegaan. Nu de Partij van de Arbeid en Groen Links in deze Kamer hebben uitgesproken, dat het kiezen van de eigen burgemeester nog niet nationaal aan de burger kan worden toevertrouwd, maar dat lokaal dient te worden bezien of dat kan, dan wel of de lokale vertegenwoordigers die taak beter zelf kunnen vervullen, blijft uiteraard de gekozen burgemeester nog op de agenda staan. Daarnaast is de ervaring met het referendum er een die duidelijk maakt dat ook dit instrument een kader behoeft. Er zal de komende periode voldoende gelegenheid zijn om met de regering over de bestuurlijke vernieuwing van gedachten te wisselen aan de hand van concrete voorstellen (bijvoorbeeld het burgerservicenummer dat een belangrijke bijdrage kan leveren aan verbetering van de communicatie van de burger met de gehele overheid op zowel nationaal als lokaal niveau).

Voor vandaag wil ik mij beperken tot iets waarop de regering merkwaardigerwijs nog niet heeft gereageerd. Ik doel op de voorstellen van de Holland Acht: de vier commissarissen van de Randstadprovincies en de burgemeesters van de vier grote steden. De kern van het betoog van die groep is duidelijk: te veel bestuurlijke drukte, veroorzaakt door een te veel aan bestuursorganen. Toen ik in 1970 in de gemeenteraad werd gekozen, was een centrale doelstelling van vrijwel alle politieke partijen het voorkomen van een vierde bestuurslaag. Wij kunnen constateren dat dit niet is gelukt. Terecht werd in een hoofdredactioneel commentaar in de NRC gesteld dat de wildgroei in bestuursorganen mede is veroorzaakt doordat er een democratisch tekort bestaat in de klassieke bestuursorganen (gemeente en provincie) die worden geleid door benoemde bestuurders in plaats van door gekozen bestuurders. Het probleem van de bestuurlijke overdaad werkt, zoals voldoende kan worden aangetoond, verlamdend en is daardoor een belemmering voor een geleidelijke economische groei van onze Randstad. Een voorbeeld dat mij onlangs ter ore kwam, is de urgente

knelsituatie waarin een bedrijf als Hoogovens is verwickeld bij de aanvraag voor een noodzakelijke uitbreiding. Tenminste vier bestuursorganen gaan daarover en spreken elkaar niet zelden tegen. Het kan daarom niet zo zijn, dat de regering aan de oproep van de Holland Acht geen aandacht geeft. De minister-president kan vandaag in zijn beantwoording daarmee een begin maken. De hartenkreet uit het lokale bestuur en het middenbestuur en, niet in de laatste plaats, uit het bedrijfsleven maakt dat nodig.

Voorzitter. Zoals gesteld, zal het tweede deel van de regeerperiode van dit kabinet in het teken dienen te staan van de uitvoering van hetgeen in de eerste periode in wetgeving is vastgelegd. Dat is een geweldige uitdaging. Sinds het bekende rapport van de Algemene Rekenkamer waaruit blijkt dat de uitvoering van beleid bepaald onvoldoende is, heeft deze Kamer zich uitvoerig beziggehouden met de problematiek van een adequate uitvoering. De woordvoerder van de Partij van de Arbeid-fractie wees er ook op. In de debatten die in deze zaal zijn gevoerd, bijvoorbeeld over de wijzigingen in de zorg, is aarzeling uitgesproken over de datum van invoering van de wetgeving. Dat is gedaan uit bezorgdheid dat er voor een zorgvuldige invoering te weinig tijd wordt gegeven. Hetzelfde geldt voor wetgeving inzake het sociale beleid. Het probleem dat wij hierbij zien, zit vooral in het gegeven dat de overheid zich heel afhankelijk maakt van een reeks van spelers en daarbij in feite onvoldoende instrumenten behoudt om de regie te kunnen voeren. Die verantwoordelijkheid van het regie voeren dient de overheid te behouden, en daarin zien wij tekorten ontstaan: bij het openbaar vervoer en bij de energievoorziening om een enkel voorbeeld te noemen. Daar waar de overheid de regie wel heeft, zien wij vaak nog een andere ontwikkeling. Onder het gemakkelijk in de mond liggend motto dat besluitvorming zo dicht mogelijk bij de burger dient plaats te vinden en daarom bij voorkeur bij de lokale overheid (een stelling waarop mijn fractie wel wat heeft af te dingen) wordt nogal wat bevoegdheid overgeheveld naar de lagere overheid. Maar terecht wordt de vraag gesteld of de instrumenten om beleid te voeren ook worden meegegeven. Het antwoord daarop is vaak: nee. We kunnen het eens zijn over het invalide instrument van de ozb.

De heer **Rosenthal** (VVD): Alom wordt al een aantal jaren en ook vandaag de dag het woord regie opgevoerd. Ik ken het regisseren van het toneel. Kan de heer Schuyer duidelijk maken wat hij bedoelt met dat regie voeren?

De heer **Schuyer** (D66): Laat ik maar het voorbeeld nemen van de Holland Acht. U zei in uw bijdrage daarover: zouden die mensen niet zelf moeten komen met een voorstel? Ik wijs erop dat dit de afgelopen jaren in ieder geval bij herhaling is gedaan door de commissarissen van de Koningin van beide Hollanden. Beiden hebben bij hun installatie gezegd dat zij hoopten de laatste te zijn. Zij hebben gezegd gemeenschappelijk beide provincies te willen samenvoegen. Er is op geen enkele wijze een reactie op gekomen van de rijksoverheid. Ik vraag daar om. Ik zie ook wel dat er een interne strijd is en dat het allemaal niet zo gemakkelijk is als je met vier

commissarissen en vier burgemeesters zit. Dat er een vierde bestuurslaag is gekomen en zelfs een vijfde, omdat wij Europa er nu ook bij hebben, dat was iets wat wij allen wilden voorkomen. Dat is niet gelukt. Opschoning van dat bestuurlijke klimaat zou nu heilzaam kunnen zijn.

De heer **Noten** (PvdA): Zegt u nu in feite dat initiatieven die van daaruit worden genomen eerder moeten worden beloond of op z'n minst serieus moeten worden genomen? Zegt u dus dat het niet alleen maar een juridisch vraagstuk is dat hier moet worden behandeld, maar dat het ook een kwestie is van anticiperen op wat daar gebeurt?

De heer **Schuyer** (D66): Wat ik zei, is al vanaf de jaren tachtig aan de orde wat de beide Hollanden betreft. Daar is niets van gekomen. Thorbecke heeft indertijd de Hollanden gescheiden op grond van zijn vrees dat een gezamenlijke provincie Holland een te grote macht zou krijgen. In de praktijk is daarvan niets gebleken. Nu is er sprake van een bestuurlijke problematiek waarin de Randstad centraal staat. Ik denk dat het kabinet siert als het daarop reageert. Ik kan, net zo min als iemand anders in deze zaal, zeggen dat wat daar wordt voorgesteld moet worden overgenomen. Wij weten immers niet wat er wordt voorgesteld. Namens mijn fractie pleit ik wel voor vermindering van het aantal bestuurslagen en verkleining van het middenbestuur, dus voor minder provincies.

De heer **Rosenthal** (VVD): Die Randstad Acht klagen over bestuurlijke drukte in de Randstad. Zij komen met een voorstel. Mijn idee is dat die vier burgemeesters en vier commissarissen der Koningin dan zelf met klip en klare voorstellen moeten komen tegen mei 2007. Dan heb je eigenlijk geen regie nodig. Je zegt dan: kom zelf eens met die oplossingen.

De heer **Schuyer** (D66): Er zal toch nationale wetgeving moeten worden aangepast en misschien moet zelfs de Grondwet worden aangepast. Ik geef volmondig toe dat ik had gehoopt dat de Holland Acht iets verder waren gegaan dan dit, maar dat ontslaat het kabinet niet van de verplichting die noodkreet als zodanig te horen.

De heer **Noten** (PvdA): Het is buitengewoon volwassen van de Acht om te constateren dat er een probleem is en om gelijktijdig vast te stellen dat zij gehoorzaamend aan hun eigen opdracht als bestuurder van hun provincie of hun stad, niet in staat zijn om dat probleem zelfstandig op te lossen. Dat is naar mijn gevoel een zeer volwassen inzet van deze bestuurders. De vraag is dan ook om de verschillende belangen op een hoger niveau te verbinden. Daartoe zullen knopen moeten worden doorgelicht en dat kunnen zij per definitie niet zelf.

De heer **Schuyer** (D66): Ik ben dat in vergaande mate met u eens. Ik vind wel dat men iets verder had kunnen gaan dan de rapportage alleen. Men had best wat kunnen doen. Ik weet zeker dat de commissarissen zonder de burgemeesters erbij tot een veel verdergaand standpunt hadden kunnen komen.

Het had de regering gesierd als het voorstel tot afschaffing van de ozb vergezeld was gegaan van een visie

op het lokale bestuur: de bevoegdheden, de omvang van dat lokale bestuur, de eigen financiële ruimte om beleid te voeren naast taken in medebewind, die eigenlijk naar het oordeel van mijn fractie tot een minimum zouden moeten worden teruggebracht. Nu die visie ontbreekt, maakt mijn fractie zich zorgen over de sfeer die is ontstaan tussen de diverse bestuurslagen. Graag krijg ik hieromtrent een reactie van de minister-president.

Hoewel dit kabinet niet is gestart met het motto "werk, werk, werk" is aandacht voor de werkgelegenheid niettemin een majeur punt. Terecht zet het kabinet in op deelname van ouder wordende werknemers en van vrouwen. Terecht ook is het thema van een beetje langer werken, het terugdringen van ziekte en arbeidsongeschiktheid op de agenda geplaatst. Maar de regering heeft dan ook de plicht alles uit de kast te halen om werkgelegenheid te scheppen. Want op dit moment is de werkeloosheid licht stijgend en daarmee komt de doelstelling onder spanning te staan. Hoewel het bekend is dat dit probleem zich over enige jaren vanzelf zal oplossen, is het niet aanvaardbaar het vraagstuk daarom maar op zijn beloop te laten. Bekend is, dat onderwijs en zorg straks duizenden mensen moeten opnemen om enigszins de kwaliteit van het huidige aanbod te kunnen bestendigen. Waarom dan daarop niet nu beleid gevoerd? Bijvoorbeeld door nu tijdelijk financiële mogelijkheden te scheppen voor meer personeel in die sectoren? Nu het naar ik heb begrepen inmiddels een feit is dat in 2006 meer financiële ruimte aanwezig is, heeft het de voorkeur van mijn fractie om ook daaraan geld te besteden en niet alleen aan algehele lastenverlichting.

Hetzelfde pleidooi kan gehouden worden voor de politie, met als resultaat: versterking van het veiligheidsgevoel, een terecht speerpunt van dit kabinet.

Voorzitter. Tot het moeilijkste ambt van minister behoort in de ogen van mijn fractie het werk op het gebied van de ontwikkelingshulp en van integratie. Bij ontwikkelingshulp, omdat je zo direct geconfronteerd wordt met de schrijnende situaties in grote delen van de wereld. Hulp is nodig bij natuurrampen, bij hongersnood. Wij prijzen de regering dat daar ook aandacht voor is. Bovendien wordt de meer structurele hulp meer dan voorheen geconcentreerd, waardoor zij effectiever is en daarenboven aan strikte voorwaarden gebonden die er op den duur toe kunnen leiden dat men minder afhankelijk van die hulp wordt. Deze lijn verdient stevige steun en de minister-president heeft er zorg voor te dragen dat de eenheid van beleid in die zin duidelijk naar buiten wordt gebracht dat bijvoorbeeld de opvattingen over het Europees landbouwbeleid daarmee in overeenstemming zijn en ook ter bestemder plaatse worden uitgedragen. Immers, in zo'n situatie is het pas echt onwenselijk als de regering geen eenheid van beleid uitstraalt.

Bij integratiebeleid zijn schrijnende situaties aan onze voordeur waar te nemen. Opmerkelijk is dat volgens de laatste cijfers Nederland het enige land in de eurozone is dat geen migratieoverschot meer heeft. Dat noopt tot bescheidenheid als het gaat om aan de bevolking duidelijk te maken dat er voor echte politieke vluchtelingen hier altijd een opvang zal zijn. Ook mijn fractie is voor een strikt toelatingsbeleid. Dat is te rechtvaardigen als je het

dichtstbevolkte land van Europa bent. Maar het kan bekend zijn dat wij royaler zouden willen zijn met het beleid waar het gaat om mensen die hier al jaren zijn. Geen minister heeft meer gebruik gemaakt van haar discretionaire bevoegdheid om mensen een verblijfsvergunning te geven dan de huidige bewindsvrouw. Maar juist dat maakt duidelijk dat een generaal pardon voor de groep van 26.000 mensen waar het over ging en die in de praktijk hoogstens nog 18.000 omvat een veel verstandiger beleidslijn zou zijn geweest met minder bestuurlijke druk. Geaccepteerd door de bevolking, geen burgerlijke ongehoorzaamheid die door de overheid zelf

wordt uitgelokt, omdat in de beleving van velen onredelijk beleid wordt gevoerd. En geen situaties waar onderwijzers petitie overhandigen om er ten minste zorg voor te dragen dat kinderen niet uit de klas worden gehaald om er nooit meer in terug te keren, hetgeen immers ook een onuitwisbare indruk is voor degenen die in de klas blijven. Dat zou enige jaren geleden tot een golf van verontwaardiging hebben geleid. Het meest beklemmende is nu, dat er nauwelijks aandacht voor is.

Voorzitter. Met andere woorden -- dan keer ik terug naar het begin van mijn beschouwing -- voor een kersverse eredoctor in normen en waarden is er ook werk aan de winkel in eigen huis en in het uitdragen van een beleid dat op dat punt glansrijk de toets der kritiek kan doorstaan. Zo ver is het nu, helaas, nog niet!

*N

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Toen ik de troonrede aanhoorde, wist ik meteen welk thema ik bij de algemene politieke beschouwingen aan de orde zou stellen. In de troonrede wordt meer dan eens gesproken over hernieuwd of nieuw evenwicht in onze maatschappij en over stabiliteit. De regering en politici staan voortdurend voor de opgave om evenwichtige oplossingen te vinden voor culturele problemen en dilemma's. Een aantal zal ik noemen, een aantal zal ik wat uitvoeriger behandelen. Graag ontvang ik op alle een reactie van de minister-president.

Wij kunnen constateren dat er aan de ene kant een groeiende armoede is -- denk maar aan het ontstaan van voedselbanken -- maar aan de andere kant een toenemende "geldgulzigheid" van hen die op allerlei terreinen aan de touwtjes trekken. Die spanning duidt op een groeiende onevenwichtigheid.

Vijf jaar geleden werd prostitutie gelegaliseerd om deze zogenaamde bedrijfstak doorzichtiger en meer controleerbaar te maken. Vandaag moeten wij constateren dat illegale vrouwenhandel ons confronteert met een onaanvaardbare vrouwen- en meisjesslavernij. Er schijnt helemaal geen balans te zijn.

Er is, zo is algemeen de gedachte, iets mis in de verhouding tussen de gekozene en de kiezer. De helft van het kiezerscorps dreigt zich van de parlementaire democratie af te wenden. Spraakmakende politici willen vernieuwing via referenda en grotere mogelijkheden voor burgers om met voorkeurstemmen in het parlement te worden gekozen. Wij zijn daar geen voorstanders van en menen dat deze middelen de kwaal van de hypedemocratie versterken. De echte problemen krijgen te weinig aandacht

en worden niet diepgaand besproken. Nederland heeft behoefte aan politici die zich onttrekken aan de emotiedemocratie, met soms hysterische trekjes. Wij kunnen niet door blijven gaan als acteurs in een politiek mediatheater. Wat wij in onze representatieve democratie nodig hebben, zijn mensen die inzien wat er aan onze cultuur schort, die de echte problemen durven benoemen, die de juiste diagnose stellen en daarvoor een goede therapie aanprijzen; dat zijn mensen met een coherente, gemeenschapstichtende visie, mensen met moed en overtuigingskracht, mensen die verantwoord richting wijzen en weten wat verantwoordelijkheid voor de publieke zaak betekent. Daarop zouden de politieke partijen hun vertegenwoordigers moeten kiezen en daarop moeten vertegenwoordigers worden afgerekend als zij niet hebben voldaan aan deze hoge eisen! Wij propageren eerder herbronning en vernieuwing van de politiek dan vernieuwing van bestuur. Van dat laatste is het grootste gevaar dat het een wispelturig en oppervlakkig beleid brengt, dat stuurloos mee dobbert op de golven van de waan van de dag.

Onder leiding van de minister-president heeft dit kabinet zich daarom ook terecht ingezet voor herstel van waarden en normen. Ik sluit mij graag aan bij de felicitaties van collega Schuyer aan het adres van de minister-president in verband met zijn eredoctoraat. Ik denk dat dit thema van normen en waarden het CDA bij de twee laatste landelijke verkiezingen winst heeft opgeleverd. De mensen werd hoop gegeven om te midden van onzekerheid weer vastheid te krijgen. In de afgelopen jaren is dat bepaald niet minder geworden. Naar mijn overtuiging zullen ethiek en moraal de centrale thema's zijn van de 21ste eeuw. Maar de troonrede zwijgt nu bijna helemaal over deze problematiek, of het moest zijn dat met het intrigerende zinnetje in die rede "naast rechten zullen ook plichten moeten worden erkend" meer wordt bedoeld dan een constatering. De minister-president weet dat onze fracties hier en in de Tweede Kamer er al meer dan eens op hebben aangedrongen om te komen tot een handvest van burgerplichten of vrijheidsplichten dat in onze door en door individualistische maatschappij weer enigszins sociale samenhang en evenwicht terug zou kunnen brengen en een bijdrage zou kunnen leveren aan herstel van de publieke moraal.

Langer wil ik stilstaan bij grote onevenwichtigheden in onze nationale en Europese cultuur. In de oorspronkelijke betekenis van het woord cultuur, "cultus", klinkt duidelijk door dat voor een gezonde cultuur een hart nodig is. Onze cultuur mist meer en meer een ziel. De gevolgen van de zestiger jaren uit de vorige eeuw met het aanhoudende verzet tegen traditie, gezag en waardenbinding hebben onze maatschappij in onbalans gebracht. Ongemerkt heeft er een uitverkoop van de eigen cultuur plaatsgehad, die zijn weerga niet kent. Vrijheid in de vorm van onverschilligheid en liederlijkheid constateren wij overal. In de politiek van de integratie speelt dit nog altijd een grote rol. Veel immigranten ervaren de ontstane situatie als decadent. Media en libertijnse politiek zijn mede schuldig aan deze trend. Als de publieke omroep op prime time openlijk het bedrijven van seks met een pornstarretje laat zien, moeten wij er niet gek van opkijken dat immigranten het idee krijgen dat

in onze cultuur kennelijk niets meer heilig is. Als deze vreemdelingen Nederlands en de grondregels van onze rechtsstaat kennen en ze volgen onderwijs en vinden voor een groot deel werk, ontbreekt het vervolgens toch nog aan herkenning. Om eerlijk te zijn constateer ik bij mijzelf ook desintegratie met deze decadente cultuur.

Wat is daaraan van overheidswege te doen? Met een beroep op zoiets als vrije meningsuiting kan de overheid de ondermijning van de maatschappij niet langer ongemoeid laten. Van de media moet een verantwoord maatschappelijk ondernemen worden geëist. Daarbij moeten ook de commerciële muziekgroepen worden betrokken. Naast steun aan het gezin als sociale bouwsteen bij uitstek zou de overheid ook de inhoud van ons onderwijs op het herstel van het centrum van onze cultuur moeten richten. Daarom moet in ons onderwijs weer de juiste balans tussen gezag en ontzag worden gevonden. Wordt het niet hoog tijd om meer aandacht te vragen voor het gezag van de onderwijzers en het ook daadwerkelijk tot gelding brengen van dat gezag?

Voorts zou in ons onderwijs een algemeen verbindend waarden- en normensysteem moeten worden gepropageerd en versterkt. Onze geschiedenis kende die. Een maatschappij die van haar geestelijke erfenis vervreemd en haar eigen geschiedenis niet kent, wordt als een kamer met open ramen, waarin de wisselende wind van de tijdgeest alles bepaalt. Het kan daarom geen kwaad om voor onze eigen identiteit meer aandacht te vragen. Wij moeten weer leren meer historisch te denken om zinvolle tradities en autoriteiten te ontdekken. "Zukunft ist Herkunft". Daarin gaat het niet om idealisering of restauratie van het verleden, maar om zinvol overleven van onze cultuur, onze nationale en ook Europese cultuur. Juist in de dynamiek van onze cultuur hebben wij een vaste basisoriëntatie nodig. Zonder kompas bevinden wij ons op dwaalwegen en is geen evenwicht mogelijk. Als dat terugkeert, is integratie eenvoudiger. Dan kun je vragen als wie moet geïntegreerd worden, waarin en hoe, eenduidiger beantwoorden en dan zijn de criteria om te beoordelen of integratie is gelukt ook weer duidelijk.

Het referendum over de Europese grondwet heeft de schrijnende tegenstelling aan het licht gebracht tussen de politieke leiders en de burgers. Onbewust hebben de kiezers aangevoeld dat met zo'n grondwet en een groeiend Europa nog meer van onze identiteit verloren zal gaan. Wanneer politici in de strijd die aan het referendum voorafging, reageerden op het verwijt dat de eigenheid van Nederland te veel onder druk zou komen te staan, kwamen de meesten van hen niet verder dan te wijzen op het blijvend Oranjegevoel, ons drugsbeleid of het homohuwelijk. Hoewel veel burgers deze "verworvenheden" misschien ook nog geheel of ten dele bijvallen, hadden zij onbewust door dat daarin onmogelijk onze nationale identiteit gelegen zou zijn.

Ook voor een Europese identiteit zullen wij naar het verleden moeten kijken om verantwoordingsvol de toekomst tegemoet te kunnen treden. Daarbij gaat het om wat de troonrede noemt democratie, mensenrechten en vrijheid, maar toch ook om de gezamenlijke geestelijke erfenis van jodendom en christendom. Wij ontnemen onszelf maatstaven om tot goede afwegingen en oordelen te komen als wij deze geestelijke bronnen van Europa van

de joods-christelijke traditie afzonderen en ons beperken tot de tweehonderd jaar oude geestesbeweging van de Verlichting. Ik zeg duidelijk beperken, ik sta geen afscheid van de cultuur van de Verlichting voor, maar wel van de verabsolutering ervan. Zij leeft echter meer en meer van vooronderstellingen en grondslagen die niet van die Europese geestesgeschiedenis afkomstig zijn. Als daar geen aandacht meer voor is, zal met het verdwijnen van de rijke geestelijke geschiedenis ook de Verlichting zelf in een heilloze crisis worden gestort. Op grote schaal kunnen wij constateren dat het cultuurexperiment met alleen een fundament in de Verlichting is mislukt. Wij kunnen momenteel overal de tekenen daarvan zien: sociale ontbinding in een doorgeschoten individualisering en bedreiging van natuur en milieu zijn tekenen aan de wand. De Verlichtingscultuur zit in het moeras. Materieel steenrijk, maar geestelijk straatarm, dat getuigt van metafysische lichtzinnigheid en ontbeert een hoognodig bezielend ideaal.

In de recente discussies over Europa hoorden wij daarvan zeer weinig. Wat ons opviel was dat het hoofddoel van de groeiende EU door politici steeds vertaald werd in de ontwikkeling van techniek en economie. Gezamenlijke vernieuwing en versterking van de economie werden als noodzaak tegenover de opkomende machten uit het oosten met veel nadruk onder de aandacht gebracht. Wij zullen de laatsten zijn om die noodzaak tot versterking te ontkennen, maar waarom wordt dit niet gebracht binnen het kader van een omvattend toekomstconcept, een toekomstvisie met als spits het bevorderen van publieke gerechtigheid tussen de volkeren?

Het was opvallend hoe weinig in het debat over Europa de Europese taak werd benadrukt om er ook te zijn voor de achtergebleven landen, voor de allerarmsten. En natuurlijk zou daarbij ook veel meer aandacht gegeven moeten worden aan het herstel van natuur- en milieuschade en aan sociale ontvrachting op wereldniveau, omdat men voornamelijk gericht is op de materiële waarden van techniek en economie. Om daarin evenwicht te krijgen, moeten we ons laten leiden door de aloude profetische wijsheid: "Laat het recht als water stromen, en de gerechtigheid als een altijd vloeiende beek!".

De strijd tegen groter wordende onevenwichtigheden maakt daarom bij elke nieuwe stap in de technisch-economische ontwikkeling drie stappen in een verantwoordelijkheidsethiek nodig. Een ethiek die een vastheid heeft die boven de mens zelf uitgaat. Een ethiek die in de geschiedenis heeft bewezen, helend te werken en hoop te geven. Wat we onder invloed van het christendom hebben geleerd blijft zeer actueel: naastenliefde en barmhartigheid, menselijke waardigheid, mensenrechten en mensenplichten, bescherming van het leven, gemeenschapszin, publieke gerechtigheid, de juiste balans tussen gezag en ontzag. We hebben geleerd dat de sterken moeten opkomen voor de zwakken, de gezonden voor de zieken, de jongeren voor de ouden en omgekeerd. We erkennen de verscheidenheid in verantwoordelijkheden en dat allen gelijk zijn voor de wet. En dat we een scheppingsmandaat hebben: in ons werk de schepping ontwikkelen en bewaren tegelijk. Gaan we deze weg van heroriëntatie niet, dan ontwortelen we steeds meer. We

bouwen dan weliswaar torens van Babel, maar op drijfzand.

Speciale aandacht moet er daarom zijn voor een nieuw Europa. Dat zal een Europa van nationale staten moeten zijn: een "Europa van de vaderlanden". Want een Europa zonder de vele en van elkaar onderscheiden nationaal gestempelde culturen zal geen Europa meer zijn. Wanneer men dit oude perspectief voor ogen heeft, kan men in de huidige Europese crisis grote kansen zien. Het is nu opnieuw mogelijk te discussiëren over de vraag wat Europa moet zijn. Alleen de noodzakelijkste kerntaken die op Europees niveau echt meerwaarde bieden -- en dat zijn er al vele -- zullen gezamenlijk moeten worden behartigd en tegelijk moeten zo veel mogelijk andere taken aan nationale overheden worden overgelaten of worden teruggegeven. Van een zichzelf versterkende bureaucratie moet men afscheid nemen. Wat ons betreft, zouden met het subsidiariteitsbeginsel alle oude Europese regelingen tegen het licht moeten worden gehouden en herzien. Dan voorkomen we ongewenste machtsconcentratie. Bovendien is een gemeenschappelijk ethos nodig. Onzes inziens past daarbij niet een cultuur als die van Turkije. Dat land is van oorsprong in geestelijk-religieuze en culturele zin zó onderscheiden dat het niet gauw Europees zal worden. Daarvoor de ogen sluiten, zal opnieuw bij de bevolking grote argwaan en wantrouwen ten opzichte van de bedoeling van Europese politici doen ontstaan. In plaats van een helder en duidelijk afgebakend Europa ontstaat een huis dat tegen zichzelf verdeeld is en dat, in strijd met de eigenlijke intenties, tot weinig goeds meer in staat is.

Tot slot. Wij steunen het kabinetsbeleid om terrorisme te bestrijden met juridische en politionele middelen. Terroristen bedreigen het publieke terrein en daartegen dient verzet en bescherming. Toch zou het goed zijn als de volgende vraag ook in politieke discussies zou doorklinken: "Why do they hate us?". Die vraag is in verschillende publicaties aan de orde geweest, het meest diepgravend in Ian Buruma's boek "Occidentalisme. Het Westen in de ogen van zijn vijanden". In de politiek horen we over de inhoud van deze discussie weinig, te weinig. We moeten ons niet in zelfgenoegzaamheid afkeren van de kritiek die op de westerse cultuur mogelijk is, temeer daar in het genoemde boek wordt gezegd dat de oorsprongen van het terrorisme in onze cultuur zelf te vinden zijn. We ontkomen er niet aan, er in elk geval naar te kijken om met die kennis op een of andere wijze ons voordeel te doen. Nogmaals, dat verandert niets aan onze tactische strijd tegen het terrorisme op dit moment, maar misschien kan de strategie voor de lange duur er wel door bepaald worden. Zonder diegenen te begrijpen die het Westen zo haten, hoeven we ons geen illusies te maken dat we hen ervan kunnen weerhouden de mensheid te vernietigen.

Voorzitter. Voor het komende jaar willen we de regering als geheel en elk lid afzonderlijk Gods zegen en wijsheid toewensen.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Het kabinet-Balkenende II heeft zijn derde miljoenennota uitgebracht. Er is er nog een te gaan voor de verkiezingen van 2007. Hoe staat de vlag er thans bij? Het eerste kabinet-

Balkenende beloofde bij zijn aantreden, zomer 2002, "herstel van vertrouwen". In de troonrede van september jongstleden lezen we echter: "Het vertrouwen in de overheid is gedaald. Dit laat de regering niet onberoerd". De bijdrage van de SGP-fractie aan deze algemene politieke beschouwingen is gericht op de vraag naar de mogelijke oorzaken van het gebrek aan vertrouwen en op de vraag langs welke weg herstel denkbaar zou zijn.

Het is op het eerste gezicht vreemd dat een kabinet dat uitdrukkelijk uit was op herstel van vertrouwen, zoveel cynisme en wantrouwen ontmoet. Uit diverse onderzoeken en peilingen, onder andere het rapport "De sociale straat van Nederland 2005" van het SCP, blijkt dat meer dan twintig procent van de burgers "veel vertrouwen" heeft in het kabinet -- een historisch dieptepunt. In de loop van de jaren negentig was het vertrouwen van de burgers in regering en overheid nog stapje voor stapje tot grote hoogte gestegen: in 1998 had maar liefst tachtig procent van de bevolking vertrouwen in de regering en was 77 procent tevreden over de overheid. Dat vertrouwen in de overheid blijkt niet direct gerelateerd te zijn aan de concrete dienstverlening door de overheid. De cijfers van het SCP gaan niet zozeer over de overheid of het openbaar bestuur, maar vooral over het vertrouwen in de regering en "de politiek". Het SCP stelt steeds twee simpele vragen: "Bent u tevreden over de regering?" en "Heeft u vertrouwen in de overheid?". Het is niet toevallig dat de trend in beide antwoorden steeds hetzelfde is. Weinig respondenten zullen het staatsrechtelijk relevante onderscheid kunnen maken tussen regering, kabinet, Tweede Kamer, rijksoverheid, provincie, gemeente, semi-overheid, et cetera. Het negatieve oordeel is daarom vooral een afkeuring van het beleid van het kabinet-Balkenende. Uit de verdere cijfers van het SCP blijkt dat financieel-economische factoren als het werkgelegenheidsbeleid, de sociale zekerheid en de gestegen kosten van levensonderhoud bijdragen aan het negatieve oordeel over de regering. Onder dat slechte rapportcijfer voor het kabinet zit een brede trend van dalend vertrouwen in publieke instellingen, een trend die in andere landen ook zichtbaar is. Ook uit een recente WRR-studie "Vertrouwen in de buurt" blijkt dat vooral de bewoners van de voorheen homogene, sociaal hechte arbeiders- en middenstandswijken hun vertrouwen in overheid en politiek in hoog tempo verliezen.

Deze gegevens roepen de vraag op hoe het mogelijk is dat een kabinet, dat toch met een meerderheid van stemmen aan de slag is gegaan, nu maar zo weinig steun van de bevolking krijgt voor zijn beleid. Is de vrij radicale verbouwing van de verzorgingsstaat bij de verkiezingen van 2003 mogelijk wel een voldoende indringend item geweest, náást de thema's van veiligheid en integratie? Gebleken was immers dat verzorgingsstaten alleen zijn af te slanken door regeringen die tegen de publieke opinie in durven gaan en zonodig hun eigen achterban trotseren.

Gebrek aan vertrouwen heeft veelal te maken met gevoelens van onzekerheid. Toch kan het kabinet geen gebrek aan visie worden verweten, en zorg om de toekomst evenmin. Die visie gaat uit van de versterking van gemeenschapszin met tegelijk grotere individuele verantwoordelijkheid, en van de dynamiek en

productiviteit van de markt. Wat de verzorgingsstaat betreft, worden de arrangementen herijkt, zodanig dat gedrag weer consequenties krijgt. Wenselijk gedrag moet lonen, onwenselijk gedrag niet. Staat en maatschappij worden ingetoomd om individuen onafhankelijker te maken en tegelijkertijd gemeenschapszin te versterken. Deze neoconservatieve insteek is erop gericht om duidelijk te maken dat welvaart geen recht is en dat voor instandhouding van rechten en verworvenheden aller inzet en inspanning vereist is. Een verzorgingsstaat die zelfvoldaan en zelfgenoegzaam maakt en arbeidsparticipatie ontmoedigt, maakt zichzelf onbetaalbaar. Die insteek spreekt ons op zichzelf aan en het hervormingsprogramma dat op deze visie is geënt, werd tot dusver opvallend consistent afgewerkt.

Waar het het kabinet tot dusver dramatisch aan lijkt te ontbreken, is overtuigingskracht. Om een visie over te brengen, moet men beschikken over communicatievaardigheden, zoals dat tegenwoordig in vacatureteksten heet. De premier lijkt mij niet een "Great Communicator" à la Ronald Reagan. Maar het is een misverstand te denken dat het hervormingsbeleid op meer steun zou kunnen rekenen als het maar geïnspireerd aan de man zou worden gebracht. Dat zou misschien helpen, maar niet wegnemen dat heel veel Nederlanders de hervormingen eenvoudigweg niet moeten -- of er minstens argwanend tegenover staan. Uit overtuiging, niet uit onwetendheid. Vooralsnog zijn zij meer verknocht aan de zekerheden van de verzorgingsstaat dan dat zij onrustig en bezorgd zijn voor het risico van een fiasco. Wat is conservatiever, het hervormingsbeleid of de behoudzucht van de burger?

Gekissebis over cijfers, prognoses en percentages in koopkrachtplaatjes zal in ieder geval weinig positiefs uitrichten. Het schermen met dergelijke plaatjes kan en zal geen groot vertrouwen wekken, aangezien alleen iets zinnigs over iemands koopkracht te zeggen valt als de persoonlijke situatie wordt verdisconteerd in de rekensom. Verandering van werksituatie is van veel groter invloed dan verschuivingen in het koopkrachtplaatje.

De paradox van het kabinet is, dat een kabinet dat de vertrouwensbreuk met de burgers wilde herstellen, bij die burgers zelf op een ongekend laag vertrouwen kan bogen. Waar het kabinet niet in lijkt te slagen is het leggen van een verbinding tussen het eigenbelang van de burgers en de stelselwijzigingen. Burgers is blijkbaar niet duidelijk te maken dat de ingrepen voor hen een zodanig gunstiger uitgangspositie scheppen dat zijzelf, op termijn, of de volgende generatie baat hebben bij de verandering. Het lukt kennelijk niet de stelselherzieningen te verbinden met een wenkend perspectief.

Het blijft evenwel een feit dat een kabinet niet kan overleven van het puur en alleen overtuigd zijn van het eigen gelijk. Wij gunnen het dit kabinet niet dat het bij de eerstvolgende verkiezingen zou struikelen over het eigen gelijk. Daarom stellen wij een aantal andere punten aan de orde die ook te maken kunnen hebben met het brede onbehagen over de politiek en de overheid en waarvan een positieve uitwerking zou kunnen uitgaan indien het kabinet daar aandacht aan zou besteden.

Zo dient regelgeving diverse doelen, maar getuigt ze niet altijd van veel vertrouwen in de burger. Regels

moeten de zwakkeren beschermen, maar de sterkeren niet ontmoedigen. Dit kabinet heeft ingezet op vermindering van de regeldruk en de administratieve lasten en spreekt intussen al van indrukwekkende resultaten. Maar hoe komt het toch dat men in ondernemersland -- en ik denk daarbij speciaal aan het midden- en kleinbedrijf en beginnende, jonge ondernemers -- nog zo weinig zegt te merken van de inzet van het kabinet?

Uit het onderzoek "De staat van het recht" dat TNP-Nipo in opdracht van het dagblad Trouw hield onder 1088 volwassenen komt naar voren dat het vertrouwen in politie en justitie, in vergelijking met vijf jaar eerder, verder is afgekalfd. Concreet zal het gebrek aan vertrouwen vooral betrekking hebben op de strafrechtspleging en het optreden van de politie. Een van de oorzaken ligt in het feit dat men meer van het strafrecht verwacht dan het ooit zal kunnen bieden, terwijl dit juist leidt tot frustraties. Enkele recente geruchtmakende zaken kunnen dit bevestigen. Gelet op het grote onbehagen kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de constatering van het SCP van begin 2004 dat 70 procent van de ondervraagden vertrouwen heeft in de rechter. Het SCP blijkt dan ook gemeten te hebben in bedrijfseconomische termen van resultaten en prestaties. Vertrouwen is echter voornamelijk gebaseerd op emoties. Wat kan er gedaan worden? Zou de strafrechtspleging niet méér openbaar gemaakt moeten worden? De voortdurende spanningen die met de strafrechtspleging gepaard gaan, dienen telkenmale te worden uitgelegd, teneinde de maatschappelijke acceptatie te vergroten.

Ook lijkt er een taak weggelegd voor media en politici. Verder zouden de zogenaamde "scoringsdrift" van politie en justitie -- onder politieke en publicitaire druk -- tot zelfonderzoek moeten leiden.

Ik kom op het bestrijden en voorkomen van terrorisme. Het grote gevaar bestaat dat de bevolking veiligheid als een collectief consumptiegoed gaat ervaren en daarbij van de overheid eist dat deze hierin voorziet. De inzet van steeds meer maatregelen en geld vergt een prijs. De vrijheid van de burger neemt af en de controlemogelijkheden van de overheid nemen toe. Het is belangrijk dat de overheid helder communiceert over wat zij doet en waarop zij kan worden aangesproken. Voor het vergroten van de veiligheid is de overheid aangewezen op samenwerking met de bevolking. Die samenwerking verkrijgt men niet door het afkondigen van nog meer wetten en het beperken van onze vrijheden.

De laatste jaren is in toenemende mate weer een pleidooi te horen voor de introductie van vormen van lekendeelname aan de strafrechtspraak. Daarmee zou het mogelijk zijn om de kloof tussen de rechterlijke macht en de bevolking te dichten. Burgers zou de gelegenheid geboden moeten worden om, in samenwerking met professionele rechters, recht te spreken. Heeft de regering reeds een standpunt bepaald over dit idee, dat wij overigens niet direct omarmen?

Op het terrein van politie en justitie wijs ik ook op de aanhoudende reeks liquidaties, moorden, in het criminele circuit. Politie en justitie lijken daar geen vat op te krijgen. Men kan deze afrekeningen lacherig afdoen door op te merken dat men elkaar opruimt maar ondertussen is er een staat in de Staat ontstaan waarin veel

geld omgaat en waarin geweld staat voor recht. De Staat heeft dat laten gebeuren en heeft daarmee het eigen recht op uitoefening van het geweldsmonopolie ondermijnd. Zoiets verhoogt het vertrouwen niet. Overigens moeten ook politici die weten dat deze gewelddadige vrijstaat alles te maken heeft met drugshandel drie keer nadenken voordat zij bepleiten dat de Staat zelf maar producent van roesmiddelen moet worden.

Een totaal ander punt betreft de verhouding tussen emigratie en immigratie. Het NIDI verrichtte het onderzoek Emigratie 2005. In 2004 verlieten meer dan 112.000 ingezetenen ons land, terwijl er "maar" 90.000 mensen binnenkwamen. Voor het eerst sinds eind jaren vijftig heeft Nederland weer te maken met een echt vertrekoverschot: het aantal emigranten overtrof het aantal immigranten. De impulsen voor emigratie zijn interessant. Het grootste deel van de potentiële emigranten is relatief jong en hoog opgeleid. Het is hen niet zozeer te doen om inkomensverbetering, maar om verbetering van de publieke ruimte waarin zij verkeren. Het gaat hen dus niet om de eigen leefsituatie, maar om de kwaliteit van de samenleving. De aspecten van de Nederlandse samenleving die dan het meest negatief worden beoordeeld zijn de bevolkingsdichtheid, de mentaliteit van de Nederlandse bevolking, de criminaliteit en het ontbreken van stilte. De vraag die deze ontwikkeling oproept, is of datgene wat zich al decennialang in grote steden voltrekt, namelijk dat kanslozen en kansarmen komen en blijven terwijl kansrijken wegtrekken, zich nu op nationale schaal voltrekt. Is die ontwikkeling voor de regering een aandachts- en zorgpunt?

Wij komen op de vraag hoe het vertrouwen hersteld kan worden. Een bekend cliché is dat vertrouwen te voet komt en te paard gaat. Het lijkt er in elk geval op dat wie als bestuurder het vertrouwen van grote delen van de bevolking wil terugwinnen, niet allereerst moet investeren in digitalisering of privatisering van de publieke dienstverlening, maar in het bieden van een veilige, overzichtelijke en vertrouwde leefomgeving. De voorspelling van economische groei en maatregelen als lastenverlichting, koopkrachtverbetering, hogere overheidsuitgaven en een pas op de plaats voor het financieringstekort, zullen geen groot vertrouwen wekken als men weet dat verkiezingen in aantocht zijn. De heer Lans Bovenberg waarschuwde in Trouw van 21 september jongstleden tegen de verleiding voor het kabinet om het gebrek aan overtuigingskracht af te kopen door de knollen van de conjuncturele meevallers te verkopen voor de citroenen van de resultaten van de structurele hervormingen.

Hij voegde er het volgende aan toe. "Een overheid die in een hoogconjunctuur mooi weer speelt door allerlei zoets te beloven om dat vervolgens in een laagconjunctuur te bezuren door ongenadige bezuinigingen, is fnuikend voor het vertrouwen in de economie, de politiek en de samenleving. Juist om verdere hervormingen in de volgende regeerperiode enigszins te kunnen verzoeten, dient dit kabinet zijn regeerperiode af te sluiten met een begroting die structureel zo goed als in evenwicht is. Het verzoeten van sociale innovatie met stabiliteit vereist verder dat hervormingen vroeg worden aangekondigd, zodat burgers niet worden overvallen. Dat vraagt om

moedige politici die burgers niet naar de mond praten, maar wel perspectief bieden door vooruit te kijken." Ik ben benieuwd of de regering het met hem eens is.

Men kan op goede gronden menen met de regering van mening te moeten verschillen over de wenselijkheid en effectiviteit van onderdelen van het beleid. Dat behoeft niet zonder meer tot ontevredenheid en wantrouwen te leiden. Maarten Luther zegt in zijn Grote Catechismus, als hij bij de behandeling van het vijfde gebod ook over het gezag van wereldlijke overheden spreekt, als waren zij vaders van een gezin, het volgende: "Want God geeft ons door hen, evenals door onze ouders, tot ons onderhoud voedsel, huis en hof, bescherming en veiligheid. Omdat zij dan een zodanige naam en titel als hun hoogste roem met alle eer voeren, zijn wij ook schuldig hen te eren en hoog te achten als de duurste schat en het kostelijkste kleinood op aarde." Het zijn gebeeldhouwde zinnen, voorzitter.

Het trekt sterk de aandacht dat Luther en de reformatoren de volken die gebukt gaan onder de ramp van een slecht regerende overheid, niet als de verdrukte onschuld beklagen, maar hen in de regel aansporen om de diepste oorzaak van deze rampzalige toestand bij zichzelf te zoeken. De onderdanen moeten niet alleen over de overheden, indien zij slecht leven en regeren, klagen tot God, maar zij moeten ook dan voor hen bidden wanneer zij normaal hun plicht doen. Zij moeten de mannen, en zoals wij er vandaag natuurlijk aan zouden toevoegen de vrouwen, die in het hoge ambt der regering gesteld zijn voortdurend aan de Heere opdragen met al de moeilijkheden waarvoor zij zich geplaatst zien, en Hem smeken dat hij hun alles moge geven wat zij nodig hebben om hun heilige taak op de rechte wijze te volbrengen tot Zijn eer en tot welzijn van het volk. Zij moeten zich er steeds rekenschap van geven dat deze mannen en vrouwen een opdracht hebben uit te voeren die ver boven hun macht gaat, en dat elke regering die daar intussen gevoerd wordt, noodzakelijkerwijs één mislukking moet worden, wanneer God hun niet van ogenblik tot ogenblik de kracht en de wijsheid geeft. Het is die wijsheid en die kracht die christenen zonder ophouden voor hun overheden van God zouden moeten begeren. Aldus Luther, die onbekend was met het verschijnsel van de parlementaire democratie en de verzorgingsstaat. Niettemin willen wij ons zijn aanbevelingen en vermaningen, ondanks noodzakelijke kritiek op het beleid, ten opzichte van het kabinet en ons staatshoofd aantrekken. Bij voorbaat danken wij de regering voor haar reactie.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Het kabinet komt voor februari met een uitgewerkt voorstel voor een "huis van culturen", een ontmoetingsplaats waar de cultuur van de migranten in Nederland centraal staat. Dat werd door de staatssecretarissen Nicolai en Van der Laan vorige week in Marrakech bekend gemaakt; een passende plaats om met deze mededeling te komen. Het bezoek van de kroonprins en kroonprinses aan Marokko was ook verder een waardevolle demonstratie van de wil die in Nederland, ook bij het kabinet, leeft om serieuze belangstelling op te

brenge voor de herkomst en achtergrond van degenen die bij ons allochtonen heten.

Het is belangrijk om als samenleving belang te stellen in, en daarmee ook waarde toe te kennen aan de eigen achtergrond en cultuur van ieder in dit land.

Van elke regio met zijn eigen identiteit, en niet alleen om Franse toestanden te voorkomen. Dat is niet een makkelijke "multicultigedachte" die geen rekening houdt met de weerstanden in elke maatschappij tegen intensieve confrontatie met wat vreemd is. Dat juist vanwege die weerstanden van iedereen die hier wil komen wonen en werken, een grote mate van aanpassing gevraagd moet worden, is intussen wel voldoende duidelijk. Aanpassing betekent weliswaar haast automatisch ook aanpassing in de eigen beleving van wat je aan culturele bagage uit je afkomst hebt meegekregen, maar het betekent niet dat er een heel nieuwe mens ontstaat. Wij moeten er dus rekening mee houden dat nog zeker enkele generaties lang een deel van onze bevolking zich Nederlander zal voelen, maar zich tegelijk ook bewust zal zijn van zijn wortels in de Marokkaanse, Turkse, Surinaamse, Antilliaanse of Chinese cultuur. Wellicht kiest men er zelfs vrijwillig voor om ook bijvoorbeeld de Marokkaanse nationaliteit te behouden. En zeker, zelfs tot in een nog veel verdere toekomst, zal een deel van onze bevolking zich moslim voelen, zoals naar wij aan mogen nemen ook een deel van onze bevolking tot in de even verre toekomst zich christen zal noemen.

Integratie is noodzakelijk. In dit land is het noodzakelijk om Nederlands te kunnen spreken. Er mag van een ieder verwacht worden dat hij of zij werkt om in zijn onderhoud te voorzien en er mag verwacht worden dat de wetten die in dit land gelden en de waarden en normen die hier dominant zijn, gerespecteerd worden. Niet verwacht mag worden dat iedereen die waarden en normen ook als de zijne accepteert. Dat vragen wij ook van oorspronkelijke Nederlanders niet, want al sinds Willem van Oranje mag iedereen in dit land vinden wat hij wil, maar hij mag niet alles doen of zeggen wat hij wil. Daaraan stellen onze normen, en ook onze wetten, grenzen.

Integratie kán dus, praktisch gesproken, niet betekenen dat ieder zijn eigenheid, zijn identiteit opgeeft. Daarom is het verstandig daar ook niet al te opzichtig toch naar te streven. Juist andersom, het zou verstandig zijn om ook als natie zoveel mogelijk gebruik te maken van de eigenheid die door iedereen wordt ingebracht. Het van jongs af opgroeien met meer talen bijvoorbeeld, kan ook meer als een zegen dan -- tegenwoordig gebruikelijk -- als een vloek gezien worden. Kortgeleden kwam van onderzoekers van de Groningse universiteit nog eens weer de duidelijke uitspraak "Probeer niet iedere ouder Nederlands te laten spreken tegen zijn kinderen", maar "spreek met je kinderen de taal die je het best beheerst". Want "goede beheersing van de eigen taal is de beste basis voor een vreemde taal". Wij hebben het onderwijs in allochtone levende talen, oalt, afgeschaft en waarschijnlijk werkte dat ook niet altijd zoals het had gemoeten. Het wordt nu echter intussen wel tijd om naast de uitspraak dat iedereen Nederlands moet leren, ook de conclusie te zetten dat Nederland er zeer veel baat bij zou kunnen hebben

indien onze onderwijzers en leraren naast het Nederlands niet alleen maar Engels, Duits en Frans proberen te laten landen bij kinderen die opgroeien met Turks, Arabisch, Koerdisch, Berbers enzovoort. Het is tijd om de culturele en vooral ook de economische wenselijkheid te propageren van het zo goed mogelijk gebruikmaken van wat er aan kennis van vreemde talen en culturen aanwezig is in dit land. Met Fries kom je niet verder dan Wolvega, zeggen ze bij ons, maar met Arabisch kom je verder dan alleen Nederland en met Chinees nog verder. Het voortgezet onderwijs zou niet afgeremd maar juist gestimuleerd moeten worden om, breder dan met alleen het zicht op West-Europa, talen aan te bieden overal waar dat gelet op de schoolpopulatie kansrijk is. Het Inrichtingsbesluit WVO biedt de mogelijkheid voor bijvoorbeeld Turks en Arabisch, maar wil het kabinet het ook? Een islamitische universiteit, zoals die in Rotterdam, zou een geweldige bijdrage kunnen leveren aan het integreren van de moslimculturen in de Nederlandse cultuur, en daarmee ook aan het voor ons land bruikbaar maken daarvan. Wanneer is het kabinet bereid dit particuliere initiatief te financieren, zoals het ook altijd de Vrije Universiteit en katholieke universiteiten heeft gefinancierd?

De gedachte dat Nederland beseft dat het gebaat is bij de kennis die spontaan aanwezig is, juist bij de nieuwe Nederlanders, kan een zinvol tegenwicht zijn voor alle negatieve ervaringen die de meeste van die nieuwe Nederlanders in dit land vooral de laatste jaren ondergaan. Dat hoeft niet af te doen aan de integratie-eisen die gesteld worden. Nederland heeft moeite met het zien van positieve aspecten aan immigratie. Het eerste wat Nederland denkt bij een immigrant, is dat hij gevaarlijk zou kunnen zijn. De regering is daarbij naar mijn overtuiging niet geheel schuldeloos. Zelfs waar het gaat om kenniswerkers die hierheen worden gehaald omdat ze broodnodig zijn, valt het niet mee om de toegang tot ons land zo vorm te geven dat de procedures een hartelijk welkom uitstralen en geen hartgrondige weerzin. De regering wil wel, maar toch... Na de procedures is ook het verblijf hier blijkbaar niet zodanig dat een vreemdeling zich thuis voelt. Dat zijn ervaringen die negatief afstralen op Nederland, en het is welbegrepen eigenbelang als de regering in haar regelgeving maar vooral ook in haar houding en uitlatingen probeert de xenofobie de baas te worden. En dat gaat dan nog om vreemdelingen waarvan wij eigenlijk allemaal wel begrijpen dat zij waardevol zijn voor ons. Bij de categorie aan de andere kant van het spectrum, de vreemdelingen die als asielzoeker of gelukzoeker hierheen komen, is het nog moeilijker om de negatieve connotaties te compenseren met positieve aspecten. En vooral hier lijkt de overheid toch mee te deinen op de golven van het negatief gekleurde vermeende volksgevoel, het "gesundes Volksempfinden". Vermeend volksgevoel, want het wel heel achteloos omgaan met asielzoekers en illegalen welteverstaan ook veel weerstand in onze maatschappij.

Die laakbare achteloosheid zit niet in de strenge asielwetgeving, in het onaantrekkelijk maken van huwelijksmigratie of in een consequent optreden tegen illegaliteit, maar in de ontsporing daarvan. Als illegalen worden opgeborgen op een manier waarvan de commissie van toezicht vaststelt dat het kan maar zeker niet te lang, en als de werkelijkheid is dat het soms veel langer duurt.

Als van Nederlandse kinderen een ouder wordt uitgezet en maar aangenomen wordt dat als het gezin bij elkaar wil blijven het dan wel gezamenlijk zal opkrassen naar een arm of gevaarlijk land. Als van asielzoekers die veel langer dan vijf jaren hier zijn geweest en die gewoon gebruik hebben gemaakt van onze regels, gevraagd wordt om met hun kinderen te vertrekken, terwijl die kinderen geen ander land kennen dan Nederland en vaak geen andere taal goed spreken dan Nederlands. Als scholen geconfronteerd worden met leerlingen die vlak voor hun examen naar het land van hun ouders of naar een ander azc worden gestuurd. Als gemeenten worden geconfronteerd met uitgeprocedeerden die blijkbaar niet zomaar retour afzender gestuurd kunnen worden en daardoor op straat staan, zelfs ook met hun kinderen; of met asielzoekers die nog in procedure zijn dus legaal hier verblijven, maar geen recht op opvang meer hebben. Als een kind van een illegaal wel leerplichtig is maar geen recht op bijstand heeft, totdat de rechter constateert dat zoiets niet kan. Als een asielzoeker wordt uitgezet naar een land dat vooraf inzage heeft geëist in alle aanwezige belastende gegevens en de Nederlandse overheidsinstantie oordeelt dat het verkrijgen van de mogelijkheid tot uitzetting voor ons belangrijker is dan het risico dat de terugkerende asielzoeker loopt.

Dit land heeft leergeld betaald met een te tolerante maar vooral te gemakzuchtige houding en kiest nu voor een streng beleid. Daar is niets mis mee. Hoeveel voordeel immigranten ons ook kunnen opleveren, een onbepaalde toestroom is niet te verwerken en gaat ten koste van de samenhang in dit land. In alle genoemde gevallen wordt echter niet de strengheid van de wet ter discussie gesteld. Er wordt niet eens gevraagd om barmhartigheid, er wordt gevraagd om rechtvaardigheid. Strengheid en rechtvaardigheid zijn immers niet te scheiden. Het gaat niet meer om incidentele ontsporingen of ongelukkige samenlopen van omstandigheden, maar om de wijze waarop het systeem wordt uitgevoerd. Die maakt dat gemeenten de afweging tussen hun zorgplicht en de consequenties, niet van de wet maar van de uitvoering daarvan, niet meer in redelijkheid kunnen maken. Het is de uitvoering van het systeem dat scholen ertoe gebracht heeft vandaag met elkaar te protesteren tegen wat er van het beleid zichtbaar wordt in de klassen.

Wij staan ver af van wat door de Europese Commissie geformuleerd werd in de mededeling van 14 oktober 2002, op grond waarvan daarna een Europees actieprogramma voor terugkeer werd opgesteld: "Kristalheldere consolidatie is vereist van legale immigratiekanalen en van de situatie van legale migranten, en een doeltreffend en grootmoedig asielbeleid op basis van snelle procedures die toegang bieden tot echte bescherming voor hen die dit nodig hebben." Helderheid verdrinkt bij ons in de procedures en van grootmoedigheid is in onze uitvoeringspraktijk te weinig sprake. Van het kabinet vraag ik niet om een heel ander beleid in te zetten, maar wel om het beleid met aandacht en redelijkheid uit te voeren en vooral ook om de vroeger door onszelf gemaakte fouten -- ik doel op de jarenlange procedures -- niet ten koste te laten gaan van vooral kinderen die "als ze al wat zijn, toch vooral Nederlander zijn". Het overleg tussen de minister voor

Vreemdelingenzaken en Integratie en de VNG over de instelling van een onafhankelijke commissie die de uitvoering van het terugkeerbeleid zou moeten onderzoeken, is blijkbaar geëindigd met een ontstemde minister en commissieleden die hun opdracht teruggaven. Zou het niet alsnog heel nuttig kunnen zijn, samen met de VNG na te laten gaan hoe een echt sluitend terugkeerbeleid gerealiseerd kan worden? Kunnen met de scholen dan ook geen regels afgesproken worden over wat wel en wat echt niet toelaatbaar en acceptabel is? Ik zou erg graag zien dat het kabinet hierop positief reageert.

Buitenlanders worden vooral getroffen door het gebrek aan waardering van het eigene, de eigen taal, cultuur en geschiedenis van de Nederlander, en de trots op die onverschilligheid tegenover die eigenheid. De Nederlander heeft dus een vreemd soort identiteitsgevoel. Het zijn Turkse culturele organisaties die ons erop wijzen dat de hoog geprezen veilig verkeersactie "I love..." ook in het Nederlands gevoerd had kunnen worden. Wij gaan daar wat aan doen door een historische en culturele canon vast te stellen, die moet leiden tot meer kennis en ook tot meer, niet zozeer trots maar wel betrokkenheid. Vooral ook nieuwkomers moeten daaruit kunnen leren hoe en waarom Nederland werd, wat Nederland is en waar het voor wil staan. Wij zijn dan wel moreel verplicht om de hedendaagse werkelijkheid, ook voor die nieuwkomers, zelfs voor degenen die wij niet als nieuwkomer hier willen hebben, in overeenstemming te laten wezen met wat de door ons afgestemde Europese grondwet noemde "de waarden van de Unie". Die moeten toch ook in onze geschiedenis en cultuur terug te vinden zijn. Eerbied voor de menselijke waardigheid wordt daarbij als eerste genoemd.

*N

De heer **Hessing** (LPF): Peilingen van Maurice de Hond laten zien dat het vertrouwen in de politiek lager is dan ooit. Zelfs ogenschijnlijk populaire en gerespecteerde politici als Wouter Bos, Jan Marijnissen en André Rouvoet slagen er niet in om een voldoende te scoren bij de Nederlandse kiezer. De regering doet het nog veel slechter, want zelfs de kiezers van de regeringspartijen CDA, VVD en D66 zijn niet bereid om dit kabinet aan een voldoende te helpen.

Als het gaat om regeringsvoorkeuren, haalt de niet erg waarschijnlijke, linkse combinatie van PvdA, SP en GroenLinks nog de meeste stemmen. Voortzetting van de huidige coalitie en Paars III -- maar dan zonder D66 dat volgens de peilingen nog slechts kan rekenen op drie zetels -- komen amper boven de 10% uit. Dit geldt overigens ook voor de na de verkiezingen van 2007 voor de hand liggende combinatie PvdA-CDA.

Het moge duidelijk zijn dat veel kiezers politici eerder zien als deel van hun problemen, dan als de oplosers daarvan. De veelbesproken kloof tussen politiek en burger lijkt wijder en dieper dan ooit tevoren. Dat is een veeg teken gezien de economische problemen waarin ons land verkeert --denk hierbij ook aan de opkomende economieën in Azië -- alsmede de dreiging die uitgaat van het (inter)nationaal terrorisme.

De heer **Kox** (SP): Ik luister met interesse naar de opsomming van collega Hessing. Hij vergat echter een partij te noemen die ook wat aan het teruglopen is in de peilingen: zijn partij. Kan hij die ook bij zijn beschouwing betrekken of heeft hij daarvan al zoveel afstand genomen dat hij hier het hele politieke spectrum beschouwt als onafhankelijk waarnemer?

De heer **Hessing** (LPF): Ik denk dat u ervan uit mag gaan dat u mij als de eerste en laatste vertegenwoordiger van deze partij in deze Kamer zal zien. Dat is mijn verwachting, niet mijn overtuiging.

Over het dichten van de kloof tussen burger en politiek is al veel geschreven. De gekozen burgemeester en het referendum hadden daarbij kunnen helpen en het is triest om te moeten constateren dat het juist de partijen met de grootste aanhang zijn geweest -- PvdA, CDA en VVD -- die de gekozen burgemeester en het referendum in de Haagse ijskast hebben gezet. Maar ook zonder deze twee zaken valt er nog genoeg te verbouwen aan het huis van Thorbecke. Ik denk hierbij in het bijzonder aan versterking van de positie van de Tweede Kamer, die toch het hart vormt van onze representatieve democratie.

De heer **Werner** (CDA): Misschien is het mij ontgaan, maar ik dacht dat de gekozen burgemeester -- althans het aandeel dat wij hier in de Eerste Kamer hebben gehad -- toch niet door CDA en VVD is geblokkeerd.

De heer **Hessing** (LPF): Daarin hebt u gelijk.

Vanuit het oogpunt van emancipatie is het toenemend aantal vrouwelijke Tweede-Kamerleden misschien wenselijk, maar het is fnuikend voor de status van het beroep. De zogenaamde wet van Sullerot, genoemd naar de Franse sociologe en feministe Evelyne Sullerot, maakt duidelijk dat de status van een beroep daalt naarmate het aantal vrouwen dat een dergelijk beroep beoefent, procentueel toeneemt. Op dit moment telt de Tweede Kamer een recordaantal van 60 vrouwelijke leden. Ook het feit dat er momenteel veel onervaren Kamerleden en jonge Kamerleden zijn, kan als een zwaktepunt worden genoemd.

Belangrijker evenwel is dat het de Tweede Kamer ontbreekt aan voldoende instrumenten en mankracht om de controlerende taak naar behoren uit te voeren. Tegenover de regering en haar tienduizenden ambtenaren en honderden adviesorganen, kan de Tweede Kamer weinig meer stellen dan wat ondersteunende diensten en een handjevol beleidsmedewerkers. Er zit voor de Kamer welgeteld één ambtenaar in Brussel en dat ook pas sinds ongeveer een jaar. De problemen rond de Betuwelijn en de HSL, om maar een paar voorbeelden te noemen, tonen aan waartoe dit kan leiden.

Daarnaast heeft de Tweede Kamer last van het optreden van de Eerste Kamer en het Europees Parlement. Zo is de Eerste Kamer, in plaats van de bedoelde kamer van reflectie, veel meer een kamer waarin behoudzucht, opportunisme en zelfs revanchisme de boventoon voeren. Ik verwijs hier weer naar de betreurenswaardige gang van zaken rond de invoering van de gekozen burgemeester en het referendum. Let wel, wij hebben het over belangrijke

en noodzakelijke politieke vernieuwing, afkomstig van de rechtstreeks door het volk gekozen vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, die vervolgens door de indirect gekozen vertegenwoordigers in de Eerste Kamer vakkundig de nek is omgedraaid. Bovendien zorgt alleen al het bestaan van de Eerste Kamer voor een vertraging bij het implementeren van nieuwe wetgeving, laat staan van grondwetswijzigingen.

Het Europees Parlement is wat betreft haar bevoegdheden geen volwaardig parlement te noemen. De referenda in Frankrijk en Nederland hebben duidelijk uitgewezen dat er ook geen enkele behoefte bestaat aan een Europese superstaat met een bijbehorend parlement. Waar alleen al de aanwezigheid van het Europees Parlement wél voor zorgt, is dat Nederlandse parlementariërs zich minder dan nodig bezighouden met Europese aangelegenheden. Ook is de afstand tussen Brussel en de burger zo mogelijk nog groter dan die tussen Den Haag en de burger.

Dan nu een aanzet tot de oplossingen van de door mij geschetste problemen. Ik zal hier maar geen pleidooi houden voor minder vrouwen in de Tweede Kamer. Wel is er behoefte aan meer ervaren Kamerleden die zich ertoe verplichten om minimaal vier jaar of -- nog beter -- acht jaar zitting te nemen in de Tweede Kamer. Vervolgens verdient het aanbeveling om meerdere, kwalitatief hoogstaande en op verschillende terreinen gespecialiseerde onderzoeksinstituten onder te brengen bij de Tweede Kamer, zodat de Kamer zelfstandig, zonder afhankelijk te zijn van de medewerking van de regering, onderzoek kan verrichten naar bestaand of toekomstig regeringsbeleid. Ik denk hierbij overigens niet aan topzware instituten waaraan tientallen, zo niet meer onderzoekers zijn verbonden. Veeleer ga ik uit van enkele vaste onderzoekers per instituut die, indien de situatie dat vereist, op tijdelijke basis externe expertise kunnen inhuren. Wel zijn deze vaste krachten verantwoordelijk voor het bewaken van de objectiviteit van het geleverde onderzoek.

Ook zou serieus moeten worden overwogen om zowel de Eerste Kamer als het Europees Parlement af te schaffen. Een Tweede Kamer die daadwerkelijk is toegerust voor haar controlerende taak, zoals hierboven is beschreven, zou het moeten kunnen stellen zonder een voor uitstel en soms zelfs afstel zorgende Eerste Kamer. Bovendien is er als achtervanger altijd nog de Raad van State die eventueel -- ook vanuit deze Kamer -- nog zou kunnen worden versterkt. Denk verder aan de mogelijkheid om rechterlijke toetsing van wetten aan de Grondwet te introduceren.

In het Europa van de menselijke maat zouden de verschillende nationale parlementen, waaronder ook dat van Nederland, als alternatief voor het Europees Parlement, moeten komen tot een eigen permanente vertegenwoordiging in Brussel, zoals die er ook al bestaat voor hun regeringen. Op deze vooruitgeschoven Haagse post in Brussel houden Kamerleden een stevige vinger aan de Europese pols, daarbij ondersteund door een toereikende ambtelijke staf. Voor de goede orde: deze Kamerleden werken deels in Brussel en deels in Den Haag, afhankelijk van de verschillende agenda's. Nationale parlementariërs kunnen zo veel effectiever en efficiënter

controleren wat de Europese Commissie, de regeringsleiders en ministers in Europees verband van plan zijn. Dat is met name op het gevoelige punt van de subsidiariteit van groot belang, aangezien steeds meer wetgeving uit Brussel afkomstig is.

Een verscherpte controle op de nationale regeringen door hun respectievelijke parlementen brengt de Europese besluitvorming, meer dan nu het geval is, naar de lidstaten zelf en daarmee dichterbij de burger. Bij het zoeken naar manieren om het Nederlandse parlement meer greep te laten krijgen op het Europees besluitvormingsproces, verdient het aanbeveling om te kijken naar Denemarken. Het Deense parlement heeft de meest vergaande procedure voor overleg met de regering over vergaderingen van de Raad in Brussel. Iedere week vergadert de Europacommissie om de minister een mandaat te geven voor de onderhandelingen in de daarop volgende week in de Raad. De minister mag alleen in overleg met het parlement van het mandaat afwijken.

Aangezien de minister-president vandaag in ons midden is, wil ik afsluiten met een onderwerp dat hem na aan het hart ligt, namelijk de coördinatie van het Nederlandse Europeabeleid. Die is in handen van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Nog wel, want de recente motie-Herben die stelt dat de minister-president meer sturing moet geven aan het EU-beleid -- een motie die met brede steun is aangenomen in de Tweede Kamer -- is wat mij betreft nog maar het begin. Europees beleid is geen buitenlands beleid meer, maar binnenlands beleid dat naast bijna elk departement ook provincies en gemeenten raakt. Om die reden ligt het voor de hand om de coördinatie van dit beleid onder te brengen bij de minister-president en diens ministerie. Dit houdt concreet in dat de staatssecretaris voor Europese Zaken en een flink aantal ambtenaren die zich binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken bezighouden met het Europees beleid, worden ondergebracht bij het ministerie van Algemene Zaken. Agendabepaling, strategie en tactiek worden in de toekomst niet langer bepaald vanuit de Apenrots, maar vanuit het Torentje. Op het terrein van de Europese politiek hoort de minister-president zich meer als "primus", dan als "inter pares" op te stellen. Een minister-president die dat inziet en ook wil, heeft naar mijn inzicht het juiste beroep uitgekozen.

Mevrouw de Voorzitter. Graag zou ik na deze beschouwing over de Eerste Kamer ook enige woorden willen wijden aan het door velen gekoesterde Huis van Thorbecke, en dan met name de rol van provincies als middenbestuur. Om maar met de provincie te beginnen. De provincie stamt uit een tijd dat er niet alleen figuurlijk, maar ook letterlijk een afstand was tussen Rijk en gemeenten. Thorbecke heeft de provincie in de negentiende eeuw bedoeld als coördinerend lichaam om afstanden te overbruggen. Gaandeweg is de rol van de provincies dan ook primair komen te liggen op de beleidsterreinen waar die afstand ook nog echt een rol speelt, namelijk de fysieke omgeving. Toch dienen wij ons ervan bewust te zijn dat de provincie stamt uit een tijd waarin men er per trekschuit een dag over deed om vanuit het oosten van het land in Den Haag te komen. Het was de tijd dat de veldwachter in het dorp in zijn eentje de orde handhaafde. Het was de tijd dat koeien de

gemeentegrenzen konden bepalen. Een dorp of een stad was een verzameling huizen en bedrijven rond de kerk. Eromheen lagen weilanden met koeien.

Traditioneel heeft de provincie zich juist op die tussengebieden gericht, in meer bestuurlijke termen: de inrichting van het landschap. Het dorp was van de burgemeester en de pastoor of, zo u wilt, de dominee. Tegenwoordig zijn er niet altijd meer tussengebieden tussen gemeenten. Er zijn nu gemeenten met en gemeenten zonder koeien. De provincies hebben niet altijd goed geweten wat zij met die stedelijke gebieden aanmoesten. Thorbecke heeft het verstedelijken van gemeenten natuurlijk ook niet kunnen voorzien. Wij zijn inmiddels 150 jaar verder en dat dwingt ons oog te hebben voor ontwikkelingen die de afgelopen anderhalve eeuw in ons land hebben plaatsgevonden. Daarmee voorkomen wij dat wij opgescheept raken met een bestuurlijke organisatie die meer op theorie dan op de praktijk van vandaag is gebaseerd.

Wie herinnert zich nog de rol van de provincies tijdens de mond- en klauwzeercrisis? Niemand, want die was er niet. Terwijl het Rijk bezig was met Europees MKZ-beleid en importverboden, en gemeenten bezig waren met besmettingsbeperking en de opvang van getroffen boeren, waren de provincies nergens te bekennen. Uitgerekend de provincies die hier zulk belangrijk werk hadden kunnen doen bij deze gemeenteverstijgende problematiek. Hetzelfde kan gezegd worden over tal van onderwerpen die met veiligheid te maken hebben. Juist hier kan de provincie een belangrijke rol vervullen als tussenbestuur. De provincies zijn historisch gegroeide eenheden die hun politieke en bestuurlijke positie ontgroeid zijn, zeker in de verstedelijkte gebieden. Fysieke afstanden spelen minder een rol dan vroeger en problemen houden niet op bij de vastgestelde grenzen.

Het Huis van Thorbecke bestaat inmiddels 150 jaar en doorgaans verdienen huizen met een dergelijke ouderdom een plaatsje op de monumentenlijst. Oude gebouwen kunnen echter ook na lange tijd nog uitstekend functioneren, soms onder totaal andere omstandigheden. Maar daarvoor is wel onderhoud nodig. In de loop van de voorgaande decennia zijn er steeds meer bestuurslagen bijgekomen, zoals de Kaderwetgebieden en thans de Wgr-plusregio's. Om nog maar te zwijgen van allerlei koepels, driehoeken en de opdeling van grote steden in deelgemeenten. De extra bestuurslaag van de Wgr-plusregio is de facto ook nog eens een ondemocratische toevoeging. Kiezers hebben immers niets te zeggen over hetgeen zich in deze bestuurslaag voltrekt. De plusregio's zorgen er bovendien voor dat de provincie nog minder te zeggen krijgt in het verstedelijkte gebied en worden door sommigen aangeduid als een sluiproute naar een ander bestuur, namelijk die van stadsprovincies. Naast deze intensivering van de bestuurlijke drukte tussen centrale en lokale overheid, bestaan ook nog eens sinds vele eeuwen de waterschappen. Er is eigenlijk sprake van een archeologisch proces. Er komt steeds een laagje bij, maar er wordt nooit iets verwijderd. Goed onderhoud betekent dat er zo af en toe eens iets moet worden vervangen in een huis, maar dat is iets anders dan steeds maar iets blijven toevoegen.

Tallose pogingen tot hervorming van het tussenbestuur zijn de afgelopen decennia ondernomen met een aaneenschakeling van ambitieuze plannen en haperende uitvoeringen die bij een buitenstaander gemakkelijk tot cynisme zouden kunnen leiden. Met de hoogleraar Douwe Jan Elzinga deel ik de opvatting dat het uitgangspunt voor bestuurlijke hervorming moet zijn dat bevoegdheden -- het is een geweldige open deur -- horen te worden toegekend aan het niveau dat voor de uitoefening ervan het meest in aanmerking komt. Elzinga voegt daaraan toe dat er op ieder beleidsterrein niet meer dan drie bestuurslagen -- Rijk, middenbestuur en lokaal bestuur -- betrokken mogen zijn in de uitoefening van bevoegdheden. Voor het gemak laat Elzinga daarbij de rol van Europa even buiten beschouwing, maar in feite praat je dan eigenlijk al over vier bestuurslagen en soms over vijf. Daarom zou ik ook hier willen benadrukken dat het bij sommige beleidsterreinen ook best minder bestuurslagen mogen zijn.

De kern van de problematiek bestaat uit twee componenten. In de eerste plaats de grootstedelijke problemen rond Rotterdam, Den Haag en Amsterdam. In de tweede plaats de aanwezigheid van veel te veel hulpstructuren in de rest van Nederland. De oplossing ligt derhalve voor de hand. Hef vrijwel alle hulpstructuren op en leg deze op het niveau van de provincie en draag het gros van de bevoegdheden over aan de provincie. In mijn opvatting betekent dit ook dat de thans in ontwikkeling zijnde 25 veiligheidsregio's op het niveau van de provincie worden gebracht.

Daarnaast is er alles voor te zeggen om, onder handhaving van de provincies buiten de Randstad, de bestuurlijke structuur in met name het westen van het land beter af te stemmen op de toenemende verstedelijking. Dit dient dan wel binnen de democratische kaders te gebeuren. De grootstedelijke problematiek van Rotterdam, Amsterdam en Den Haag vormt naar mijn mening voldoende rechtvaardiging voor een pleidooi voor de vorming van stadsprovincies à la de stadstaten Hamburg en Wenen. Langs de hiervóór omschreven weg kan dan een effectief en slagvaardig middenbestuur ontstaan van ongeveer 13 eenheden, waarvan de inrichting meer dan ooit aansluit bij de bestuurlijke subsidiariteit zoals Thorbecke die bedoeld heeft.

Mevrouw de voorzitter, als laatste zou ik graag iets willen zeggen over het rechtssysteem.

De **voorzitter**: Ik vraag u om tot een afronding te komen. U bent al over uw tijd heen. Bovendien hebt u aangekondigd in tweede termijn mogelijkerwijs met een motie te zullen komen, maar u hebt niet voor de tweede termijn ingetekend. U bent echt over al uw tijd heen.
**

De heer **Hessing** (LPF): Dan kom ik een volgende keer terug op het rechtssysteem. Ik had graag willen spreken over de fundamentele herbezinning op ons rechtssysteem en over lekenrechtspraak. Afgelopen zondag heb ik van de minister begrepen dat hij daar heel serieus over gaat

nadenken, dus ik bewaar dit gedeelte van mijn betoog voor een volgende keer.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 14.33 uur tot 15.45 uur geschorst.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet gemeenschappelijke regelingen in verband met de afschaffing van de verplichte bundeling en integratie van gemeenschappelijke regelingen in samenwerkingsgebieden en daarmee samenhangende wijzigingen (27008);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet gemeenschappelijke regelingen en enkele andere wetten met het oog op de instelling van Wgr-plusregio's (Wijzigingswet Wgr-plus) (29532).**

(Zie vergadering van 15 november 2005.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

**

*N

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Voorzitter. De PvdA-fractie is het eens met de Raad van State dat er bij deze wetswijziging eigenlijk niet meer kan worden gesproken van een hulpstructuur. Daarom moet heel snel de afweging worden gemaakt om te komen tot een bestuurlijke structuur met democratische verantwoording en legitimatie in de grootstedelijke regio's. Dat zou op zichzelf genomen voldoende reden zijn om tegen dit wetsvoorstel te stemmen. De PvdA-fractie heeft in haar belangenafweging echter ook uitdrukkelijk meegewogen dat de noodzaak groter is dan ooit om in de grootstedelijke regio's de gemeenten tot niet-vrijblijvende samenwerking te verplichten, en daar horen bevoegdheden bij.

Wij houden de minister aan de volgende toezeggingen:

- het debat over het middenbestuur zal nog in 2006 in beide Kamers der Staten-Generaal plaatsvinden;
- de evaluatiebepalingen rond deze wet, in elk geval de bepalingen betreffende de democratische legitimatie en het probleemoplossend vermogen, zullen ook in deze Kamer aan de orde worden gesteld;
- met nadruk zullen de gemeenteraden erop gewezen worden dat zij hun democratische controletaak ten opzichte van de samenwerkingsorganen daadwerkelijk moeten oppakken, ook naar de burgers toe.

De PvdA-fractie zal, weliswaar met enigszins bezwaard gemoed, vóór dit wetsvoorstel stemmen en op ieder moment dat daarvoor de gelegenheid bestaat, de gewenste tijdelijkheid en de noodzaak tot democratische legitimatie van deze Wgr-plusregio's opnieuw aan de orde stellen, dat wil zeggen zowel bij de doorwerking van deze

wet in de sectorwetten als bij de bespreking van de notitie over het middenbestuur en de evaluatiebepalingen van deze wet.

*N

De heer **Van den Oosten** (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie is verheugd over de toezeggingen van de minister, gedaan tijdens de behandeling van dit wetsvoorstel op 15 november jongstleden, dat hij over een jaar komt met voorstellen voor de inrichting van het middenbestuur, waarbij er al in het voorjaar van 2007 een nieuwe situatie ontstaat, en dat de nieuwe Wgr-plusregio's met hun 6 miljoen inwoners en 108 gemeenten daarin volledig meedoen.

Wij constateren derhalve dat daarmee materieel de Wgr-plus als tijdelijk beschouwd dient te worden. Hiermee kan dus ook het ontbreken van voldoende democratische legitimatie als tijdelijk worden gezien. Voorts constateren wij dat de minister de procedure voor de zogenaamd uittredingsregeling zodanig zal inrichten dat deze een reële kans biedt op het leveren van regionaal maatwerk.

Met inachtneming van deze twee belangrijke toezeggingen kunnen wij dit wetsvoorstel aanvaarden.

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. De Wgr-plus is formeel niet, maar materieel wel een tijdelijke wet. De minister komt binnen een jaar met een doortimmerde visie op het provinciale en gemeentelijke bestuur. Wij verwachten dat de plusregio's daar in deze vorm geen onderdeel van zullen uitmaken. De plusregio's zijn ondoordacht, inefficiënt en ondemocratisch, en zij wringen met de Grondwet. De Wgr-plus is weliswaar een tijdelijke, maar daarmee niet een minder slechte wet. Het wetsvoorstel zal dan ook niet onze goedkeuring krijgen.

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Het grootste probleem dat de fractie van GroenLinks heeft met het wetsvoorstel dat de Wgr-regio's een nieuw wettelijk kader geeft is dat de Wgr-plusgebieden reële bevoegdheden krijgen zonder dat daar directe democratische legitimatie via een direct gekozen bestuur tegenover staat. Voor ons is dat verreweg de belangrijkste reden om tegen dit wetsvoorstel te zijn, te meer daar de minister in het debat wel wat heeft bewogen in de richting van de meerderheid van de Kamer -- en dat is al heel wat -- maar toch nog net te weinig, omdat hij weigerde te erkennen, anders dan de VVD-woordvoerder stelde, dat deze wet van tijdelijke aard zal zijn. Wij zouden dat pas volgend jaar kunnen beoordelen, maar wij vinden dat er van te weinig beweging sprake is. Daarom zullen wij tegen dit wetsvoorstel stemmen.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Zoals onze fracties vorige week al te kennen hebben gegeven, zullen wij voor

wetsvoorstel 27008 stemmen. Wat betreft wetsvoorstel 29532, de Wgr-plus, heeft de minister zich niet willen binden aan een geldigheidsduur. Zou hij dit wel hebben gedaan, dan zou ons dat mogelijkwerijs over enkele inhoudelijke bezwaren heen geholpen hebben. Nu dit niet het geval is, zullen wij geen steun verlenen aan dit wetsvoorstel.

*N

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Inpassing van dit wetsvoorstel in de bestuurlijke hoofdstructuur is problematisch uit oogpunt van democratie, integraliteit en slagvaardigheid. In de huidige bestuurlijke configuratie is de constructie van de plusregio weliswaar een onvolmaakte, maar op dit moment eigenlijk de enige figuur om een verbetering in het grootstedelijke bestuur tot stand te brengen. Gelet op het debat dat in 2006 zal starten op basis van een door de minister toegezegde notitie over de toekomst van het middenbestuur mag worden aangenomen dat dit wetsvoorstel in feitelijke zin geen eeuwigheidswaarde zal kennen. Aangezien deze aanname past in de opvatting van D66 dat de plusregio niet het eindbeeld van grootstedelijk bestuur kan zijn, kan mijn fractie met dit voorstel instemmen.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Het is duidelijk dat wij niet erg enthousiast zijn over de Wgr-plus. Het zou zo moeten zijn dat de normale overheidstaken kunnen worden uitgevoerd binnen de normale overheidsstructuur. Wij hopen dat die situatie kan worden bereikt. Zolang die situatie niet is bereikt, hetgeen met de grootstedelijke problematiek nu duidelijk het geval is, moet hierin worden voorzien. Dit is een pragmatische overweging die mij ertoe brengt om vóór te stemmen.

In stemming komt het wetsvoorstel 27008.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

**

In stemming komt het wetsvoorstel 29532.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de ChristenUnie en de SGP tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B

!Algemene politieke beschouwingen!

Aan de orde zijn:

- de algemene politieke beschouwingen inzake het in 2006 te voeren beleid.

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Ik zeg de fractievoorzitters dank voor hun inbreng in eerste termijn. Tegen het einde van het jaar kijken mensen terug op wat er gebeurde en vooruit op wat hen te wachten staat. Wij hebben politiek en maatschappelijk weer veel meegemaakt het afgelopen jaar, maar eigenlijk zijn wij op 11 september 2001 de volstrekte rust in onze samenleving kwijtgeraakt. De gebeurtenissen van 2002 in eigen land en economische hapering hebben dat gevoel nog versterkt. Zekerheden zijn verdwenen en meerdere sprekers hebben daar ook op gewezen. Het is inderdaad in een werkelijkheid vol onzekerheid geweest dat het kabinet de nodige ingrijpende veranderingen heeft doorgevoerd. Diverse majeure operaties krijgen volgend haar hun beslag. Ik noem maar een aantal voorbeelden: de nieuwe Zorgwet, de aanpassingen van VUT en prepensioen, levensloop, de WIA, nieuwe WW-regels en de aanpassing van de loon- en premieheffing voor werkgevers. Het kabinet vindt deze veranderingen onverkort nodig, maar beseft heel goed dat ook deze hervormingen hebben bijgedragen aan een gevoel van onzekerheid in onze samenleving. Zo krijgt iedereen met het nieuwe zorgstelsel te maken, met als oogmerk dat de zorg ook in de toekomst toegankelijk, betaalbaar en van goede kwaliteit blijft. Op korte termijn leidt het echter tot onzekerheden en vragen.

Dat geeft ons de opdracht, de vinger goed aan de pols te houden. Het kabinet steekt veel energie in een beheerste en zorgvuldige invoering. Vandaar de nadruk op uitvoering in plaats van op verdere veranderingen. Deze aandacht voor een beheerste invoering van beleid gaat hand in hand met het verder denken over de toekomst van onze samenleving. Terecht is er op gewezen dat veranderingen beter worden geaccepteerd wanneer mensen weten welk puzzelstukje die veranderingen vormt in het beeld van de toekomst. Het is goed, ook in uw Kamer te spreken over vertrouwen. Gebrek aan vertrouwen is niet alleen een probleem van dit kabinet of van de politiek. Het ligt breder. Het raakt ook bedrijven, vakbonden, maatschappelijke instellingen en organisaties. Wat nodig is, is duidelijkheid over de toekomst, hernieuwd optimisme en daadkracht.

Het beeld is ook niet onverdeeld somber. Nederlanders behoren tot de gelukkigste volkeren ter wereld. Mensen zijn positief over hun eigen leefomgeving en gaven die een cijfer van 7,6 in 2004. Nederland is op acht na het rijkste land ter wereld. Na Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk heeft Nederland meer multinationals dan andere landen in Europa. Vrijwilligers en maatschappelijke organisaties zijn volop actief. Er worden enorme prestaties geleverd op het gebied van architectuur, dans, design, sport, landbouw en wetenschap. Er is veel potentieel en daar mogen wij best trots op zijn. Het is ons -- hoe verschillend de inbrengen ook mogen zijn -- immers steeds om mensen te doen. Het gaat er om, hen kansen te geven, in ons land een goed, zinvol bestaan

op te bouwen, nu en in de toekomst. De kracht van Nederland ligt van oudsher in ons vermogen om samen in te spelen op veranderingen. Dat geldt voor de wederopbouw in de moeilijke jaren na de Tweede Wereldoorlog. Dat geldt ook voor de ingrijpende sociaal-maatschappelijke hervormingen in de jaren tachtig en het geldt voor de wijze waarop begin jaren negentig economisch orde op zaken is gesteld.

Ons vermogen tot verandering en tot modernisering en de aandacht voor de menselijke maat heeft Nederland welvarend en sociaal en economisch sterk gemaakt. Na de noodzakelijke hervormingen die nu zijn aangebracht, kan met vertrouwen naar de toekomst worden gekeken. Het kabinet heeft hierbij nadrukkelijk ook aandacht voor de immateriële agenda, gericht op samenhang in de samenleving, op wederzijds respect voor elkaar, op integratie en op veiligheid.

Voorzitter. Velen van de geachte afgevaardigden hebben gevraagd om een visie van het kabinet op de toekomst en het bieden van perspectief, sommigen zoals de heren Rosenthal en Werner over de volle breedte, elk vanuit zijn eigen partijpolitieke uitgangspunten. Anderen vroegen het meer op specifieke onderdelen. Het kabinet werkt aan nieuwe evenwichten die perspectief bieden, perspectief op een vitale, toekomstgeoriënteerde economie, perspectief op een sterke internationale positie van Nederland, perspectief op sociale samenhang met zorg voor diegenen die dit echt nodig hebben en perspectief op een respectvolle maatschappelijke pluriformiteit.

Ik kies er vandaag voor beschouwendertwijf te reageren op vijf hoofdthema's die zich uit de inbreng in eerste termijn laten destilleren. Ik doe dat door het schetsen van een kabinetsvisie op de thema's en door een duiding van het toekomstperspectief dat dit kabinet voor ogen staat. Met deze aanpak vertrouw ik er op, recht te doen aan het algemene karakter van de politieke beschouwingen met uw Kamer en de inbreng van de leden van uw Kamer in eerste termijn. Veel vragen met een meer feitelijk karakter zijn vandaag schriftelijk beantwoord.

Ik geef u even de volgorde van mijn betoog aan. Ik spreek achtereenvolgens over de volgende onderwerpen. In de eerste plaats Nederland als deel van Europa en de wereld. In de tweede plaats Nederland als een sociaal land. In de derde plaats Nederland met een duurzame en slagvaardige economie. In de vierde plaats Nederland als een land met samenhang en stabiliteit in bestuur en samenleving en in de vijfde plaats Nederland als een land van respect en tolerantie.

Voorzitter. Ik kom bij het eerste thema: Nederland als deel van Europa en de rest van de wereld. Ik dank de leden nogmaals voor hun inbreng in eerste termijn. De leden hebben gekozen voor algemene beschouwingen, maar het lijkt mij goed voor het debat om enige structuur aan te brengen. Er is niet alleen gevraagd om een perspectief tot 2007, maar nadrukkelijk ook voor de periode daarna. De onderverdeling lijkt mij ook passen bij het karakter van algemene beschouwingen. De leden hebben aandacht gevraagd voor politieke uitgangspunten, voor visie. Dat maakt een politiek debat tot wat het hoort te zijn, namelijk een debat over hoofdlijnen, toekomstoriëntaties en motivaties.

In het denken over de toekomst speelt de internationale context een belangrijke rol. Veel leden hebben aandacht besteed aan de plaats van Nederland in Europa. De vraag werd gesteld welke koers de regering heeft gekozen na het nee. De regering beschouwt de negatieve uitslagen van de Nederlandse en de Franse referenda als een hardhandige wake-up call. Het is een aansporing om het draagvlak voor de Europese samenwerking te verstevigen. Ook na het referendum is het voor de Nederlandse regering geen vraag óf zij een positieve bijdrage wil blijven leveren aan Europa, want dat de Nederlandse toekomst nauw verbonden is met een goed functionerende Europese Unie, dat staat wel vast. Zonder Europese Unie was Nederland niet het land dat het nu is. De vrede en stabiliteit in West-Europa in de afgelopen vijftig jaar steken fel af bij het verleden. Onze welvaart danken wij voor een belangrijk deel aan de kansen die de interne markt ons biedt. Deze historische redenering is uiterst belangrijk, maar zeker zo belangrijk is de rol die de Unie speelt bij de beantwoording van de uitdagingen van de toekomst. De Europese samenwerking is van rechtstreeks belang voor zaken die de burger aan het hart gaan.

Daar zijn ten eerste werk, welzijn en welvaart. De globalisering is niet alleen een bedreiging, maar biedt juist ook kansen, zeker voor een land als Nederland. De Europese samenwerking helpt ons, die kansen te benutten. Ik kom daar straks nog uitgebreider op terug bij de behandeling van het punt globalisering.

Ten tweede de dagelijkse veiligheid. Terrorisme en criminaliteit zijn niet langer met een louter nationale aanpak te bestrijden. De Europese Unie speelt een groeiende rol in zowel de coördinatie en bevordering van maatregelen van de lidstaten binnen de Unie, als in de samenwerking met de internationale partners in de strijd tegen het terrorisme. Er zijn echter veel meer terreinen waarop de Europese samenwerking een onmisbare aanvulling is op het beleid dat wij nationaal kunnen voeren. Ik denk aan zaken als klimaatverandering, grensoverschrijdende milieuproblemen, migratie en integratie, besmettelijke ziekten en mensenhandel.

Wat de regering betreft, wordt de reflectieperiode vooral benut om te spreken over de vraag wat nu de kerntaken zijn van de Unie. Dit ook om duidelijker te maken dat de Unie in deze tijd van globalisering een wezenlijk toegevoegde waarde heeft. Daarom was ik zo blij met de discussie in Hampton Court. Wat mij betreft, heeft deze discussie over de inhoud van het beleid van de Unie prioriteit boven een volgende ronde gesprekken over institutionalia, zeg ik in antwoord op de opmerking van de heer Schuyer. Dat wil niet zeggen dat wij met de armen over elkaar zitten. De regering kiest in de Staat van de Unie -- uw Kamer zal er nog over spreken -- voor een actief Europeabeleid.

Het eerste spoor voor het versterken van het draagvlak voor de Europese samenwerking is om in coöperatie met andere lidstaten te ijveren voor een aantal wezenlijke verbeteringen in de wijze waarop wij in Europa te werk gaan. In de eerste plaats hecht de regering aan een betere toepassing van de beginselen van subsidiariteit en proportionaliteit. Daarom heeft de regering mede op suggestie van de Tweede Kamer en in samenwerking met

het Britse voorzitterschap het initiatief genomen voor de conferentie "Sharing Power in Europe", een conferentie die vorige week in de Ridderzaal werd gehouden. Het inkomende Oostenrijks voorzitterschap zal hieraan in april een vervolg geven. Ik ben blij dat deze thematiek is opgepakt. Dit is een belangrijk onderwerp van wat wij willen met Europa op het gebied van proportionaliteit en subsidiariteit.

Tijdens de conferentie zelf, maar ook daarna voorafgaand is een discussie ontstaan over de vraag hoe wij als lidstaten, parlement en regering een betere uitwerking kunnen geven aan dit beginsel.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. De minister-president zei eerder dat het nee bij het referendum als een wake-up call heeft gediend. Daarna heeft hij doorgepraat over wat wij nu moeten. Als het een wake-up call was, wil dat zeggen dat je van tevoren sliep. Toen gebeurde er iets en daarvan wordt je wakker. Wat is het verschil tussen de wakkere fase van de regering en de slapende fase daarvoor? Op welke punten heeft de regering gezegd: wij moeten ons beleid herzien, nu wij wakker zijn geworden?

Minister **Balkenende**: Het woord wake-up call heb ik gebruikt in de Europese context. Het betekent dat er iets aan de hand is. Wat is de afstand nu eigenlijk tussen wat er in Brussel en Straatsburg gebeurt en de leef- en denkwereld van burgers? Het merkwaardige is dat wij in Europa een situatie hebben gehad waarin wij vrede vanzelfsprekend vonden. Wij moeten de internationale economische samenwerking beschouwen als een verworvenheid. Het is goed dat zekere signalen naar voren zijn gekomen, bijvoorbeeld de vraag hoe het gesteld is met Europa in de hoofden en harten van de mensen, hoe men de Europese samenwerking beleeft. Dat is ook de reden waarom ik heb gezegd dat een nee in Nederland en Frankrijk niet alleen moet worden gezien als een nee in Nederland en Frankrijk. Zou je in België, in Duitsland of in het Verenigd Koninkrijk een referendum hebben georganiseerd, dan had je waarschijnlijk eenzelfde uitslag gekregen. Met wake-up call bedoel ik: laten wij vooral het Europa van morgen bekijken door de bril of vanuit het perspectief van de burger. Dat heb ik ermee willen zeggen.

De heer **Kox** (SP): Bent u ook wakker geworden? Zij zijn in Straatsburg en in Brussel wakker geworden, maar is de regering ook wakker geworden of was die eigenlijk altijd al bij de tijd?

Minister **Balkenende**: De regering is altijd bij de tijd. Die vraag van u kan ik bevestigend beantwoorden.

De heer **Kox** (SP): Voor u is er dus verder niets veranderd door die wake-up call?

Minister **Balkenende**: Nee. Wij moeten het perspectief van de burger onder ogen zien. Dat is mijn woordvoering geweest direct na het bekend worden van de uitslag in Nederland. Het gaat er nu om dat wij ook tegenover de burgers duidelijk aangeven wat wij willen met Europa. Wat kan Europa betekenen bij de vraagstukken die mensen dagelijks raken: het hebben van een baan, veiligheid, de

milieuproblemen. Op die terreinen moeten wij de discussie met kracht voortzetten. Daarom ben ik blij met de vragen die ook hier zijn gesteld, met het debat dat hier kan worden aangegaan en met het debat in de Tweede Kamer. Wij zullen ons als kabinet inzetten voor het organiseren van onderzoek om de gevoelens goed naar voren te brengen, maar wel met het oogmerk om vooruit te komen. Wat wij niet kunnen hebben, is stilstand in Europa, dat er een soort cynisme of negativisme in Europa ontstaat. Wij moeten met Europa vooruit. Er is een tijd geweest dat men in Europa met dynamiek naar de toekomst keek. Dat was in de jaren vijftig. Nooit meer oorlog. Die geest was er ook nog in de jaren tachtig en toen er werd gesproken over Europa in 1992. Men zag geweldige mogelijkheden in Europa. Toen werd met enthousiasme daarover gesproken. Een paar jaar geleden was de traditionele scheiding in Europa weggefallen. Men begon te praten over de uitbreiding. De verwerkelijking van één Europa kwam in zicht, dat gaf ook een gevoel van positivisme. Wat nu nodig is, is het inzicht dat wij elkaar nodig hebben in Europa voor de vraagstukken die de mensen raken, maar dan wel met een kritische blik voor wat wij wel in Europa doen en wat wij nationaal blijven doen. Ik denk dat wij vooruit kunnen komen als wij op deze manier het debat voeren. Dat is wat ik bedoel met wat ik zei over de wake-up call.

De heer **Rosenthal** (VVD): De minister-president neemt mij met zijn laatste opmerking de woorden uit de mond: wat doen wij nationaal en wat doen wij in Europa. Ik heb ook ten aanzien van de Europese Unie selectiviteit bepleit. Is dat iets wat de minister-president ook in zijn hoofd heeft?

Minister **Balkenende**: Ja. U maakt een belangrijke opmerking en ik kom hier later op terug. Het gaat natuurlijk veel verder. Het hangt samen met de rol van overheid en overheidsinstellingen. Ik kom er nog wel op te spreken, maar het element van de selectiviteit is heel goed te verbinden met de concrete invulling van proportionaliteit en subsidiariteit.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Het viel mij op omdat de minister-president, met volledige instemming van mij, zei dat wij naar Europa zijn gaan kijken door de bril van de burger. Is dat eenmalig het geval of wil hij dat blijven doen? Ik vraag dit nadrukkelijk, omdat ik allerlei ontwikkelingen in Europa zie waarover de burger nog even verontrust is. Zonder dat deze ontwikkelingen met name te noemen, begrijpt de minister-president wel waarop ik doel.

Minister **Balkenende**: Ik begrijp heel goed wat u bedoelt, mijnheer Schuurman. Wij kennen elkaar goed genoeg. Met kijken naar Europa door de bril van de burger gaan wij voort. Het gaat erom, het perspectief van de burger in beeld te krijgen. Dat is echter niet het enige perspectief, want soms moet je ook kijken hoe je met elkaar vooruitgaat.

Wij hadden laatst een interessant debat over de Staat van de Unie in de Tweede Kamer. Toen rees ook de vraag wat het nee tegen het grondwettelijke verdrag

betekent voor discussies over openbaarheid van vergaderingen van de wetgevende raad, over de vraag hoe de subsidiariteitstoets precies wordt vormgegeven of over de vraag of je altijd bij unanimiteit kunt blijven besluiten. Al die vragen zullen een rol spelen. Dat is de institutionele kant. In de richting van de heer Schuyer zeg ik: laten wij praten over de inhoud. Dat is veel belangrijker voor de burger.

Daarnaast is er Europa als waardengemeenschap. Dat is ook een belangrijk onderwerp. Het gaat mij om een debat waarin wij de rijkdom van de Europese perspectieven in samenhang zien, maar dat niet geïsoleerd doen van de burger. Dat is de les van het nee geweest. De dingen gaan soms erg snel en men heeft het gevoel dat men er geen greep op heeft. Dat moeten wij niet hebben.

De heer **Schuurman**(ChristenUnie): Zal de minister-president ook vanuit de Europese waardengemeenschap kijken naar geografische grenzen van Europa? Hebben wij daarover ook een goede discussie in dialoog met de burger?

Minister **Balkenende**: Ook daarover gaat de discussie, als wij praten over de vraag hoe wij invulling geven aan het pluriforme Europa. Ook de vraag naar de grenzen van nu gaat dan een rol spelen. Dat is logisch.

De heer **Schuyer**(D66): Ik ben het graag met de minister-president eens dat wij nu allereerst over de inhoud moeten praten. In de debatten voor het referendum heb ik steeds het beeld gebruikt van een klein gezin en een groot gezin. Ik heb gevraagd of je als je in een klein gezin was grootgebracht, op dezelfde wijze het debat had gevoerd als wanneer je in een groot gezin was grootgebracht. Het antwoord was altijd nee. In dat geval is heel goed over te dragen dat een systeem waarin besluiten worden genomen door zes en dat in principe niet veranderd is met vijftien, niet meer is vol te houden met 25. Ik zou het waarderen als de regering dit gaat uitdragen.

Minister **Balkenende**: Dat is een heel belangrijke opmerking. Ik deel eerlijk gezegd uw kwalificatie dat een Europa van zes niet hetzelfde is als een Europa van 25 of zoveel als er nog bijkomen. Dat is ook precies de reden geweest om te komen tot een grondwet, om te komen tot veranderingen door het markeren van grondrechten en door het opnemen van institutionele aspecten in het grondwettelijke verdrag. De bedoeling was juist om in te spelen op de veranderende werkelijkheid. De Nederlanders hebben uitgesproken dat zij dat niet willen. Dat ontslaat ons echter niet van de verplichting om te kijken hoe het dan wel moet.

Aan de overkant is op zes onderdelen gevraagd of wij er niet eens over moesten nadenken. Wij zullen een goed debat moeten voeren met deze Kamer, met de Tweede Kamer en met de samenleving hoe wij deze vraag onder ogen moeten zien. Ik heb inderdaad een paar voorbeelden genoemd. Een element als unanimiteit leg ik graag voor. In deze Kamer komt er nog een debat over de Staat van de Unie. Het lijkt mij goed dat daarin de gevoelens van deze Kamer naar voren worden gebracht, want het ontslaat ook deze Kamer niet van de verplichting

om aan te geven hoe zij denkt over de belangrijke vraag van de heer Schuyer hoe om te gaan met de bestuurbaarheid van Europa in een Unie van 25 of zoveel meer. Misschien is het goed om deze discussie voort te zetten in het debat over de Staat van de Unie.

Bij het subsidiariteitsbeginsel is het niet alleen een kwestie van nieuwe structuren en procedures. Het gaat ook om een mentaliteitsverandering bij de verschillende spelers. Daartoe reken ik ook het kabinet. Ik vind het hoopgevend dat de heer Barroso, de voorzitter van de Europese Commissie, een hogere prioriteit toekent aan minder en betere regelgeving. Tijdens de bijeenkomst in Hampton Court heb ik hem gevraagd om deze discussie voort te zetten. Volgend jaar zal er een notitie over dit onderwerp komen. De Europese Commissie is ervan overtuigd dat minder en betere regelgeving een belangrijk punt is.

Daarmee kom ik bij het punt van de heer Schuurman. Hij stelt voor om alle bestaande Europese wetgeving aan een subsidiariteitstoets te onderwerpen. Ik ben met hem van mening dat het mogelijk moet zijn om bestaande regels ter discussie te stellen. Dat hoort erbij. Voor mij is de vraag of dat zich moet vertalen in een systematische discussie over het gehele acquis communautaire. Dat zou een enorme operatie worden met een uitgebreide discussies tussen de 25 lidstaten en een buitenproportioneel groot beroep op de ambtelijke capaciteit van de Commissie. Ik pak het signaal dus graag op. Ik heb in ander verband ook al aangegeven dat de nieuw voorgenomen regelgeving ter discussie staat. Men kent de 68 regels die de heer Barroso al heeft ingetrokken. Wij kunnen meer gericht kijken hoe wij met bestaande regelgeving omgaan. Om het hele spectrum te bekijken, is lastig. Misschien mag ik een voorbeeld noemen. De nieuwe lidstaten hebben net hun regelgeving aangepast aan die van de Unie. Dat is een enorme operatie geweest. Feit is ook dat er enige consistentie moet zijn in het juridische kader van de Europese Unie. Ook de bereidheid om meer gericht te kijken wat in het bestaande systeem tot herijking zou nopen, is een belangrijke opmerking. Het lijkt mij goed dat wij die discussie met elkaar voeren.

De heer **Schuurman**(ChristenUnie): Ik herinner mij dat op een top in Edinburgh, ongeveer in de tijd van het kabinet-Lubbers II, is afgesproken om de bestaande regelgeving te toetsen aan het beginsel van subsidiariteit. Toen kwam ook de discussie op rond het beginsel van de subsidiariteit. Als ik daarop terugkijk, moet ik vaststellen dat er heel weinig van terecht is gekomen en dat wij het vandaag opnieuw aan de orde moeten stellen. Dat wekt wantrouwen bij mij. Ik hoop dat u ook wantrouwend bent over het effect van het nog eens tegen het licht houden van bestaande wetgeving. Dat betekent niet dat u erin moet berusten, maar ik roep u op om extra waakzaam te zijn om daaraan dan ook echt inhoud te geven.

Minister **Balkenende**: Ik beschouw uw opmerking als een ondersteuning van de inzet van de Nederlandse regering. Toen Nederland het voorzitterschap van de Europese Unie bekleedde, heeft Nederland het thema vermindering van de administratieve lastendruk aan de orde willen stellen. Door de Nederlandse inzet en door de rol van de Tweede Kamer

is er de subsidiariteitsconferentie gekomen en ligt er straks een notitie van de Europese Commissie voor. Het signaal is overgebracht en ook het Oostenrijkse voorzitterschap pakt het op. Ik versta de opmerking zo dat wij onverminderd moeten doorgaan met dit onderwerp.

Daarnaast vergt het herwinnen van vertrouwen ook een strikte implementatie van in Europa gemaakte afspraken. Wij kennen allen de discussie over het Stabiliteits- en Groeipact. Het is een moeilijke discussie geweest. Het is hoopgevend, nadat het pact in maart van dit jaar is herzien, dat de Commissie nu laat zien dat zij er niet voor terugschrikt om de regels toe te passen. Ook vind ik het positief dat de nieuwe Duitse bondsregering heeft aangegeven, alles op alles te willen zetten om in 2007 het tekort terug te brengen tot onder de 3%-grens. Afspraak is afspraak en dat geldt ook voor de uitbreiding. Dat heeft alles te maken met het draagvlak. Daarvoor gelden dan ook heldere criteria. Men weet ook dat de criteria voor dit onderwerp zijn aangescherpt. Het is van groot belang dat ook op het niveau van de Unie een verstandig en toekomstgericht begrotingsbeleid wordt gevoerd. Daarbij hoort een rechtvaardige verdeling van de lusten, maar ook van de lasten. Men weet dat de regering zich daarvoor inzet.

Daarnaast blijft Nederland in Europa het gesprek stimuleren over onze gemeenschappelijke waarden. Bij alle verscheidenheid die wij moeten koesteren, zijn er ook belangrijke waarden die wij delen. Dat zijn waarden als vrijheid, solidariteit en respect. De Europese Unie is nadrukkelijk meer dan een economische samenwerking.

Het tweede spoor bij het verstevigen van het draagvlak voor het Nederlandse Europabeleid is het beter betrekken van de burger erbij. In de eerste plaats zal dit moeten gebeuren door Europees beleid beter te verankeren in het nationale politieke debat. In dat kader ben ik de leden van deze Kamer zeer dankbaar voor de aandacht die zij aan dit onderwerp hebben gegeven en hun inbreng. Daarnaast zal de regering gedurende de periode van reflectie extra inspanningen verrichten om een beter beeld te krijgen van de opvattingen, wensen en verwachtingen van de Nederlanders over de Europese Unie. Bovendien zal ook voor de langere termijn een extra investering worden gepleegd in de Europacommunicatie.

Voorzitter, ik ben uitvoerig ingegaan op Europa, de Europese Unie en de vraag hoe nu verder. Uiteraard blijft onze internationale omgeving niet beperkt tot Europa.

De heer **Werner**(CDA): De minister-president houdt een boeiende beschouwing, met veel elementen waarin wij ons heel goed herkennen. De strekking is dat men nog aan het wikken en wegen is op de genoemde punten. Wanneer mogen wij een concrete gedachtegang van het kabinet verwachten, op grond waarvan wij de inzet van het kabinet in Europa op de genoemde punten wat meer voor ons zien in concluderende zin?

Minister **Balkenende**: Ik begrijp uw vraag heel goed. Ik wijs toch in eerste instantie op het document Staat van de Unie. Daarin vindt u de nodige aanknopingspunten voor de visie op Europa. Daarom zeg ik ook dat ik het van belang vind, dat deze Kamer haar commentaar geeft en een visie

op wat staat te gebeuren in de Europadiscussie. In de loop van het volgende jaar zullen wij bespreken hoe de opinievorming is verlopen en welke argumenten naar voren zijn gekomen. Het kabinet zal dan zijn positie bepalen en daarover met de Kamer van gedachten wisselen. Dat gebeurt ter voorbereiding van de Europese Raad van juni. Uiterlijk medio mei, maar waarschijnlijk eind april zullen wij moeten bekijken hoever wij zijn met onze voorbereiding van de Nederlandse inbreng in de Europese Raad van juni. Dus eerst het debat over de Staat van de Unie, waarbij ik zeer benieuwd ben naar de opvattingen in de Eerste Kamer. Vervolgens doen wij het nodige om ons te vergewissen van opvattingen in Nederland. Wij doen dat met focusgroepen, met internetonderzoek en met peilingen. Dat alles zullen wij op ons laten inwerken. Dat zal de input zijn voor het debat met deze Kamer en met de Tweede Kamer, ter voorbereiding van onze inbreng in het debat in de Europese Raad in juni.

De heer **Werner**(CDA): Dit lijkt mij heel duidelijk. Er spreekt ook uit dat u het evenals mijn fractie urgent vindt om de positie in Europa opnieuw te bepalen, opdat wij niet buiten de beïnvloedingslijnen en -mogelijkheden staan omdat wij te veel blijven aarzelen.

Minister **Balkenende**: Nederland is een van de founding fathers, een van de funderende landen van de Europese Unie geweest. Nederland heeft op alle fronten zijn partijtje mee geblazen. Na het nee in Nederland is de aandacht een beetje op ons land gericht, ook vanwege de kritische houding tegenover financiële aspecten. Daarover wil ik geen misverstand laten bestaan. Het jaar 2002 was ook een bijzonder jaar voor Nederland met een politieke moord en een politieke aardverschuiving. Dat heeft ook vragen opgeroepen. Men kent de inzet van het kabinet om te werken aan een herkenbare visie op Europa als betrouwbare partner. Dat manifesteert zich door het deelnemen aan de debatten, het etaleren van visie, het binnenhalen van belangrijke posten. Men weet dat. En het is ook gelukt. Wij staan nu opnieuw voor de vraag hoe Nederland zich internationaal positioneert. Ik hecht zeer aan een sterk Nederland en aan een open georiënteerd Nederland en niet aan een Nederland dat zich alleen beweegt binnen de oordeelsvorming binnen de nationale kaders. Het is een visie op Europa die zich veel breder manifesteert. Het hangt ook samen met de manier waarop Nederland zich in de VN en op tal van andere fronten manifesteert. Laat Nederland zich alsjeblieft als open land positioneren, maar wel met aandacht voor de vraag wat je internationaal doet en wat je nationaal doet en wel de vraag van subsidiariteit onder ogen ziend. Met die houding.

De heer **Noten**(PvdA): Het debat over het hoe en wat komt nog. Als ik u goed versta, zegt u dat Europa een geweldig gedachte is geweest. Nederland is een van de founding fathers. Investeren in Europa is investeren in onszelf. Als ik u goed versta, zegt u dat het wat kost, maar dat het nog veel meer oplevert in termen van vrede en in termen van exportmogelijkheden. De interne markt is iets waar wij wel bij varen. Zijn dat de opmerkingen die u

maakt? Kan ik het zo samenvatten? Wat zo bepalend is in de discussie over Europa is het beeld dat wij neerzetten. Wij kunnen het beeld neerzetten van een bureaucratie. Wij kunnen het beeld neerzetten van een log apparaat dat ingewikkelde regelgeving over ons uitgooit. Wij kunnen het beeld neerzetten van een nettobetaler, het land dat wij zouden zijn. Dat is een heel somber beeld. Natuurlijk, voor al die beweringen is een grond. Het gaat erom dat je gelooft in de gedachte van Europa en dat je het in balans en in perspectief weet te zetten. Ik hoor uw verhaal en de eerste vijf minuten van uw verhaal over Europa zijn puur optimistisch. Dat is ook de conclusie die ik wil trekken: er is nog wat te doen, maar het vertrekpunt is er één van grote schoonheid.

Minister **Balkenende**: Als ik zeg dat Europa de afgelopen zestig jaar en met alles wat er is gebeurd na de Tweede Wereldoorlog een regio is geweest waarin wij de economie hebben gestimuleerd, waarin wij de vrije interne markt hebben kunnen realiseren -- er moet nog veel gebeuren, want wij zijn er nog niet -- waarin wij hebben kunnen werken aan veel meer politieke samenwerking en aan uitbreiding, zeg ik dat het een geweldig verhaal is geweest. Je merkt ook de waardering uit andere delen van de wereld voor wat hier gebeurt. Ik zeg wel dat je niet alles zalig moet verklaren, want er zijn ook nadelen. Het feit dat in Frankrijk en Nederland een nee is uitgesproken, heeft ertoe geleid dat wij de vraag stellen hoe het met de ontwikkeling gaat. De houding die nodig is, is de houding dat wij in Europa zijn, dat wij afhankelijk van de Europese context zijn en dat wij met een positieve blik naar het Europa van morgen kijken. Dat ontslaat je echter niet van de verplichting om kritisch te zijn waar het nodig is. Als Nederland een excessieve betalingspositie heeft, dan stellen wij dat aan de orde. En als er te veel administratieve lasten zijn vanuit Brussel, dan stellen wij dat aan de orde. Juist vanuit een positieve insteek kun je ook de kritische kanten belichten.

De heer **Noten** (PvdA): U mag van mij kritische kanttekeningen plaatsen, maar ik geloof dat het Suurhoff was die zei dat het nadeel van de sociale staat is, dat haar verworvenheden als vanzelfsprekend worden ervaren. Dat geldt naar mijn gevoel ook voor Europa. De verworvenheden van Europa hebben wij in de binnenzak en vervolgens is onze oriëntatie gericht op alles wat lastig is. Als dat beeld dominant is, halen wij Europa op termijn onderuit. Ik geloof dat wij het inhoudelijk met elkaar eens zijn. Het gaat om de vraag wat het beeld is dat je naar buiten brengt.

Minister **Balkenende**: Wij kunnen er nog een hele tijd over doorpraten, maar laat ik verwijzen naar het boekje dat ik vorig jaar heb aangeboden aan de heer Cox. Dat geeft, zo denk ik, een heel mooi antwoord aan de heer Noten. Ik weet dat hij in het weekeinde af en toe leest, samen met zijn echtgenote. Welnu, misschien is dit goed leesvoer, mijnheer Noten.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): De minister-president heeft twee keer de uitdrukking "Europa als waardegemeenschap" gebruikt. Ik denk dat de minister-

president en ik het er vrij snel over eens zouden zijn wat die waarden dienen te zijn. Onderkent de minister-president dat er rondom de identiteit van Europa en de identiteit van ons nationaal bestaan iets aan de hand is, waardoor die waardegemeenschap momenteel op heel belangrijke punten wordt aangetast? Nu zullen er misschien mensen in deze zaal zijn die zeggen: daar heb je hem, hij zegt het als christen. Maar ook denkers in de lijn van de Verlichting spreken op het ogenblik over de crisis in de waarden van de Verlichting. Ik wil geen afscheid nemen van de Verlichting en de minister-president wil dit ook niet, maar de verbondenheid met de eeuwenlange geestesgeschiedenis van het Westen is wel in het geding, daar waar de minister-president spreekt over waardegemeenschap. Als wij die waardegemeenschap als een gegeven aanvaarden, denk ik dat wij te weinig alert zijn, want deze waarden worden binnen de eigen gemeenschap op het ogenblik fundamenteel aangetast.

Minister **Balkenende**: Tegen de achtergrond van de opmerking zoals de heer Schuurman deze nu maakt, hebben wij vorig jaar, toen wij het EU-voorzitterschap hadden, in overleg met het instituut Nexus gezegd: het is noodzakelijk om ons bewust te zijn van de waardecomponent van de Europese samenwerking. Dat heeft een extra dimensie gekregen, omdat er lidstaten bij zijn gekomen. Het is dan heel goed om je bewust te zijn van de vraag: wat heeft Europa gemaakt tot wat het is? Wat is de geschiedenis geweest en welke stromingen hebben daarin een rol gespeeld? Hoe kijken wij aan tegen de toekomst? Dat waardedebat mag niet verslappen. Ik heb een- en andermaal gezegd dat als wij Europa alleen maar duiden in termen van economisch gewin of van een markt en een munt, dit een verschraling is. Wij moeten juist naar een verdieping. Ik proef dat bij de heer Schuurman, ook al zullen de accenten niet overal hetzelfde worden gelegd. Ik vond het opvallend dat hij het had over de Verlichting. Hij wijst deze met recht niet af; hij wees wel op de consequenties ervan en op het karakter ervan. Het is heel goed dat wij ons bewust zijn van de noodzaak om te reflecteren op ook dit onderdeel. Het staat voor mij vast dat als wij dat debat zouden ontploen, dit kan leiden tot verschraling.

Ik voeg er nog één opmerking aan toe. De heer Schuurman heeft terecht gesproken over de nationale identiteit en ik ben blij dat hij die opmerking maakt. Immers, wat ik het aardige vond bij het debat over Europa 1992, was dat je in nogal wat delen van Europa merkte dat er ineens extra aandacht bestond voor de eigen geschiedenis, de eigen taal en de eigen cultuur. Ik herinner mij dat nog. Het was juist als een soort tegenwicht, in de zin van: wij krijgen nu die vier vrijheden, maar wat betekent dat voor onze eigen positie? Het verheugt mij dat ook in Nederland deze vragen er zijn: wat is onze geschiedenis, wat maakt ons tot wat wij zijn? Het is heel goed om dat gevoel van identiteit onder ogen te zien. Ik geloof dat juist als je te maken hebt met grote eenheden, het element van waar je zelf staat, een extra dimensie krijgt. Laten wij inderdaad niet alleen maar kijken naar economische aspecten, maar juist naar de culturele, religieuze en historische aspecten. De heer Schuurman

heeft dat gedaan en op dat punt vind ik dat hij een belangrijke opmerking heeft gemaakt.

Voorzitter. Ik kan in het bestek van deze algemene beschouwingen niet ingaan op alle werelddelen, maar ik vond het interessant te merken dat in de bijdragen uit uw Kamer aan een beschouwing als deze, het niet alleen gaat over Nederland in Europa, maar dat het ook gaat over een veel bredere context: wat gebeurt er in China en bijvoorbeeld in India? Ik ben vorig jaar in China geweest en ook andere bewindslieden zijn er geweest. Wij hebben geconstateerd dat de ontwikkelingen daar zeer dynamisch zijn en bovendien buitengewoon snel gaan. Ik zal zelf nog naar India gaan, in januari. Het kabinet is zich zeer bewust van de dynamiek die daar bestaat. Ik heb het ook gemerkt in de Golfstaten waar ik vorige week was: het gaat in een buitengewoon hoog tempo. Tegelijkertijd zien wij dat er geweldige kansen bestaan, voor Nederlandse bedrijven maar ook voor universiteiten en hogescholen. Wij moeten de kansen die er zijn, beter pakken en wij werken daar ook aan.

Tegelijkertijd moeten wij de hulpbehoevenden de instrumenten geven om in de wereld mee te kunnen. Dit kabinet is geëngageerd en ook ik persoonlijk voel mij zeer betrokken bij het ontwikkelingsvraagstuk. Afgelopen maanden zijn er veel dingen gebeurd: de VN-top over duurzame ontwikkeling; de afspraken die zijn gemaakt over de Millenniumdoelen; mijn bezoek aan Nigeria en Mali; de discussie in Amsterdam -- ik kijk naar de heer Van Gennip -- over het Earth Charter. Het heeft mij allemaal gesterkt in de overtuiging dat Nederland met het gezicht naar de wereld moet staan en zijn verantwoordelijkheid moet nemen, daar waar wij dit kunnen. Dat kunnen wij echter niet alleen en daarom is er ook juist het Europese verband. Via het Europese verband kan ook de strategische samenwerking met andere grootmachten worden uitgebreid.

Dit brengt mij bij het tweede punt, Nederland als een sociaal land. Het Nederland van de toekomst is ook een sociaal Nederland. Wij hebben een eer hoog te houden waar het onze sociale voorzieningen betreft. Ik zeg dit zonder schroom. Juist wie Nederland sociaal wil houden, zal moeten willen veranderen. Gelukkig is daarvoor ook een breed draagvlak. Het kabinet wil meer mensen aan het werk: ouderen, maar ook allochtonen, gedeeltelijk arbeidsgeschikten en mensen in de bijstand. Ik herken me op dit punt in de woorden van onder anderen de heren Werner en Noten. Arbeidsparticipatie en sociale activering zijn de sleutel tot maatschappelijke deelname. Meer mensen aan het werk vraagt om modernisering van de manier waarop wij de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid hebben vormgegeven, met behoud van solidariteit. Wij moeten zorgen dat het geld beschikbaar is voor hen die dit het meest nodig hebben. Dat houdt bijvoorbeeld in dat de sociale zekerheid mensen uitdaagt en helpt om weer aan het werk te gaan. Niet de uitkering staat dan centraal, maar het voorkomen van arbeidsongeschiktheid of werkloosheid en het zoveel mogelijk reïntegreren van mensen die onverhoopt buiten het arbeidsproces zijn komen te staan. Het gaat om het principe: van nazorg naar voorzorg. Tegelijkertijd is het cruciaal dat solidariteit blijft bestaan met mensen die echt niet aan het werk kunnen komen. Zij moeten kunnen rekenen op een goede uitkering. Naar de

mate waarin wij erin slagen de arbeidsongeschikt terug te dringen, kan het ook een hogere uitkering zijn. Ik verwijs op dit punt naar mijn schriftelijke antwoord.

De afgelopen jaren heeft het kabinet het nodige in gang gezet om meer mensen aan het werk te helpen. Werken is aantrekkelijker en lonender gemaakt. In de sociale zekerheid zijn de mogelijkheden van mensen centraal komen te staan in plaats van hun beperkingen. De flexibiliteit op de arbeidsmarkt is vergroot. Het combineren van werk en zorg wordt gemakkelijker gemaakt. Het kabinet is met sociale partners in gesprek gegaan over loonmatiging en aanpassing van de sociale zekerheid, met als resultaat een aantrekkelijke werkgelegenheid, winstherstel voor bedrijven en meer investeringen. Dat laatste is de voorwaarde voor economisch herstel. Economische groei is de beste garantie voor meer werkgelegenheid. Meer mensen aan het werk krijgen, vraagt ook om een goed opgeleide beroepsbevolking die ook bij de tijd blijft. Kennis is van vitaal belang voor onze concurrentiepositie.

Het Centraal Planbureau constateert in de MEV 2006, dat verschillende arbeidsmarktindicatoren een voorzichtig herstel van de arbeidsmarkt in 2005 tonen. In de raming van 2006 laat de werkgelegenheid per saldo en voor het eerst sinds 2001 een bescheiden groei zien. Een groei daarvan met 1% doet de werkloosheid dalen van 505.000 naar 475.000. De drie sporen naar herstel, betreffende arbeidskosten, arbeidsaanbod en arbeidsproductiviteit, bieden het eerste resultaat en resultaten zijn het beste bewijs van het gelijk van de maatregelen.

Werkgevers en ook werknemers zijn nu aan zet. Zij kunnen er samen werk van maken. De heer Werner refereerde hieraan met zijn oproep aan de werkgevers; ik ondersteun zijn betoog. Het kabinet heeft er vertrouwen in dat sociale partners hun verantwoordelijkheid nemen: met goede afspraken over scholing, over voldoende stageplaatsen, over het tegengaan van discriminatie op de werkvloer, over kinderopvang en over outplacement. Dit zijn onderwerpen die, als het aan het kabinet ligt, voluit aan de orde komen bij het overleg met sociale partners over groei en werkgelegenheid. In tegenstelling tot wat sommigen van u beweren, is er in het sociale Nederland van de toekomst wel degelijk een rol voor sociale partners.

Diverse sprekers, de heer Noten, mevrouw De Wolff en ook anderen, hebben aandacht gevraagd voor de kansen op werk voor ouderen, voor gedeeltelijk arbeidsgeschikten en voor allochtone jongeren op de arbeidsmarkt. Terecht is gewezen op de onderlinge betrokkenheid die nodig is voor een sociaal Nederland. Het kabinet heeft tal van acties ondernomen om belemmeringen voor kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt weg te nemen: gedeeltelijk arbeidsgeschikten niet onnodig aan de kant, door zwaar op hun reïntegratie in te zetten; het voorkomen van voortijdig schoolverlaten zonder startkwalificatie; versterking van de arbeidsmarktpositie van jongeren door hen alsnog een startkwalificatie te laten behalen en de activiteiten op het gebied van binding, tegen discriminatie van allochtone jongeren op de arbeidsmarkt. Al deze acties wijzen dezelfde kant op: het wegnemen van specifieke

belemmeringen, gericht op het versterken van de positie van deze groep. Dat is wat ons voor ogen staat.

De heer **Noten** raakte ook aan het langer moeten werken van ouderen. Ik wil hem graag het volgende onder de aandacht brengen. Het allerbelangrijkste misverstand is misschien wel de gedachte dat vroeg ophouden met werken niet erg is, zolang je het op eigen kosten doet. Dit is een gedachte die vooral in vakbondskringen opgeld doet. Maar, helaas, op dit moment betalen vijf werkenden voor iedere 65-plusser. In 2040 moeten deze vijf werkenden twee 65-plussers onderhouden. Dat is een verdubbeling in 35 jaar tijd. Wij zullen dus langer moeten werken, méér uren, dagen, maanden en jaren van onze levensloop, en daarmee is vroeg afzwaaien, ook als je het op eigen kosten doet, een aantasting van de belastinggrondslag die zo hard nodig is om een vergrijzende samenleving betaalbaar te houden. Aldus Wouter Bos op 17 oktober in Link, een Belgisch tijdschrift voor links liberalisme.

De heer **Noten** (PvdA): Ik wist wel dat het uw tekst niet was: hij klonk zo doorwrocht!

Het gaat mij erom: kunnen ouderen langer doorwerken? Het is niet: moeten zij? Maar het is: kunnen zij? Het gaat niet om de fysieke beperkingen, maar het gaat om de mogelijkheden op de arbeidsmarkt. U zet langs drie lijnen het beleid in en arbeidsaanbod is er één van. Werkaanbod is de andere lijn. De vraag die ik u stel is de volgende. Hebben deze mensen op dit moment op de arbeidsmarkt een reële kans? Als het antwoord daarop "neen" luidt of als er een vraagstuk is op dit punt, dan is naar mijn gevoel de constatering dat werkgevers en werknemers aan zet zijn, onvoldoende. Natuurlijk, werkgevers en werknemers hebben een belangrijke rol te vervullen op dit vlak. Zij kunnen met behulp van afspraken over stageplaatsen enz. mensen aan het werk krijgen, maar het lijkt wel alsof u uw eigen rol en verantwoordelijkheid vervolgens niet benoemt. Betaalbaarheid is één, maar een tweede betreft de mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

Minister **Balkenende**: Waar wil de heer Noten nu eigenlijk naartoe? Heeft hij alternatieven? Is hij het oneens met het kabinet? Ik begrijp niet welke vraag hij stelt.

De heer **Noten** (PvdA): De eerste vraag is of er een probleem is op de arbeidsmarkt voor ouderen, voor mensen die gedeeltelijk arbeidsongeschikt of gedeeltelijk arbeidsgeschikt zijn. Kunnen zij aan het werk komen, is er een reële kans voor hen? Als het antwoord op die vraag "neen" luidt -- volgens mij is dat het geval -- dan betekent dit dat wij mensen weliswaar beschikbaar verklaren voor de arbeidsmarkt, maar dat dit een arbeidsmarkt is die daar niet op zit te wachten. Dat betekent voor die mensen dat zij in de bijstand verdwijnen. Daarmee creëren wij een sociaal vraagstuk en geen sociale oplossing. Naar mijn gevoel wordt de ene helft van het beleid ingevuld en de andere niet.

Minister **Balkenende**: Dit betreft twee dingen en wij moeten analytisch een goed onderscheid maken. Het ene is de noodzaak dat mensen langer werken. Dat kun je relateren aan een hogere levensverwachting en aan de noodzaak van versterking van draagvlak en het voorkómen

dat de jonge generatie wordt overbelast. Luister bijvoorbeeld naar de jonge generatie in de vakbeweging. Dat zijn allemaal redenen om te zeggen dat het systeem van prepensionering zoals wij dit lange tijd hebben gekend, bij de tijd moet worden gebracht. Dat is geen misverstand tussen werkgevers, werknemer en kabinet. Wij gaan zorgen dat die participatie gaat toenemen; dat is in goed overleg gebeurd. Wij hebben vorig jaar een heet najaar gehad, maar wij zijn er uiteindelijk uit gekomen en deze agenda van hervormingen gaat door. Dat is één.

Het tweede is de vraag of het eenvoudig is om aan een baan te komen. Kijk, het gaat natuurlijk niet alleen om ouderen. In een tijd dat de economie niet goed draait en wanneer er sprake is van oplopende werkloosheid, is het krijgen van een baan voor iedereen lastig. Maar het is nog maar een paar jaar geleden, toen de economie goed draaide, dat het voor werkgevers haast ondoenlijk was om de goede mensen te vinden. Het gevolg daarvan is geweest een enorm oplopen van de loonkosten. Dát is de situatie geweest. Nu eens even niet kijkend naar de conjuncturele situatie van dit moment, voorzie ik dat wij de betere kant uit gaan, want de economische ontwikkeling gaat de goede kant op. Welnu, dan komt ook het perspectief van het krijgen van een baan in een heel ander kader te staan. Als je bovendien nog even verder kijkt -- deze senaat vraagt ook om niet alleen naar dit jaar of volgend jaar te kijken, maar om over de kabinetsperiode heen en nog verder te kijken -- dan zie je dat de demografische ontwikkeling van dien aard is dat wij waarschijnlijk iedereen nodig hebben. Ik vind het zonde als wij het talent van de groep van 55 tot 65 jaar, die knowhow heeft, weet wat arbeid is en geweldige kansen heeft, onbenut laten.

Kortom, als je het perspectief nu even verder legt dan de conjunctuur van dit moment, dan vind ik dat wij op een andere manier moeten gaan denken. Het is waar dat je moet investeren in de kwaliteit van mensen, maar waarom praten wij nu over levensloop? Waarom praten wij over het maken van afspraken in cao's?

Waarom praten wij over het afbouwen van de arbeidscarrière? Dat zijn allemaal zaken die te maken hebben met de vraag: hoe kun je het langer werken aantrekkelijker maken? Dat doe je via de combinatie van financiële faciliteiten, de levensloop en scholing. Ik zou zo graag zien, voorzitter, dat wij ons meer toekomstgericht opstellen. Als de heer Noten zegt dat het nu moeilijk is om aan het werk te komen, zeg ik: ik begrijp dat, ik loop niet voor die kwestie weg, maar er is zoveel meer aan de orde. Laten wij alsjeblieft wat verder kijken.

De heer **Noten** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik probeer het nog één keer. Het is van belang dat wij de mensen in het land aan het werk krijgen. Allemaal! Dat is uit sociaal oogpunt van belang, want met het verrichten van werk vervullen de mensen een rol in de samenleving en het verrichten van werk is ook economisch van belang. Het betekent namelijk verbreding van het economisch draagvlak. Op dat punt zijn wij het met elkaar eens. Dat is ook niet hetgeen ik probeer in te brengen. Ik probeer duidelijk te maken dat wij mensen op de arbeidsmarkt brengen terwijl zij daar niet welkom zijn en, als wij niets doen aan het productiviteitsvraagstuk van deze mensen, ook niet welkom zullen worden. Voor bepaalde mensen is

er nu eenmaal geen plaats op de arbeidsmarkt. Dat is mijn zorg. Dat is niet de zorg die ik alleen vandaag heb, maar die had ik gisteren en die zal ik morgen ook hebben. Ik heb het over het perspectief voor de lange termijn. Als wij één, twee miljoen mensen op deze arbeidsmarkt kwijtraken, omdat zij daar gewoon niet gewenst zijn, creëren wij een geweldig sociaal vraagstuk. Ook zullen wij dan onze economische doelstellingen uiteindelijk niet realiseren. Daar gaat het om. Wat die ouderen betreft gaat het om de vraag hoe wij ze fiscaal kunnen faciliteren, zodat zij voor de werkgever aantrekkelijk blijven. Verder gaat het om de vraag hoe wij die half miljoen jongeren met een chronische handicap een rol kunnen geven binnen een normaal arbeidsbestel. Naar mijn overtuiging krijgen zij die niet vanzelf.

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik bespeur bij de heer Noten iets wat ik van een oud-vakbondsbestuurder, zoals hij zich vanmorgen zelf noemde, eigenlijk helemaal niet verwacht. Hij blijkt weinig vertrouwen te hebben in de sociale partners en hij denkt niet aan het aandeel dat werkgevers en werknemers in dezen kunnen hebben. Als werkgevers de cultuuromslag niet zullen meemaken, hebben wij een heel groot probleem. De overheid kan wat de werkgevers dan laten liggen, nauwelijks oplossen. De kompaan van de heer Noten aan de overkant, mevrouw Bussemaker, benadert de kwestie heel anders. Zij zegt zelf in de krant: Het vertrouwen van burgers moeten de werkgevers en de vakbonden winnen door zich het lot van de outsiders op de arbeidsmarkt aan te trekken. Sociale partners, kom met concrete afspraken die ook resultaat hebben. Er moet iets uitkomen, waarvan burgers zeggen: hè, hè, ze hebben het begrepen. Ze praten niet alleen, ze doen ook wat.

Ik begrijp niet dat mijnheer Noten nog steeds denkt dat de overheid alleen de kar kan trekken. Het moet voor een groot deel komen van de bedrijven en van de activiteiten op lokaal niveau. Daar moet men de goede sociale houding aannemen, zodat er voldoende werkgelegenheid ontstaat.

De heer **Noten** (PvdA): Ik zeg niet dat werkgevers, werknemers en hun organisaties geen verantwoordelijkheid hebben. Ik zeg dat de regering en het parlement die ook hebben. Wat u doet is ontkennen dat u zelf een eigen rol en een eigen verantwoordelijkheid hebt. Ofte wel: u gooit het probleem over de schutting. Daar maak ik bezwaar tegen. De teksten van mevrouw Bussemaker zijn uitstekend. Overigens ben ik niet alleen tien jaar vakbondsbestuurder geweest, ik ben ook tien jaar werkgever geweest. Beide rollen heb ik vervuld, en met vreugde. Ook als werkgever moest ik aan het eind van de dag een sommetje maken en dat moest kloppen. Mijn resultaten moesten hetzelfde zijn als die van de concurrentie. De situatie zal misschien voor een ziekenhuis anders zijn, maar in het bedrijfsleven gaat het zo.

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik begrijp niet zo goed waarom de heer Noten met persoonlijke oprispingen komt en zegt hoeveel genoeg hij aan zijn banen heeft beleefd. 't Is prima dat hij over zijn werk begint.

De heer **Noten** (PvdA): Nee, u begon erover.

De heer **Werner** (CDA): Oké. Ik had het over werkgevers- en werknemersorganisaties en zei dat ook zij een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van het probleem. Ik heb de minister-president heel nadrukkelijk een groot aantal punten horen noemen waarmee hij aangaf wat van regeringszijde is gedaan om de participatie te bevorderen en om de mensen toe te rusten om de slag naar het aanvaarden van werk te kunnen maken. Van u heb ik echter nog niet één concreet voorstel gehoord, zodat ik niet weet wat u nu eigenlijk bedoelt. Ik nodig u dan ook graag uit tot het doen van een voorstel.

De heer **Noten** (PvdA): Dan heeft u niet goed opgelet. Ik heb een aantal concrete voorstellen gedaan. Die kunnen worden ingeruild voor anderen. Een van de voorstellen betrof de SPAK. Die regeling is afgeschaft, terwijl zij met name positieve effecten had aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Voor die regeling is niets in de plaats gekomen. Aan de overzijde is een motie ingediend die mede door uw partijgenoot Bruls is ondersteund. Uw fractie aan de overzijde heeft voor aanneming ervan gestemd, maar die motie wordt niet uitgevoerd. Misschien kunt u mij uitleggen hoe dat kan.

De heer **Werner** (CDA): Ik kom hier in tweede termijn op terug.

De heer **Rosenthal** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Zowel de opmerkingen van de heer Noten in eerste termijn als die welke hij tijdens deze interrupties maakt, doen mij heel sterk denken aan de woorden van Wouter Bos. Hij zei tijdens de algemene beschouwingen in de Tweede Kamer, terwijl hij zich tot de minister-president richtte: ik wil dat u de problemen in het land oplost. Veel meer of veel minder zegt de heer Noten nu ook niet. Ik meen dat wij af moeten van het idee dat alle oplossingen met bakken vanuit Den Haag moeten worden aangereikt. Ik meen dat een meer selectieve benadering nodig is.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Laat ik de heer Bos recht doen. De opmerking die hij in de Tweede Kamer maakte was niet erg behulpzaam. Ik deel de kwalificaties van de heer Rosenthal. Met wat de heer Bos buiten het parlement zei, was hij weer wel behulpzaam. Zo zie je maar weer.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Wij hebben nu het optreden van de coalitiepartijen gezien. Zij meenden de woordvoerder van de oppositie de oren te moeten wassen met de vraag: met welke oplossing komt u dan? Echter, deze minister-president en deze regering hebben wij met de steun van de coalitie hier en die aan de overkant aangesteld om de problemen op te lossen. Mijnheer Rosenthal, als deze regering de problemen niet aanpakt, omdat zij die van u niet aan hoeven te pakken en omdat daar andere mensen voor zijn, waar hebben wij deze regering dan nog voor? De minister-president zegt wat hij allemaal van plan is om de participatie te verbeteren en om de sociale regelingen en de werkgelegenheid te verbeteren.

Dat is allemaal mooi, maar hij is onderhand vier jaar bezig. Ik zou zeggen: presteer nu eens in plaats van te zeggen dat in de toekomst de maatregelen goed uitpakken en dan het resultaat volgt. Mijnheer Rosenthal, u moet niet alleen tegen anderen zeggen: kom met betere oplossingen. U moet het als lid van een coalitiepartij ook aandurven om deze regering te bekritisieren. Zij is nu bijna vier jaar bezig, maar levert niet wat nodig is.

Minister Balkenende: Voorzitter. Ik meen dat de heer Kox nu toch het zicht op de realiteit mist.

De heer **Kox** (SP): Dat kan wel zo zijn, maar dat gebrek heb ik blijkbaar gemeen met de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking en met een groot deel van de aanhang van uw partij. Die zien het niet zitten. Zij zijn allemaal somber. Alle fracties hebben met hun bijdragen gezegd: het volk is somber, het volk heeft geen vertrouwen. U regeert, u bent verantwoordelijk voor het regeringsbeleid. Als ik dus onvoldoende zicht op de werkelijkheid heb, deel ik dat gebrek met de bevolking. In dit geval vind ik het ook niet erg dat ik aan die kant word gezet.

Minister Balkenende: Voorzitter. Wij gaan het vandaag niet hebben over beelden, over peilingen en over wat men voelt. Het gaat om feiten en wij hebben het over een herstelbeleid dat nodig is. Wil je excelleren in de economie dan moet je aan de volgende drie punten aandacht besteden: de arbeidskosten, de arbeidsparticipatie en de arbeidsproductiviteit. Alle drie moeten op orde zijn. In 2002 ben ik aangetreden en met deze coalitie in 2003. Toen liepen wij op tegen het probleem dat de concurrentiepositie ten opzichte van 1996/97 met ongeveer 12% was verslechterd. Het was in de voorgaande jaren zo geweldig goed gegaan met de economie dat wij achterstanden hadden opgelopen. Wij hebben toen gezegd dat er een standstill moest komen in de sfeer van de inkomensontwikkeling. Met de hulp van werkgevers en werknemers -- voor die hulp heb ik waardering -- is de loonkostencomponent verbeterd. Daarmee hadden wij iets gedaan aan het eerste punt.

Het tweede punt betreft de arbeidsparticipatie. Toen ik premier werd waren zaken als de WAO lange tijd niet aan de orde geweest. Oplossingen van dergelijke kwesties waren in de tijd vooruitgeschoven. De vraag was: hoe kun je ervoor zorgen dat er meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt komt? Ik wijs erop dat door ons hervormingsbeleid er meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt is gekomen. Niet voor niets krijgen wij waarderende opmerkingen van de OESO, het IMF en de Raad van State. Zij onderstrepen de noodzaak van dit beleid.

Het derde punt betreft de productiviteit en dat heeft te maken met innovatie, met kennis en ontwikkeling en met het creëren van contacten tussen universiteiten en bedrijfsleven. Verder denk ik hierbij aan de dynamiek van het mkb. Voorzitter. Wij zien nu dat op deze terreinen resultaten worden geboekt. Wij moeten daarom een keer af van het beeld dat onze inbreng niet ter zake doet en dat er geen resultaten zijn. De veranderingen en de resultaten beginnen te komen. Waar zouden wij zijn geweest zonder dit beleid? Waar zouden wij zijn geweest zonder

loonmatiging en zonder meer flexibilisering van de arbeidsmarkt?

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. De minister-president zegt weer dat wij een verkeerd beeld van de samenleving hebben. Ik weet niet hoe vaak hij onder de mensen komt, maar ik wijs erop dat de mensen die dat verkeerde beeld hebben, dat beeld niet hebben van horen zeggen. Zij hebben te maken met hun eigen positie. Zij zien hoe de werkelijkheid is. Stel dat je in de WAO zit en je gaat naar zo'n wonderdokter waar je genezen vandaan komt, maar je hebt geen gaan, geen kans om die te krijgen en je hebt als het ware geen toekomst. Dan kan de minister-president wel zeggen dat wij alleen het beeld hebben dat het niet goed gaat, nee, het is anders. Alle mensen die behandeld worden op de manier die ik aangaf, hebben de zekerheid dat het met hen niet goed gaat. Het feit dat 15 van de 100 gezinnen in armoede leven, is geen beeld, dat is werkelijkheid. Volgens mij staat de minister-president met zijn beleid een beetje buiten de werkelijkheid. Hij heeft een idee van de manier waarop alles zou moeten en een theorie over de manier waarop zijn beleid moet uitpakken. Echter, de mensen in het land hebben te maken met de werkelijkheid. Zij merken hoe dat beleid uitpakt. De minister-president moet daarom iets leveren en niet alleen maar ideeën en theorieën produceren.

Minister Balkenende: Nee, wat ik zeg zijn niet alleen theorieën. Ik weet ook wel dat de Nederlandse bevolking de laatste jaren veel te verduren heeft gehad. Dat heeft te maken met onzekerheid vanwege de internationale situatie, het feit dat de wereld na 11 september anders is. Er zijn politieke moorden gepleegd. De economie kreeg een terugval, terwijl wij dachten dat een nieuwe economie was aangebroken. De werkloosheid nam toe en er was geen inkomensstijging. Sterker, de koopkracht daalde. Dat is inderdaad allemaal juist. Ik loop voor die constatering niet weg. Voor een deel ben ik verantwoordelijk voor wat is gebeurd. Niet voor alles ben ik verantwoordelijk, want sommige effecten zijn het gevolg van ontwikkelingen buiten ons land. Ik constateer echter dat door de maatregelen die wij hebben getroffen, de weg weer omhooggaat. De vooruitzichten op economische groei nemen toe. De groei van de werkloosheid wordt gekeerd. Dát is aan de orde. Dat heeft niet alleen te maken met feiten, maar net zo goed met beelden. Ik ben er zeker van dat als het vertrouwen terugkomt, de verbeteringen zich aandienen. Wij krijgen de eerste signalen. Wij horen dat het producentenvertrouwen toeneemt. De investeringen nemen toe. Er is een voorzichtig begin met de verbetering van het consumentenvertrouwen. Al die zaken spelen een rol. In het begin hadden wij een moeilijke boodschap en dat is ons niet in dank afgenomen. Wij hebben wel eens tegen de stroom moeten oproeien. Ik noem de verandering van de faciliteiten voor het prepensioen. Het was echter mijn vaste overtuiging dat de veranderingen nodig waren om Nederland sterker te maken. Voorzitter. Dat zijn allemaal net zo goed feiten. Moed in de politiek brengt wel eens met zich mee dat je het lef moet hebben om tegen de stroom in te gaan. Weet u wat een gemakkelijke weg is? Alles voor je uit schuiven, zeggen: wij doen het maar even niet. Ik ben echter blij dat wij, ondanks alle moeilijkheden,

drie keer een akkoord met de sociale partners hebben kunnen sluiten. Dat akkoord was nodig. Laat niemand tegen mij zeggen dat het hervormingsbeleid niet nodig is. Het is nodig om Nederland sterker te krijgen. Ik sta daar voor. Ik zie nu dat het begin van verbetering zichtbaar wordt. Ik ben er dan ook van overtuigd dat wij met dit beleid succes zullen boeken. Wij moeten daarbij de sociale component in aanmerking nemen en opkomen voor de meest zwakken. Ik kijk nu naar mevrouw Van Leeuwen. Je moet nagaan onder welke voorwaarden je een nieuw zorgstelsel kunt invoeren en welke zekerheden moeten worden ingebouwd. Daarover geen misverstand! Wij hadden echter niet ons beleid kunnen voeren zonder de drive dat wij Nederland sterker willen maken. Daar sta ik voor. Dan kan men wel wijzen op de werkelijkheid, spreken over het peilen van de stemming en zeggen dat iedereen tegen het beleid is, maar ik geloof dat wij geen knip voor onze neus waard zouden zijn geweest als wij ons in de afgelopen jaren hadden laten leiden door de peilingen. Dan was er niets gebeurd.

De heer **Noten** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik zal proberen mijn eigen woorden te citeren in plaats van die van collega Bos. Vorig jaar heb ik gepleit voor het in de hand houden van de loonkosten. Dat is de afgelopen twee, drie jaar ook gebeurd en dat is belangrijk. Verder heb ik in het verleden gepleit voor het verhogen van de participatie tot in ieder geval de 65-jarige leeftijd. Het had op een andere manier gekund en dat had ook beter geweest, maar de regelingen zijn in ieder geval zodanig aangepast dat de participatie wordt bevorderd. Ik ben met de minister-president van mening dat ook op dat punt voor een beleid is gekozen dat effect heeft. Verder wijs ik erop dat het voor de sociale zekerheid een goed uitgangspunt is dat wij letten op de kwaliteiten van de mensen niet op hun onmogelijkheden. Dat heeft mijn fractie in dit huis meerdere malen laten weten. Nogmaals, je kunt voor verschillende invullingen kiezen, daarover kunnen wij ook van mening verschillen, maar wij onderschrijven het uitgangspunt dat je moet letten op de mogelijkheden.

Dit kabinet heeft een hervormingsbeleid ingezet, maar wat mij betreft hebben wij het daar even niet over. Het gaat mij om de volgende vraag: hebben de mensen die op allerlei manieren prikkels ondervinden voldoende perspectief? Ik verwacht dat een deel van de burgers van dit land vanwege gebrekkige kwalificaties en vanwege te weinig mogelijkheden buiten hun schuld om onvoldoende kansen heeft op de arbeidsmarkt. Dat is mijn zorg. Met andere woorden, ik voer niet een discussie met de minister-president over het door hem ingezette hervormingsbeleid. Ik voer een discussie over datgene wat naar mijn gevoel in onvoldoende mate is gebeurd, over wat ontbreekt.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Ik begrijp dit wel. Reïntegratie op de arbeidsmarkt en het opdoen van kwalificaties zijn belangrijke onderwerpen. Zoals bekend werkt het kabinet aan het creëren van participatiebanen en aan andere faciliteiten. Verder wijs ik erop dat wij bepaalde veranderingen hebben doorgevoerd. Wij hebben er bijvoorbeeld voor gezorgd dat de werkgever langer verantwoordelijk is voor zieke werknemers. Daardoor

voelt hij nadrukkelijker dat hij voor die mensen iets moet doen. Ik denk ook aan datgene wat gebeurt in de sfeer van de WAO, aan het feit dat wij niet alleen willen praten over de vraag welk inkomen de mensen krijgen wanneer zij arbeidsongeschikt worden. Nee, het gaat om de vraag: wat kun je doen aan het versterken van de kwalificaties van de mensen en wat is de verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers in dat verband?

Dat is er allemaal op geënt om mensen sterker te maken. Dat is de ratio achter de Wet werk en bijstand. Er is een tijd geweest dat mensen in de bijstand zaten, geen enkele activiteit konden verrichten en er niet meer uit kwamen. Op dit ogenblik zie je, met hulde aan de gemeenten, dat de Wet werk en bijstand ertoe leidt dat mensen voor een deel de weg terugvinden naar het reguliere arbeidsproces. Dat zijn allemaal onderdelen van structuurveranderingen die worden gekoppeld aan de versterking van talenten van mensen.

Dit kabinet bekijkt hoe de verzorgingsstaat op een andere manier kan worden geduid. De verzorgingsstaat wordt niet afgebroken. Ik erger mij aan die beeldvorming. Bekeken wordt hoe de verzorgingsstaat activerender kan worden, zodanig dat je de faciliteiten krijgt die echt nodig zijn. Laten wij elkaar niets wijsmaken. In het verleden is de WAO misbruikt. Wij kennen de enquête; wij weten wat er in het verleden is gebeurd. Wij moeten inzetten op het maximaal participeren van mensen. Dat is een nieuwe duiding van de sociale zekerheid. Het is ook een ander concept. Tegelijkertijd moeten wij waarborgen bieden aan degenen die dat echt nodig hebben. Dat staat ons voor ogen. Deze lijn is ook nodig. Dit is geen afbraak. Wij maken de verzorgingsstaat toekomstbestendig, niet om de solidariteit uit te hollen, maar om die sterker en meer solide te maken.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Als ik de minister-president zo hoor, ben ik het met hem eens. Toch heb ik het gevoel dat er ook wel wat zit in de woorden van de heer Kox. Is het mogelijk dat wij een structureel probleem in onze economische ontwikkeling buiten beschouwing laten? Dat is namelijk de gigantische complexiteit van de moderne technologie. Veel mensen hebben eerder het idee dat zij er het slachtoffer, de slaaf van worden dan dat de technologie een slaaf van ons is. Wij worden eerder opgenomen in een technische constructie dan dat de techniek ons dient. Spreken wij over arbeidsparticipatie en arbeidskosten, dan moeten wij daarmee rekening houden. Er ligt toch een probleem onder de beschouwingen van de minister-president en de heer Kox, waarnaar nauwkeuriger zal moeten worden gekeken. Ik geef een klein voorbeeld.

Ik zit hier nu 23 jaar. Ik heb zes keer een nieuwe computer gekregen en elke keer dacht ik: waarom moet dat voor een simpele parlementariër? Elke keer weer moest ik de ingewikkelde procedures van een nieuw apparaat leren. Als je 63 jaar bent geworden -- ik ben overigens ouder -- dan hoeft het allemaal niet meer; dan stap je eruit. Dat is het probleem in onze cultuur. De technologie dient niet meer, maar overheerst de mensen.

Minister **Balkenende**: Ik onderken wat de heer Schuurman zegt over de snelle veranderingen in de technologie, die veel van mensen eisen, met name van de oudere

werknemers. Als er cursussen worden gegeven, wordt er vaak een inschatting gemaakt door de werkgever: als ik investeer in die kennis, loont dat dan? Als je ervan uitgaat dat mensen nog maar een paar jaar in jouw bedrijf of jouw instelling blijven, dan is de neiging groot om te zeggen dat het voor die tijd niet meer nodig is.

Een ander punt is het kunnen omgaan met veranderingen. Het gaat inderdaad buitengewoon snel. Er is een koppeling met de levensloopgedachte, maar het geldt ook voor de werkgevers en werknemers. Je moet mensen meenemen in die snelle veranderingen. Er zal in de toekomst veel meer worden gevraagd aan her-, bij- en omscholing om up-to-date te blijven.

Ik leef erg met u mee, mijnheer Schuurman: zes computers in 23 jaar. Het zal de eerste vijftien jaar zijn meegevallen, maar het zat waarschijnlijk in de tijd daarna. Het valt allemaal niet mee.

Ik wil een iets bredere opmerking maken over de verzorgingsstaat. De opmerkingen van de heer Kox triggeren mij ook: wat gebeurt er in onze samenleving? Er zijn forse kwalificaties gebruikt. Hij heeft gezegd dat het ziekenfonds wordt afgeschaft. Dat is niet waar. Niet het ziekenfonds valt weg, maar het onderscheid in het zorgstelsel tussen ziekenfonds en particuliere verzekering. Wel is afgeschaft het maken van onderscheid op basis van leeftijd, gezondheid en/of handicap.

Hij heeft gezegd dat er iets met de bijstand aan de hand is. De Wet werk en bijstand is een gegeven. Die zekerheid blijft, ook in de toekomst. Wij zullen altijd vangnetvoorzieningen moeten hebben. Ik verzet mij tegen het beeld dat de verzorgingsstaat wordt afgebroken. Het is misschien een veel breder probleem: hoe voeren wij het debat in Nederland over dergelijke onderwerpen? Het gaat om de feiten. Er was laatst een internationaal onderzoek naar de voorzieningen voor ouderen. Uit dat onderzoek blijkt dat Nederland de beste voorzieningen ter wereld heeft voor ouderen.

Er wordt ook gezegd dat de ongelijkheid geweldig toeneemt in Nederland. Er was laatst een onderzoek naar gelijkheid en ongelijkheid. Daaruit blijkt dat Zweden op de eerste plaats staat op de lijst van landen met de grootste gelijkheid. Noorwegen staat op de tweede plaats en Nederland op de derde. Wat het minimumloon betreft, staat Nederland na Luxemburg het hoogst in Europa. Met het werkloosheidsniveau zitten wij gunstiger dan tal van andere landen. Voor het welbevinden geldt dat 86% van de Nederlandse bevolking tevreden tot zeer tevreden is over het bestaan. Kijken wij naar de mate waarin men gelukkig is, dan zien wij dat de mensen in IJsland het gelukkigst zijn en dat wij daarna komen.

Dit zijn ook gegevens. Als je de debatten in Nederland volgt, dan is het echter alsof er een groot drama is uitgebroken. Het lijkt erop dat wij het zicht op de realiteit verliezen. Ik vind het ernstig dat wij langzamerhand de proporties uit het oog verliezen.

De heer **Kox** (SP): Die verliezen wij dan, de bevolking van Nederland. Het kabinet moet niet zeggen: kijk eens hoe goed wij overal zijn. U behandelt nu de erfenis van de naoorlogse periode. U kunt wel zeggen dat wij overal nog steeds hoog staan, maar dan moet u ook aangeven waarmee wij allemaal omlaag zijn gegaan: met de

kwaliteit van onze zorg, met de kwaliteit van ons onderwijs, met de kwaliteit van ons sociaal stelsel, met de kwaliteit van ons asielstelsel. Daarmee zijn wij niet omhoog gegaan, maar gaan wij omlaag. U zegt dat het nodig is. Dat kan, want dat is een bepaalde ideologie, een neoconservatieve ideologie volgens uw partijgenoot De Vries: wij moeten lijden om het weer beter te krijgen. Wellicht is dat waar, maar zeg niet dat het alleen maar beter is geworden. Nee, onder uw leiding gaan wij op al die terreinen naar beneden. Dat wij dan nog beter uitkomen dan een heleboel andere landen is niet uw verdienste, maar van de generaties vanaf de Tweede Wereldoorlog. Het is eerlijk om dat te zeggen.

Minister **Balkenende**: Op dat punt verschil ik volledig van mening met de heer Kox. U schetst karikaturen van de werkelijkheid. U hoeft mij niet te overtuigen dat er in Nederland mensen in noodsituaties zijn. U hoeft mij niet te overtuigen dat er mensen zijn die echt hulp nodig hebben. U hoeft mij niet vertellen dat er vaak sprake is van twijfel en ellende. Daar loop ik helemaal niet voor weg. Het is een opdracht voor de overheid om een schild voor de zwakken te zijn. Willen wij ook in de toekomst die rol kunnen blijven vervullen zodanig dat er een sociale rechtsstaat is, zodanig dat wij de verzorgingsstaat intact houden voor degenen die het nodig hebben, dan moet je de moed hebben om zaken te veranderen. Er wordt vaak gesproken over afbraak. Daar is geen grond voor, zeker als je de zaken in een breder perspectief plaatst.

U zegt dat er 15% armoede is in Nederland.

De heer **Kox** (SP): Dat zeg ik niet; dat zegt het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Minister **Balkenende**: Dan heeft u niet goed gelezen wat er staat. Er staat niet dat 15% arm is. Het gaat over huishoudens die naar eigen zeggen moeilijk of zeer moeilijk kunnen rondkomen. Dat zijn niet alleen minima, maar ook huishoudens met een middeninkomen. Dat zijn de huishoudens die zeggen dat zij niet kunnen rondkomen. Je kunt niet zomaar zeggen dat het armoede is. Het is een antwoord op de vraag of men kan rondkomen.

De heer **Kox** (SP): Het is een soort subjectieve armoede.

Minister **Balkenende**: Ik citeer wat hierin staat.

De heer **Kox** (SP): De minister-president citeert. Ik kom uit zo'n gezin. Vroeger waren wij arm. Alleen wisten wij dat niet, want toen hadden wij nog geen doelgroepenbeleid. U zegt dat 15% blijkbaar denkt dat zij arm zijn. Ja, de rijksten onder ons voelen zich altijd het armst. Dat wordt daar niet bedoeld. Er wordt wel degelijk bedoeld dat op dit moment 15% van de Nederlandse gezinnen op of rond het sociaal minimum zit. Onder uw leiding is dat aantal toegenomen. Dat moet u dan ook voorlezen. Het aantal mensen in armoede was lager eind jaren negentig en is nu weer gestegen. Daarvoor moet u uw verantwoordelijkheid nemen. U moet niet zeggen dat die mensen zich arm voelen. Die mensen zijn arm.

Minister **Balkenende**: U bent de discussie begonnen met een verwijzing naar het percentage van vijftien.

De heer **Kox** (SP): Dat heb ik niet verzonnen.

Minister **Balkenende**: Nee, maar dat betoogt u wel. Op pagina 113 van het rapport wordt besproken dat steeds meer huishoudens moeite hebben om rond te komen. Er wordt gevraagd: kunt u wel of niet rondkomen? Gesteld wordt dat niet alleen lage inkomens, maar ook middeninkomens financiële problemen ervaren. Het gaat om 15%. In het jaar 2000-2001, toen de economie nog geweldig goed draaide, was dat 10%. In 1994 was het ook 15%. Als de economie weer aantrekt, kunt u er zeker van zijn dat dit percentage anders zal zijn. Uw stelling dat er bij 15% van de huishoudens sprake is van armoede, is niet hard te maken op basis van dit onderzoek. Met deze methode van discussiëren doet u geen recht aan de situatie. De vraag of u in armoede zit, is iets anders dan de vraag of u kunt rondkomen. Zo voeren wij het debat met elkaar. Men pikt eruit op, ook in de media, dat 15% van Nederland in armoede verkeert en dat dit aan het kabinetsbeleid ligt.

De vraag is wat mensen nu eigenlijk ervaren. Hoe kom je tot een opinie, tot oordeelsvorming? Op pagina 365 van het rapport zegt het SCP zelf: "Dit duidt erop dat burgers zich in hun oordeelsvorming minder laten leiden door de eigen situatie dan door wat zij om zich heen zien of via de media aan informatie ontvangen."

Ik loop niet weg voor moeilijke toestanden. Ik loop niet weg voor mensen die in nood verkeren. Maar ik wil wel dat wij de discussie op een goede manier voeren. Wij mogen ook wel eens dankbaar zijn voor onze verworvenheden en wij moeten oog hebben voor de toekomst. Als je over deze kabinetsperiode heen kijkt naar de langere termijn, dan moet je kijken wat nodig is om Nederland sociaal en rechtvaardig te houden. Welk arrangement heb je dan nodig? Dat is de inzet.

Ik vind het altijd een genoegen om met de heer Kox te discussiëren. U heeft gezegd dat u een nieuw boek van mijn hand wilt. Wie schrijft, die blijft, dus wie weet. Of ik doe het toch maar niet, als ik van u hoor wat het karakter van dit boek zou zijn. Dan is het misschien beter om het niet te schrijven, hoewel mijn handen af en toe jeuken. Maar dat had u al eerder begrepen. Ik stel het overigens op prijs dat u vorig jaar over het boek sprak. Ik vind het leuk om weer met u van gedachten te wisselen. Het is nodig ook.

Het volgende punt is de sterke economie: een duurzame en slagvaardige economie in Nederland. De economische ontwikkelingen in China, India en het Midden-Oosten zijn indrukwekkend. Ik heb dat vorige week zelf kunnen zien. Veranderingen in de wereldeconomie zijn natuurlijk niet alleen van nu. Nieuw is de snelheid van de globalisering op dit moment. Zwakheden in onze economie, zoals de arbeidskosten, de inflexibiliteit van de arbeidsmarkt en de regeldruk, worden hierdoor sneller blootgelegd. Natuurlijk zijn er voordelen verbonden aan globalisering. Producten worden goedkoper en er komt meer variëteit. Er ontstaan nieuwe afzetmarkten, kennis kan worden uitgewisseld en de levensstandaard neemt wereldwijd toe. Maar er zijn ook

nadelen. Bedrijven moeten hun deuren soms sluiten of hun activiteiten verplaatsen naar het buitenland. Het gevolg is banenverlies met voor de werknemers zeer ingrijpende gevolgen. De economie in bepaalde regio's kan bovendien zwaar onder druk komen te staan. Globalisering is blijvend. De uitdaging voor Nederland is: hoe maken wij hiervan een kans? Anders gezegd, de vraag moet niet zijn hoe wij de taart gaan verdelen, maar hoe wij de taart groter gaan maken. Protectionisme kan naar mijn smaak niet het antwoord zijn, dus geen boycot van Chinese truien.

Nodig is een competitief ondernemingsklimaat. Ons bedrijfsleven is de motor van onze economie en de aanjager van economische groei. Het kabinet spant zich fors in om de Nederlandse economie internationaal concurrerend en flexibel te maken, bijvoorbeeld door het scheppen van een fiscaal gunstig vestigingsklimaat en het bouwen van een adequate infrastructuur. Ook noem ik het verbeteren van de toegang van kenniswerkers en het verlagen van regeldruk.

Nederland heeft competitieve ondernemers nodig. Ondernemen betekent dynamiek, creativiteit, samenwerking, grenzen verleggen. De overheid bevordert innovatie, zorgt voor verruiming van de financieringsmogelijkheden voor het mkb en zorgt voor een gelijk speelveld, met name in Europa.

Er zijn ook competitieve werknemers nodig. China en India concurreren niet meer alleen met goedkope arbeid. Dat betekent hoogwaardig initieel onderwijs, arbeidsnabij beroepsonderwijs, het bevorderen van om- en bijscholing, levenslang leren en een flexibele arbeidsmarkt. Het stimuleren van arbeidsparticipatie en het voorkomen van schooluitval heeft onze blijvende aandacht nodig. Mensen moeten snel weer kunnen worden ingezet in het arbeidsproces.

Samengevat, door de concurrentie aan te gaan kan Nederland in de toekomst nog steeds tot de meest welvarende landen ter wereld behoren. Het hervormingsbeleid van dit kabinet is hierop gericht. Ik werd dan ook aangesproken door de woorden van de heer Werner: niet piekeren, maar pieken in de delta. Dat is de mentaliteit die wij nodig hebben.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): De minister-president heeft vanmiddag een paar keer gesproken over het opkomen van China en India. Als ik goed ben geïnformeerd, hebben wij een goede uitwisseling van mensen aan de top met China. Ik was vorige week bij de ambassade in India. Tot mijn schrik hoorde ik daar dat er nauwelijks uitwisseling is van hoog opgeleide Indiërs met Nederland. Ik heb begrepen dat zij al bezig zijn met de voorbereiding van uw bezoek in januari. Als u India en China in één adem noemt, moeten wij wel het onderscheid aanbrengen dat wij een achterstand hebben in de relatie met India.

Minister **Balkenende**: Mag ik deze opmerking van de heer Schuurman beschouwen als een extra ondersteuning om dat bezoek goed voor te bereiden en ons bewust te zijn van de verschillende karakters van de verschillende landen en ook van de aard van de betrekkingen? Het lijkt mij heel goed dat u deze opmerking heeft gemaakt.

Ik herinner mij nog dat wij het vroeger helemaal niet hadden over India, wat je langzamerhand zag veranderen. Plotseling werd er gesproken over het overnemen van bedrijfsadministraties door bedrijven in India en verder noem ik technologische ontwikkelingen, design enzovoorts. De zaak is in vrij korte tijd in een enorme stroomversnelling gekomen, zodat het goed is om die landen nu te bezoeken. Ik proef bij verschillende sprekers dat het slechtste wat je kunt doen, is in defensieve termen te spreken over de contacten met deze landen. Je moet erbij zijn! Die landen die wat klagerig gaan doen en zich wat afsluiten, zullen het nooit redden. Er zijn meer dan genoeg mogelijkheden. Ik heb het vorige week in de Golfstaten meegemaakt, waar een contract voor 2,5 mld. en even daarna één van 1 mld. zijn afgesloten. Zo kan het ook! Dat zijn prachtige voorbeelden van ondernemerschap. Die houding, die Nederland eigenlijk altijd heeft gekenmerkt, heb je ook in deze tijd nodig. De opmerking om goed oog te hebben voor de verschillen tussen India en China neem ik graag mee.

Waarmee verdienen wij straks ons geld? Nederland kan als klein land niet op alle terreinen tot de top behoren, er moeten keuzes worden gemaakt. Nederland behoort op een aantal terreinen overigens al tot de top van de wereld. Wij zijn bijvoorbeeld koploper op het gebied van bloemen en voeding. Ik noem Campina, de Melkunie en de Universiteit van Wageningen. Wij zijn koploper op het gebied van de chemie: DSM en AKZO. Wij hebben een vooraanstaande positie in de hoogwaardige industrie: Philips, ASML, maar ook veel kleinere bedrijven. Verder hebben wij een sterke positie in de financiële dienstverlening: banken en verzekeraars. Over het watermanagement hoef ik niets te zeggen: dat speelt van baggeraars tot waterzuivering. Op al die terreinen excelleren wij, wat ook wordt erkend. Ik heb zelf bij de bezoeken aan de nieuwe EU-lidstaten gemerkt dat wij vrijwel overal minimaal de derde investeerder zijn.

Om onze internationale concurrentiepositie verder te versterken, stimuleert het kabinet vooral het algemeen innovatieklimaat. Dat is de basis, de kern van het beleid. Daarnaast heeft het Innovatieplatform een vijftal sleutelgebieden aangewezen, gebieden waarin Nederland toonaangevend is of kan zijn. Op die gebieden speelt het kabinet een stimulerende rol, door het vrijmaken van extra middelen en het bijeen brengen van verschillende partijen. Het betreft flowers en food, hightechsystemen en materialen, water, creatieve industrie en de chemie. De heer Rosenthal heeft in dit verband gevraagd naar de toekomstige rol van industrie en landbouw. Industrie en landbouw zullen wel degelijk blijven bijdragen aan het bruto nationaal product, mede onder invloed van technologische vernieuwing, productvernieuwing en schaalvergroting. Het aandeel wordt weliswaar kleiner, doch dit wordt mede veroorzaakt door de sterkere groei in andere sectoren. De CPB-studies geven bijvoorbeeld aan dat de industriële productie in absolute zin toeneemt. Bovendien vervult de landbouw een belangrijke functie, die deels los staat van het bnp, bijvoorbeeld als beheerder van het landschap. In dit licht wijs ik op de Toekomstvisie landbouw die het kabinet in september heeft gepresenteerd.

De heer **Rosenthal** (VVD): U hebt het over vijf sleutelgebieden. Wij waren en zijn wat verbaasd over het feit dat, als dat dan sleutelgebieden zijn, hiervoor extra aardgasmeevallers moeten worden ingezet. Waarom wordt dat niet structureel gefinancierd?

Wat is het nu waar het de innovatie betreft? Generiek beleid, of beleid gericht op versterking en ondersteuning van de desbetreffende sleutelgebieden?

Minister **Balkenende**: In de periode 2007-2010 gaat het om zo'n 230 mln. per jaar. Je kunt dus niet spreken van een incidenteel bedrag; de financiering is gedurende een aantal jaren verzekerd. Generiek beleid is een kwestie van: wat doe je met regeldruk, met scholing en de algemene kennisinfrastructuur. Bij de sleutelgebieden wordt niet het traditionele beleid van vroeger gevoerd, waarbij de overheid precies uitmaakt in welke sectoren er welk beleid moet worden gevoerd. Nee, wij hebben geprobeerd te identificeren welke sectoren bijzondere kansen hebben. Wat ik nu hoor, is in feite het benoemen van een aantal sectoren waarin wij sterk zijn en mogelijkheden hebben. Wij ondersteunen dat. Ik merk in het veld dat degenen die tot een sleutelgebied behoren, enthousiast zijn, omdat zij nu al merken dat dingen in beweging komen, dat er sneller toegang is tot kennis en dat er sneller wordt gewerkt. Kortom, het is een goede methode, waarmee wordt aangegeven waar geweldige kansen bestaan die moeten worden benut. Je merkt in andere landen dat dat wordt herkend. Of ik nu in Nigeria of in de Golfstaten ben, wij merken dat dat soort zaken daar wordt herkend.

De heer **Werner** (CDA): Ik heb in dit verband gevraagd of het beeld dat u nu schetst in een langetermijnperspectief kan worden gegoten. Wat u zegt, is waar, maar je hebt nog niet het gevoel dat dat is doorgedrongen in brede lagen van de bevolking. Dat is een missie die nog moet worden uitgevoerd. Ik nodig u uit, daarop wat forser in te zetten.

Minister **Balkenende**: Het is waarschijnlijk geen toeval dat ik net toe ben aan de volgende woorden in mijn tekst. Het Innovatieplatform schetst binnenkort een beeld van Nederland in 2027. Ik zeg dit in het bijzonder tegen de heer Werner. Dit toekomstperspectief wordt voor de eerste keer gepresenteerd op een nationaal innovatie-event op 7 december aanstaande. Het zal laten zien, op welke wijze Nederland in 2027 zijn welvaart kan verdienen, in welke sectoren en met welke beroepsbevolking, wat dat betekent voor het milieu, hoe wij dan wonen, ons verplaatsen en opgeleid worden en hoe wij in onze energiebehoefte voorzien. Voor de komende tien jaar is het beeld zelfs concreter te maken: het Innovatieplatform zal een kennisinvesteringsagenda voor de komende tien jaar opstellen. Hierin staat hoe bedrijven, kennisinstellingen en overheid zouden moeten investeren in kennis om Nederland een koppositie in Europa te laten verwerven. De toekomstperspectieven in deze agenda kunnen publieke en private spelers stimuleren om gezamenlijk te investeren in voor Nederland kansrijke projecten. Zij zitten beide in het Innovatieplatform en vragen om zo'n perspectief. Maar ook de WRR is voornemens, een studie te doen naar de plaats en toekomst van de Nederlandse economie. Ook dan zal uiteraard een standpunt van het kabinet worden

verwoord. Kortom, op al deze fronten zijn wij hiermee bezig. Dit onderlijnt alleen maar het belang van de vraagstelling die naar voren is gebracht. De heer Rosenthal sprak over "nadenken over de toekomst".

Dat het kabinet groot belang hecht aan innovatie komt tot uitdrukking in de aanwending van de FES-middelen. Waar in het verleden het grootste gedeelte, zo'n 80% van deze middelen, werd besteed aan projecten op het gebied van ruimte en mobiliteit, lag dit jaar de nadruk op kennis en innovatie, namelijk zo'n 50%. Dit is een bewuste keuze. Uit mijn eerdere betoog mag blijken dat ik het niet eens ben met de stelling van de heer Rosenthal dat de oorspronkelijke doelstelling van het FES, economische structuurversterking, niet goed tot zijn recht komt. Die structuurversterking gaat deels om de infrastructuur, maar tegelijkertijd zijn kennis en innovatie net zo goed structuurversterkend. Een deel van het innovatiebudget ligt nog vast in oude instrumenten, die zorgvuldig moeten worden afgebouwd. De extra impulsen van de FES-gelden maken het mogelijk direct een vliegende start te maken.

De heer **Rosenthal** (VVD): U geeft een goede reactie op mijn opmerkingen over het FES, zij het dat, wanneer je kijkt naar de uiteindelijke bestedingen van het FES, je ziet dat dat in allerlei kleinere porties her en der terecht komt. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat vanuit dat algemene beeld, waarvan zelfs Poetin vindt dat dat in Rusland moet worden overgenomen, er toch wel wat flarden en rafels zijn ontstaan.

Minister **Balkenende**: Er zijn inderdaad ook gelden ingezet voor kleinere projecten. Infrastructuur is erg belangrijk en voor het overige is het noodzakelijk, extra geld in te zetten voor kennis en innovatie. Dat was ook een duidelijke aanbeveling van het Innovatieplatform. Door de bank genomen wordt recht gedaan aan uw belangrijke advies om te letten op structuurversterking.

De heer **Rosenthal** (VVD): Wordt er voor het komende jaar wat meer gekeken naar de structurele lijn die in het FES zou moeten zitten en dat voorzichtig wordt omgegaan met het onder die algemene paraplu brengen van veel kleine projecten?

Minister **Balkenende**: U weet ook dat de projecten voor komend jaar al zijn vastgesteld. Wij hebben nu deze algemene discussie gevoerd en uw signaal is helder. Bij de begrotingsbehandeling van EZ wordt hierop nader teruggekomen. Ik zie dat dit de instemming van de heer Rosenthal heeft.

De heer Rosenthal heeft terecht gezegd dat de rol van het mkb niet mag worden onderschat. De overheid moet zorgen voor goede omstandigheden waaronder bedrijfsoverdrachten kunnen plaatsvinden. Terecht vroeg hij hiervoor de aandacht. Het kabinet heeft zoals bekend de nodige acties ondernomen. Ik noem de verhoging van de vrijstelling voor het schenkings- of successierecht van 30 naar 75% van het ondernemingsvermogen. Om de ondernemer in het keuzeproces tussen beëindiging of overdracht te ondersteunen, verzorgen het ministerie van EZ en de Kamers van Koophandel gezamenlijk voorlichting. Alle ondernemers van 55 jaar en ouder

worden aangeschreven. Verder zal volgend jaar een bijeenkomst wordt georganiseerd, waarin overheid, brancheverenigingen en Kamers van Koophandel gezamenlijk grote aandacht aan bedrijfsoverdrachten zullen schenken. De fiscale maatregelen die het kabinet neemt om de ondernemingen te stimuleren, zoals de maatregelen uit de Nota werken aan winst, zijn evenwichtig in hun uitwerking op grote bedrijven enerzijds en het mkb anderzijds. Tot het mkb rekenen wij dan ook ondernemers die inkomstenbelasting betalen. De belangrijkste maatregelen zijn de stapsgewijze verhoging van de zelfstandigenaftrek van ongeveer €6500 in 2004 tot bijna €9000 in 2007 en de introductie van een vrijstelling in de inkomstenbelasting van 5% van de winst. Verder is het het beste om hier bij de financiële beschouwingen nader stil te staan.

Er is aandacht besteed aan de vraag, wat het kabinet doet aan het terugdringen van de last en de ergernis die burgers en bedrijven ondervinden van regels en toezicht. Ik heb gemerkt dat dit thema zeer velen bezig houdt. Het werkt immers belemmerend op het creatief ondernemerschap waarover ik het eerder had. Het kabinet heeft veel behartenswaardige adviezen ontvangen, zoals van de commissie-Stevens, de commissie-Kraaijeveld en de commissie-Alders. De afgelopen twee jaar is er heel veel gedaan. Ruim 800 meldingen van ondernemers over strijdige regels zijn inmiddels weggewerkt. De administratieve lasten zijn in kaart gebracht. Er zijn 190 maatregelen genomen om de lastendruk met 25% te verminderen. Het kabinet werkt erg hard aan vermindering van de regels en het integreren van vergunningen. Een voorbeeld is de omgevingsvergunning, waarin alle vereisten voor een bouwproject in één keer kunnen worden aangevraagd. Bij Corus loopt nu een pilot voor één loket voor alle vergunningen in concernverband. Ook aan de doelstelling van reductie van administratieve lasten voor burgers houden wij vast. De lastendruk ten gevolge van nieuwe regelgeving wordt vanzelfsprekend meegenomen in de doelstellingen.

Wij realiseren ons dat het werk nog niet is gedaan. Niemand hoort graag klachten, maar het is juist goed dat ondernemers zo goed duidelijk hebben gemaakt waar zij tegenaan lopen. Het helpt het kabinet om de meest urgente problemen met voorrang aan te pakken. Daarbij wil ik heel duidelijk zijn: het verminderen en vereenvoudigen van regels moet op dezelfde zorgvuldige manier gebeuren als het maken en goedkeuren van wetten en regels destijds. Veranderingen vragen vaak meer energie, tijd en dus ook ergernis. Ook de laatste anderhalf jaar zal het verlagen van de regeldruk één van de speerpunten van het kabinet vormen. Het kabinet wil de aandacht meer laten uitgaan naar de samenhang tussen de lopende operaties. De mechanismes achter het ontstaan van regels, of het nu om vergunningen, wetgeving of toezicht gaat, moeten in kaart worden gebracht. Naast het schrappen van regels moet de aandacht ook uitgaan naar houding en gedrag van overheidsfunctionarissen. De overheid moet positief en constructief omgaan met initiatieven van burgers en bedrijven. Een overheid die meewerkt en niet tegenstribbelt, een overheid die trots is op nieuwe economische initiatieven en daarbij geen hindernis vormt, een overheid die niet vanuit wantrouwen

opereert als zij toeziet op regels, maar een overheid die goed gedrag beloont met minder bemoeienis. Dat betekent niet dat de overheid geen eisen of voorwaarden moet stellen aan de ruimte die zij ondernemers geeft, maar geen vijf jaar durende vergunningsprocedure met schriftelijke correspondentie, nee, samen om tafel. Ook komend jaar zal bij het verslag in mei en de begroting in september worden gerapporteerd over de voortgang bij terugdringen van de regeldruk. Hierbij wordt op de kwantitatieve administratieve lasten en op de beleving van informatieverplichtingen ingegaan. Ik ben ingenomen met opmerkingen hierover, want zij raken het innovatieve karakter van onze economie, het snel werken en onze concurrentiepositie. Ik beschouw de opmerkingen vanuit deze Kamer als een duidelijke ondersteuning van de gekozen aanpak.

Een goed presterende en een goed samenwerkende overheid.

De thema's bestuurlijke verhoudingen, democratische vernieuwing en kwaliteit van de overheid zijn in verschillende toonaarden in de bijdragen aan de orde gesteld. De heren Schuyer, Noten en Kox hebben opmerkingen gemaakt over het lokaal bestuur en interbestuurlijke relaties. De heer Hessing heeft indringend gesproken over het huis van Thorbecke en over het middenbestuur. Hij heeft, evenals de heren Schuurman, Schuyer en Werner voorts gesproken over de aspecten van democratie, vertrouwen en vernieuwing. De heer Rosenthal heeft een opvatting over de overheid weergegeven en ook anderen hebben de kwaliteit van de overheid direct of indirect benoemd. Het kabinet beziet bestuur, democratie en overheid nadrukkelijk in onderlinge samenhang. Inrichting van bestuur, politiek stelsel en overheidsapparaat zijn geen doelen, maar staan ten dienste van burger en gemeenschap. Dat moet ook het uitgangspunt vormen. Is het bestuur zo ingericht dat het de burger zo goed mogelijk van dienst is, en dus ook zo dicht mogelijk bij de burger staat, in de buurt? Kan de burger zich herkenbaar vertegenwoordigd voelen in de politieke besluitvorming? Is de overheidsorganisatie toegerust om kwalitatief goede publieke voorzieningen te leveren? Een goede inrichting van bestuur, democratie en overheid moeten zo een bijdrage leveren aan samenhang in de samenleving en aan gemeenschapszin in ons land.

Het kabinet heeft daartoe een brede aanpak. In de eerste plaats werkt het kabinet actief mee aan de ontwikkeling van de civil society, van actief burgerschap, van maatschappelijke binding. In de tweede plaats geeft het kabinet prioriteit aan het lokaal niveau, omdat daar burger, gemeenschap en bestuur het meest direct en tastbaar bij elkaar komen. Ik noem bijvoorbeeld het

grotestedenbeleid en alles wat te maken heeft met "de buurt". Het kabinet probeert nog voor het eind van het jaar zijn standpunt over het WRR-rapport "Vertrouwen in de buurt" kenbaar te maken. In de derde plaats heeft het kabinet zijn democratische vernieuwingsagenda in de brief van 8 juli jongstleden ontvouwd. Deze staat nadrukkelijk in het teken van versterking van de representatieve democratie en tracht door middel van een nationale conventie en een burgerforum een zo open mogelijk proces van discussie aan te gaan. Ik zeg dit ook in reactie op de opmerkingen van de heer Hessing. In onze visie leidt het afschaffen van instituties niet per definitie tot een beter functionerend democratisch stelsel en een groter vertrouwen van de burger. De heer Hessing heeft hierbij de Eerste Kamer en het Europees Parlement genoemd. Meer uitvoerige beschouwingen hierover zullen met name in de nationale conventie kunnen plaatsvinden. In de vierde plaats is het kabinet begonnen met het project Andere Overheid. Het gaat om de verbetering van de werking en de organisatie van de overheid, uiteindelijk gericht op een betere dienstverlening aan de burger. Het werken aan de elektronische overheid is daartoe een belangrijk onderdeel. In de vijfde plaats zet het kabinet zich in voor goede interbestuurlijke verhoudingen met gemeenten en provincies.

In dit kabinet is een meer gestructureerd halfjaarlijks overheidsoverleg onder mijn leiding ontstaan. Zowel algemene discussies over de staat van interbestuurlijke verhoudingen als concrete onderwerpen komen daarbij aan bod. Het komend jaar is de discussie over interbestuurlijke toezichtarrangementen actueel, waarover een commissie onder leiding van de heer Alders zal rapporteren. Kortom: dit is een brede aanpak die in onderlinge samenhang ertoe moet leiden dat bestuur, democratie en overheid ten dienste van burger en samenleving staan.

In het kader van interbestuurlijke verhoudingen wil ik iets langer stilstaan bij de positie van de gemeentelijke overheden en daarna bij het middenbestuur. Het kabinet vindt het belangrijk dat gemeenten voldoende sterk zijn en over een breed takenpakket beschikken. Gemeenten moeten in staat zijn om de burger zo goed mogelijk van dienst te zijn. Het kabinet vertelt dit zeer concreet door terreinen van overheidsbeleid en bevoegdheden waar mogelijk te decentraliseren. Ik denk daarbij niet alleen aan de Wet Werk en Bijstand (WWB), maar ook aan maatschappelijke ondersteuning, de WMO, en het hele gebied van ruimtelijke ordening. Zie de Nota Ruimte.

Tegelijkertijd is Nederland, zoals dat fraai wordt genoemd, een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Decentralisatie en eenheid zijn van oudsher twee kanten van de Nederlandse bestuurlijke traditie. Deze twee kanten brengen sinds jaar en dag een zekere worsteling met zich. Juist uit de worsteling is Nederland ontstaan. Autonomie van lokale gemeenschappen zijn de oorsprong van Nederland. Nederland is zonder decentralisatie niet denkbaar. In de Grondwet zijn echter de plaats en de bevoegdheden van de medeoverheden gegeven. De wetgever, mede gevormd door leden die door de provincie zijn gekozen, heeft het laatste woord en is in die zin als het ware het hoogste orgaan. Uiteindelijk is Nederland dus een

eenheid. De taak- en bevoegdhedenverdeling tussen Rijk en medeoverheden is echter geen onvoorwaardelijk gegeven. Deze kan, zo leren het verleden en onze bestuurlijke en staatsrechtelijke praktijk, naar tijd en omstandigheden veranderen. Ik zeg dit ook in antwoord op het betoog van de heer Noten.

Een zeker pragmatisme is inherent aan ons stelsel. Soms zal het wenselijk zijn om taken van het Rijk naar gemeenten over te hevelen. Ik verwijs hierbij naar de bijstand en de maatschappelijke ondersteuning. Soms is het echter ook nodig om na te gaan of bepaalde zaken niet nationaal geregeld moeten worden. In dat verband past de gedeeltelijke afschaffing van de ozb. De achterliggende reden is immers niet het beperken van de decentrale ruimte, maar van het aanpakken van de zogenaamde armoedeval in combinatie met lastenverlichting voor alle burgers.

In antwoord op de specifieke vraag van de heer Schuyer over de voorstellen van de zogenaamde Holland Acht, een thema dat door meer sprekers is genoemd, kan ik kort zijn. Ik ben het in algemene zin wel met deze acht bestuurders eens. Er is te veel bestuurlijke drukte, veroorzaakt door een teveel aan bestuursorganen. De heer Hessing heeft daar in zijn bijdrage op gewezen. Ik heb vorige week kort met de heer Deetman gesproken over het initiatief Holland Acht. Ik heb begrepen dat zij zelf een vervolg aan hun initiatief zullen geven. Dat komt tegemoet aan de vraag van de heer Rosenthal. Minister Remkes en ik sluiten ons daar graag bij aan. Zoals bekend, heeft minister Remkes aangekondigd volgend jaar een notitie uit te brengen over het onderwerp "middenbestuur". Dat zal daarbij ongetwijfeld een rol spelen. Het kabinet is zeker benieuwd naar de opvatting die juist deze Kamer heeft over het middenbestuur, juist gelet op de verantwoordelijkheid van deze Kamer voor de staatsrechtelijke verhoudingen in dit land. De heer Hessing heeft zijn opvatting reeds kenbaar gemaakt. Op basis van de notitie van minister Remkes kan volgend jaar de discussie in een bredere context worden gevoerd.

De heer **Noten** (PvdA): Is het toeval dat het belastinggebied van de gemeenten wordt verkleind of is dat een bewuste keuze?

Minister **Balkenende**: Er is een politieke keuze gemaakt om het gebruikersdeel van de ozb af te schaffen. Het is bekend dat gemeenten daarvoor zijn gecompenseerd. Op dat onderdeel is het belastinggebied verkleind, maar je kunt niet stellen dat het gemeentelijk belastinggebied weg is. Die keuze hebben wij gemaakt. Ik heb gemerkt dat daar een breed draagvlak voor bestaat. Ook in de Tweede Kamer is hierover gesproken. De geestverwanten van de heer Noten in de Tweede Kamer, de PvdA-fractie, hebben dit voornemen ondersteund.

De heer **Noten** (PvdA): Voordat ik dat ook hier ga doen, moet ik zelf nog overtuigd worden. Ik hoop dat de minister mij dat niet kwalijk neemt.

Minister **Balkenende**: Helemaal niet. Ik hoor graag de verschillen.

De heer **Noten** (PvdA): Dat is fijn. Ik wil het gewoon graag begrijpen.

De minister zegt dat dit plaatsvindt in het kader van de armoedeval, maar het gebruikersdeel van de ozb is effectief gezien toch een vermogensbelasting? Het is toch geen inkomstenbelasting? Ik begrijp de relatie met de armoedeval niet.

Minister **Balkenende**: Daarbij is wel de vraag van belang wanneer je gebruikmaakt van faciliteiten, of hoe het zit met de lasten die je de burgers oplegt. Die burger mag daar op een gegeven moment van worden uitgezonderd. Wij weten allemaal dat de ozb inmiddels een behoorlijke component is geworden voor de portemonnee van de burger.

De heer **Noten** (PvdA): Jazeker, maar de ozb is toch geen belasting op inkomen?

Minister **Balkenende**: Nee.

De heer **Noten** (PvdA): Goed. Zo verstond ik het bijna. De minister zegt dat het belastinggebied van de gemeenten dus niet door een bewuste keuze wordt verkleind. Het is het toevallige effect van het feit dat wij de ozb wilden afschaffen.

Minister **Balkenende**: Er is om verschillende redenen een politieke afspraak gemaakt. Dat is bekend. De belasting van de burger heeft daarbij een rol gespeeld, evenals onze visie op de ruimte die gemeenten moeten hebben. Natuurlijk zal dit leiden tot een discussie met de VNG. Wij weten allemaal dat hierover niet hetzelfde wordt gedacht. De discussie over eventuele andere bronnen voor een lokale belastingheffing zal zeker doorgaan, maar op het ogenblik voeren wij uit wat wij ons hebben voorgenomen. Dat is niet nieuw. Dat weet de heer Noten.

De selectieve staat.

De heer Rosenthal noemde dit punt in relatie tot de discussie over Europa, maar ik vond de term "selectiviteit" intrigerend. De heer Rosenthal pleit ervoor, maar andere sprekers daarentegen verwijten het kabinet dat het op beleidsterreinen te weinig actief is. Het kabinet streeft naar een meer slagvaardige overheid, minder bureaucratie en minder regelzucht. Dat vergt selectiviteit in de betekenis van "niet alles doen" of "minder doen". De overheid moet minder doen, maar wat zij doet, moet zij goed doen. Dat versterkt het gezag van de overheid. In die zin sluit dat aan bij het pleidooi van de heer Rosenthal. Dat is echter maar één kant van de medaille. Soms moet de overheid juist meer acteren, bijvoorbeeld als essentiële zaken zoals veiligheid in het geding zijn, of wanneer de rechtsstaat in het geding is. Op die punten zal de overheid, wanneer daar aanleiding toe bestaat, vooruit moeten. Dat zal zij ook moeten doen voor de bescherming van zwakke groepen in de samenleving. Selectiviteit betekent dat per onderwerp en beleidsterrein een keuze moet worden gemaakt. Ook hierbij geldt dat de uiteindelijk keuze moet bijdragen aan samenhang en stabiliteit in de samenleving.

Het punt dat naar voren is gebracht — wees je bewust van wat je wel en wat je niet doet — is volgens mij heel goed. Dat geldt voor de internationale verhouding,

zoals met Europa, maar dat geldt net zo goed voor de vraag waar de overheid en de medeoverheden voor staan. Ik vind dat een intrigerend vraagstuk. Wij zullen daar vaker tegenaan lopen: wat is eigen verantwoordelijkheid, wat wordt daarmee verondersteld en wat heeft een overheid te doen? Ik begrijp het punt over de selectiviteit heel goed. Het is nodig om dit debat, zeker in deze Kamer, in alle scherpheid met elkaar te voeren. Niets is immers riskanter dan stellen: alles wat er is, laat je ongeveer zo en als je terugmoet, dan gaat er een procentje af. Nee, de heer Rosenthal duidt op iets anders, namelijk op de fundamentele discussie over de vraag wat de overheid wel en niet heeft te doen. Dat is bij uitstek een politieke vraag. Ik herinner mij nog de discussies in de jaren tachtig over de verzorgingsstaat. Daarbij had je heel verschillende perspectieven: de houdbare verzorgingsstaat van de Partij van de Arbeid, de verantwoordelijke samenleving van het CDA, de meer-markt-minder-overheid-benadering van de VVD, enz. Zo'n debat heb je van tijd tot tijd echt nodig, juist als je aan het begin staat van een nieuwe eeuw, waarin de rol van de overheid opnieuw wordt gedefinieerd. Daarom was ik ingenomen met de benadering door de heer Rosenthal van selectiviteit.

In de bijdragen van vandaag is aandacht gevraagd voor de spanningen in onze samenleving die de verbondenheid onderling en de grenzen van de rechtsstaat raken. Ik wil hierop reageren, eerst vanuit het perspectief van de zo noodzakelijke binding in onze samenleving, waarvan integratie een wezenlijk onderdeel is, en vervolgens vanuit de invalshoek van de veiligheid.

Integratie is essentieel voor het bijeenhouden van onze samenleving. "Het is een eerste verantwoordelijkheid van het kabinet", zeg ik maar direct tegen de heer Kox. Het kabinet streeft juist niet naar een wij-zijverhouding in onze samenleving. Wij werken hard aan een versterking van de binding. Vier kernwoorden zijn daarbij essentieel, te weten: integreren, kennen, participeren en respecteren. Integreren is inburgeren, waardoor de vreemdeling onze taal, samenleving, democratie en geschiedenis leert. Het is de basis voor het meedoen. Kennen betekent in dit verband het weten van elkaar vanuit welke geschiedenis en sociale en culturele achtergronden belangrijke bevolkingsgroepen in ons land indertijd zijn voortgekomen. Dit betekent dat wij bijvoorbeeld belangrijke aspecten uit de herkomst en cultuur van de Turkse, Marokkaanse of Antilliaanse medeburgers moeten kennen. Dat moeten zij ook van elkaar en van ons weten, zodat wij allen een beter begrip hebben voor eenieder en wij daarmee een gemeenschappelijke basis kunnen leggen voor het participeren in onze samenleving. Participeren betekent hier dat eenieder vanuit zijn eigen achtergrond en herkomst bijdraagt aan het gezamenlijke doel, te weten een vreedzaam en voorspoedig Nederland. Respecteren betekent de bereidheid om elkaar binnen het verband van de Nederlandse samenleving te accepteren met die verschillen en de verschillende identiteiten die er zijn. Daar hoort dus niet bij dat teksten verabsoluteerd of uit hun verband gerukt worden, zo zeg ik tegen de heer Noten. Vier werkwoorden. Het betekent voor het kabinet en voor ons allen dat wij hiermee moeten werken. Het betekent ook dat in deze visie de eigen identiteit behouden kan blijven. De heer Ten Hoeve heeft daar een belangrijke

opmerking over gemaakt. Wanneer de identiteit niet kan worden beleefd, gaat dat ten koste juist van het respect over en weer en het zich thuis kunnen voelen in een samenleving.

Terecht vraagt mevrouw De Wolff aandacht voor de kansen voor de goed opgeleiden in onze samenleving die vanwege hun oorspronkelijk Turkse of Marokkaanse oorsprong hier gediscrimineerd worden. Ik ontkent niet dat deze vorm van discriminatie een zorg en daardoor een punt van aandacht is voor het kabinet. Ik ben hier al op ingegaan. Het moet door alle betrokkenen, werkgevers, werknemers en overheid, worden tegengegaan. Inderdaad gaat het om de kwaliteit van samenleven. Dat zeg ik vooral tegen de heer Holdijk. Uiteraard zullen wij ervoor moeten zorgen dat de goed opgeleide Nederlanders niet alsnog naar Turkije of Marokko vertrekken vanwege hun in ons land opgelopen teleurstellingen. Zij zullen juist een voorbeeld moeten zijn om te tonen dat hard studeren wordt beloond. Ze moeten kunnen fungeren als rolmodel, waardoor anderen kunnen worden geïnspireerd. Zo zullen wij naast de kansarmen ook de getalenteerden moeten bereiken om samen een evenwichtige samenleving te realiseren.

Als laatste ga ik in op De Baak in Noordwijk. Ik heb daar fantastische voorbeelden gezien van rolmodellen, van mensen uit allochtone kring die heel goede voorstellen hebben gedaan om juist te werken aan de versterking van onze samenleving. In dat verband noem ik graag de naam van Hiashim Kandam, die daar werkzaam is en die daar geweldig goed werk verricht. Ik wil dat graag ook in deze kring gezegd hebben.

De heer **Kox** (SP): Er zijn inderdaad heel veel mooie dingen te zien. Er zijn erg veel mensen die van elders naar hier gekomen zijn en hier hun plek onder de zon hebben weten te krijgen. Ik zie echter ook hier de spanning tussen wat de minister wil en wat er is. Hij noemt integreren, kennen, participeren en respecteren en geeft aan waar deze zaken toe moeten leiden. Maar hoe moet een jonge Nederlandse Marokkaan in Amsterdam dat nu duiden? Hij weet net uit eigen ervaring, of uit de krant, of hij beeldt het zich in, dat 47% van alle jonge Marokkaanse Nederlanders in Amsterdam op of onder de armoedegrens moeten opgroeien. Wat moet hij daar nou mee? Wat heeft hij nou aan een minister-president die zegt "wij moeten integreren, kennen, participeren, emanciperen en respecteren"? Dat gebeurt met hem toch allemaal niet? Hij ziet dat toch allemaal niet?

Wie heeft deze samenleving zo ingericht dat een Marokkaanse Nederlander een kans van 1:2 heeft om op of onder de armoedegrens op te groeien, terwijl een autochtone Nederlander daar geen last van heeft? Er zit toch een enorme spanning tussen waan en werkelijkheid?

Minister **Balkenende**: Ik ben nog niet zo lang geleden in Amsterdam geweest waar ik met Marokkaanse jongeren heb gesproken. U hoeft mij niet te overtuigen, want die geluiden hoor ik ook. Deze jongeren maken zich zorgen; zij weten niet of zij echt mee kunnen doen. Zij vragen zich af of ze wel worden uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek en of zij de gevraagde stage krijgen. Ik heb ook de stadsdebatten in Rotterdam bijgewoond waarbij

het ging om de vraag hoe mensen met elkaar omgaan en welke zorgpunten er zijn. Het belangrijkste thema was daar de arbeidsmarkt. Men had het gevoel er niet bij te horen. Dat raakt mij ook en daarom hebben wij bij ons initiatief maatschappelijke binding gezegd dat het van groot belang is dat er commitment komt van iedereen. Kabinet, werkgevers en werknemers moeten ervoor zorgen dat mensen mee kunnen doen, dat er stageplaatsen komen. Ik heb onlangs drie jonge mensen ontmoet; zij hadden dezelfde kwalificaties en waren gemotiveerde vmbo-leerlingen. Alledrie waren zij leuk in de omgang. De autochtone jongen had direct een stageplek, het meisje had drie, vier brieven nodig terwijl de Marokkaanse jongen na 180 brieven nog geen stageplek had. Dat doet mij pijn. Dit moeten wij met z'n allen doorbreken. Sollicitanten mogen niet worden uitgeselecteerd als de naam van de afzender moeilijk te lezen is. Het veranderingsproces is een kwestie van gemeenschappelijke wil. Dat gaat niet vanzelf, maar laten wij met elkaar afspreken dat wij hierin verandering willen brengen. De jongeren moeten natuurlijk wel aan bepaalde voorwaarden voldoen. Zij moeten een schoolopleiding hebben afgemaakt en uiteraard dienen zij Nederlands te kunnen spreken. Ook moeten zij investeren in netwerken. Op het ogenblik is de situatie echter verre van ideaal. Het ontbreken van perspectief kan tal van consequenties hebben. Het kabinet zal deze kwestie ook bij de werkgelegenheidstop aan de orde stellen. Wij moeten voortgang boeken, want wij kunnen het niet laten zoals het is. Er is op dit punt geen verschil van mening met de heer Kox. Hij heeft hier terecht aandacht voor gevraagd.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Ik krijg de indruk dat u het probleem net zo serieus neemt als de Kamer. Werken aan commitment is natuurlijk erg belangrijk, maar het is niet genoeg. De vraag is: hoe worden al die stageplekken voor Marokkaanse jongeren gerealiseerd? Hoe krijgen wij de werkgevers zover dat zij bereid zijn om serieus te kijken naar sollicitaties van Marokkaanse jongeren? Hoe doorbreken wij het verharde patroon van de arbeidsmarkt?

Minister **Balkenende**: Hans de Boer creëert met zijn taskforce de nodige banen. Dat is een mooi voorbeeld van een concrete inzet en het is erg belangrijk dat de nodige resultaten worden geboekt. Het aanbieden van stageplekken en banen vereist commitment van werkgevers en werknemers. Zij moeten gewoon de afspraak maken dat er meer gedaan wordt. Wij kunnen hier mooie verhalen houden en onze zorgen uitspreken, maar het gaat natuurlijk om de vraag wat er op de werkplek gebeurt. Men kan echter niet zeggen dat er helemaal niets gebeurt, want de taskforce onder leiding van Hans de Boer is hard aan het werk. Ook zijn wij bezig met zaken als kwalificaties en taalbeheersing enz. Wij hebben hierover contact met allerlei organisaties. Wij zullen hiermee onverminderd doorgaan. Als hierin geen verandering komt, houden de allochtone jongeren het gevoel dat zij er niet bijhoren. Zeker in een tijd waarin de economie aantrekt, is dat bijzonder onwenselijk.

De heer **Noten** (PvdA): Wij delen uw zorgen. U gaat werkgevers en werknemers aanspreken op hun verantwoordelijkheid in dezen. Uiteraard waardeert ik de

activiteiten van de commissie-De Boer zeer, ook al vallen de aantallen misschien wat tegen. Is het echter wel genoeg om de sociale partners aan te spreken? Ik heb niet het oog op de maakbare overheid, maar op de verleidende, de stimulerende overheid die de werknemers en werkgevers kan ondersteunen in dat proces. Zij moeten kennelijk ook de nodige barrières nemen.

Minister **Balkenende**: De term "verleidende overheid" heb ik nog niet gehoord, zeker niet in de Eerste Kamer. Het kabinet is op allerlei fronten druk doende en ik heb willen zeggen dat alle partijen nu eindelijk eens met een commitment moeten komen. Partijen moeten duidelijk maken dat zij anders om willen gaan met deze kwestie. Ik zou het jammer vinden als de ogen alleen maar op Den Haag worden gericht. Dat is nu precies wat de heer Bos deed in de Tweede Kamer.

De heer **Noten** (PvdA): Dit zegt u nu voor de zoveelste keer en zo langzamerhand ga ik dat vervelend vinden. Ik zei dat je werkgevers en werknemers moet aanspreken en voegde daaraan de vraag toe of de overheid zelf ook niet iets moet doen. U bent een werkgever en spreekt u zichzelf aan? Gaat u ook een commitment aan? Speelt u in het overleg met sociale partners een rolmodel? Gaat u zeggen dat de overheid centraal en decentraal 30.000 stageplekken aanbiedt?

Minister **Balkenende**: Eenderde van mijn chauffeurs is van allochtone afkomst, maar dat is een flauwe grap. Mevrouw De Wolff stelde een terechte vraag en in antwoord daarop wees ik op de taskforce onder leiding van de heer De Boer. Ik heb daarnaast nog andere zaken genoemd en u moet dus niet de suggestie wekken dat het kabinet niets doet. Er zal commitment moeten ontstaan op de niveaus waar het ertoe doet. Als er geen stageplekken komen, als allochtone jongeren niet worden uitgenodigd voor sollicitatiegesprekken, verandert het nooit! Laten wij dat eens tegen elkaar gaan zeggen. Ik ga dat in ieder geval doen in mijn contacten met de sociale partners.

De heer **Noten** (PvdA): U kunt als werkgever toch ook een rolmodel vervullen? U kunt laten zien hoe goed het is voor onze samenleving als wij deze mensen werk en stageplekken bieden.

Minister **Balkenende**: Er zat in mijn reactie op de vragen van de heer Kox geen woord Spaans over het belang van betrokkenheid bij mensen en de ernst van een situatie waarin perspectieven ontbreken.

De heer **Noten** (PvdA): Maar u gaat zelf geen verplichtingen aan.

Minister **Balkenende**: Wij kunnen hier eindeloos mee doorgaan, maar duidelijk zal zijn dat het kabinet op verschillende fronten bezig is. Misschien is het te weinig, maar u schetst een beeld dat niet klopt.

De heer **Rosenthal** (VVD): Mij valt op dat volgens sommigen de oplossing alleen maar uit Den Haag kan komen. Er gebeurt echter al heel veel in de grote steden in

de relatie tussen de stadsbesturen en de economische spelers. Nu wordt gedaan alsof er niets gebeurt, maar dat is een onjuist beeld. Ik meen dat vanuit Den Haag een zekere selectiviteit moet worden betracht.

De heer **Werner** (CDA): Alle woordvoerders hebben aandacht gevraagd voor de positie van deze kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Ik heb gezegd dit een zwakke schakel te vinden van het overigens voortreffelijke beleid van het kabinet. Ik vind het nogal wat om lopende de onderhandelingen tussen overheid, werkgevers en werknemers alle kaarten op tafel te leggen. Uit de woorden van de minister-president heb ik begrepen dat ook het kabinet zich deze problematiek erg aantrekt en dat het beleid failliet mag worden verklaard als er de komende jaren niet gescoord wordt. Dit alles vergt een enorme inspanning. Ik ben het eens met het punt dat de heer Noten naar voren heeft gebracht. Zou hij ermee kunnen leven dat wij dat overleg afwachten? Misschien levert het een goede bijdrage aan de oplossing van de problemen aan de onderkant.

De heer **Noten** (PvdA): Aan het adres van de heer Rosenthal merk ik op dat de oplossing van alle problemen niet van Den Haag kan worden verwacht. Den Haag is immers onderdeel van een veel groter geheel. In Nederland zullen allerlei organisaties met elkaar een bijdrage moeten leveren aan het verbeteren van de leefomstandigheden. Dat is wat ik zeg en die stelling zal ik blijven betrekken. Daarin heeft iedereen zijn eigen verantwoordelijkheid, ook de Eerste Kamer en het kabinet. Die verantwoordelijkheid moet men dan ook nemen. Als het gaat om discriminatie op de arbeidsmarkt hebben wij naast werkgevers en werknemers ook de politiek aan te spreken.

De opmerking van de heer Werner heb ik gehoord en daar zal ik nog even over nadenken.

Minister **Balkenende**: De opvatting dat iedereen zijn eigen verantwoordelijkheid heeft, deel ik graag. De overheid is immers ook werkgever. Men moet elkaar daarop aanspreken.

De heer **Schuyter** (D66): De minister-president heeft twee keer naar de voornemens van de nieuwe Duitse regering verwezen. De stageplaatsen worden daarin nadrukkelijk genoemd en gesteld wordt dat er wellicht iets meer moet zijn dan alleen maar vrijwilligheid als het gaat om het aanbieden van stageplaatsen. Dat is immers een maatschappelijke verantwoordelijkheid waarvoor regelgeving op haar plaats is.

Minister **Balkenende**: Ik zal deze suggestie op mij laten inwerken. Nagegaan zal worden welke afspraken hierover zijn neergelegd in de Duitse regeringsvoornemens. Het is sowieso goed om te kijken naar buitenlandse arrangementen.

Vanuit het perspectief van wederzijds respect in de omgang met elkaar werken de staatssecretarissen Nicolai en Van der Laan aan een opzet voor een intercultureel centrum waarin internationaal kennis van cultuur en wetenschap kan worden opgedaan en uitgewisseld. De staatssecretaris van OCW bekijkt welke

mogelijkheden voorhanden zijn om vanuit de culturele diversiteit de integratie te bevorderen. Kunstuitingen als muziek en musea kunnen daaraan ook een bijdrage leveren. Musea zijn door hun continuïteit bij uitstek in staat maatschappelijke ontwikkelingen en betekenissen van nu in een historisch en cultureel perspectief te plaatsen. Het museum fungeert bij ons als een collectief geheugen waar onze kunst, cultuur en geschiedenis maar ook die van nieuwkomers zichtbaar wordt. Mede daarom vinden scholen steeds vaker de weg naar musea en stimuleert het kabinet bijvoorbeeld het project Cultuur en school en het actieplan Cultuurbereik. Dit laatste plan is gericht op het delen van ervaringen en kennis op het terrein van cultuureducatie. Over de rol van musea in de maatschappij zal het kabinet nog dit jaar zijn visie naar de Tweede Kamer sturen. In dit licht moet ook het werk van de commissie-Van Oostrom worden gezien die een historische en culturele canon ontwikkeld en het verhaal van de Nederlandse geschiedenis in verschillende betekenissen vanuit internationaal en intercultureel perspectief zal belichten. Dit in antwoord op vragen van de heer Ten Hoeve en de heer Schuurman naar het kabinetsbeleid inzake onze nationale identiteit.

Als wij ruimte willen bieden aan verschillende groepen, dan zullen de leden van de samenleving essentiële waarden moeten delen. Waarden zijn immers een bindmiddel.

In antwoord op de vraag van de heer Schuurman wil ik zeggen dat het waarden- en normendebat daarmee politieke implicaties heeft gekregen. Niet alleen zijn waarden en normen volop onderwerp van debat geworden, het debat heeft ook tot concrete maatregelen geleid. Ik denk bijvoorbeeld aan het gezinsbeleid, opvoedingsondersteuning en gezinscoaches. Kortom, minder vrijblijvendheid en minder gevoel dat alles moet kunnen.

Een andere implicatie is het burgerschap in het onderwijs. Binnen het funderend onderwijs krijgt dit binnenkort expliciet vorm met de bekrachtiging van het initiatiefwetsvoorstel van de leden van de Tweede Kamer Hamer, Dijsselbloem en Kraneveldt. Dit wetsvoorstel is gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie met de bedoeling scholen te verplichten om bij te dragen aan de integratie van leerlingen uit de verschillende culturen in de Nederlandse samenleving. Hiermee krijgen de waarden en normen van verschillende cultuurstromen in ons land een plaats in het lespakket van het basis- en voortgezet onderwijs.

Het kabinet geeft aan dat er meer waarden zijn dan alleen economische. Het kabinet heeft dit ook altijd ingebracht in de discussies over Europa. Ik ben hier al op ingegaan. Vrijheid, solidariteit en respect zijn kernwaarden die van betekenis zijn voor Europa en inderdaad ook voor de inrichting van het politiek en economisch stelsel en de relatie van Europa tot andere landen.

Dit zijn allemaal aspecten van de preventieve aanpak van het kabinet ter versterking van de binding en de onderlinge solidariteit in onze samenleving. Wij zien daarbij tal van initiatieven in ons land in het wijk-, buurt- en verenigingsleven. Het onderwerp leeft!

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik wil nog even terugkomen op het zinnetje in de troonrede: Naast rechten

zullen ook plichten moeten worden erkend. Onze rechten, onze vrijheidsrechten hebben wij in de loop van de geschiedenis moeten bevechten. Die hebben wij ook vastgelegd. Plichten hebben wij nooit vastgelegd, omdat daar blijkbaar grote consensus over bestond. Die consensus ontbreekt op het ogenblik. Als ik zo'n zinnetje lees, kan ik aan de minister-president vragen wat hij bedoelt met rechten. Hij kan dan naar onze vrijheidsrechten in de Grondwet en naar onze sociale rechten, enz. verwijzen. Maar hij kan ditzelfde niet in politieke zin doen als ik hem vraag naar plichten terwijl daar toch een grote diversiteit in is. Ik denk bijvoorbeeld aan de veiligheid in onze samenleving. De een weet nog wat zijn plicht in dit verband is, maar wij weten het niet meer gemeenschappelijk. Ik zou zo graag willen dat het kabinet het waarden- en normendebat ook zou laten uitlopen in een politieke inkleuring van de plichten van de burgers en van maatschappelijke organisaties. Wij hebben de rechten vastgelegd en daar komen wij voor op, maar met betrekking met plichten zal de minister-president in het onzekere blijven als ik hem vraag waar ik politiek vastgelegde plichten kan vinden.

Minister Balkenende: Als er nu een instantie in Nederland is die zich bezighoudt met de verhouding tussen rechten en plichten, is het wel de Senaat. Het hele stelsel van plichten is ook neergelegd in ons rechtsbestel, wij hebben immers een strafrecht. Wij kennen al tal van grenzen die in het recht aan het optreden van mensen worden gesteld. Dit is niet genoeg, want wij hebben ook te maken met "behoren". De vraag is of dit alleen een kwestie is van de overheid of dat ook vele anderen hier een rol in spelen. Ik verwijs dan naar de mooie voorbeelden van de afgelopen jaren zoals de stadsregels van steden, de codes op scholen en de inzet van sportverenigingen om hun leden discipline en respect bij te brengen. Dit alles maakt dat wij niet alleen oog hebben voor rechten, maar ook voor plichten in de zin van juridische grenzen en in de zin van gedrag. Onze werkelijkheid is veel rijker dan de heer Schuurman suggereert.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik geef toe dat wij een hoop plichten hebben. Belastingplicht, schoolplicht, opvoedingsplicht en noem maar op. Daar gaat het mij nu niet om. Het gaat om het maatschappelijk verkeer. Er bestond consensus over bijvoorbeeld veiligheid in de publieke ruimte. Die consensus ontbreekt op het ogenblik. Daar doelt het zinnetje op, dat wij niet alleen een beroep kunnen doen op vrijheidsrechten in de publieke ruimte, maar dat er ook plichten zijn. Welke plichten zijn dit en hoe zijn die vastgelegd? Wij hebben in onze onderlinge omgang in de publieke ruimte geen vastgelegde plichten. Waarom zouden wij niet werken aan een handvest voor verborgen plichten die ik vrijheidsplichten zou willen noemen, want zij horen bij elkaar? Rechten horen onverbrekkelijk bij plichten en plichten onverbrekkelijk bij rechten. Ik denk dat mevrouw Verdonk en de heer Donner het in hun beleid met betrekking tot veiligheid en integratie veel gemakkelijker zouden hebben als wij daar werk van zouden maken.

Minister Balkenende: Het zou sowieso al gemakkelijker worden als iedereen in Nederland zich aan het recht zou houden en zich respectvol opstelt ten opzichte van anderen. Ik kom in tweede termijn nog terug op het handvest. Wij hebben hier al eerder over gesproken.

Naast de preventieve aanpak is er aandacht voor de rechtshandhaving en de bestrijding van terrorisme. Een minstens zo belangrijk onderdeel van de versterking van onze samenleving en de rechtstaat waarin wij leven, is juist die strijd voor veiligheid en tegen terrorisme. Binnen de rechtshandhaving kent de criminaliteitsbestrijding veel onderdelen. Het veiligheidsplan van het kabinet vormt de basis voor de bestrijding van criminaliteit. Het gaat daarbij niet alleen om de veiligheid op straat, maar ook over de strijd tegen vormen van zware criminaliteit. De heer Holdijk vroeg hier aandacht voor vanwege de vele liquidaties. Het kabinet heeft enige weken geleden het plan van aanpak van de minister van Justitie aanvaard om het proces van opsporing te verbeteren. Hiervoor zullen extra middelen worden vrijgemaakt.

Naar aanleiding van de opmerking van de heer Werner over de reorganisatie van de politie, wijs ik erop dat de verankering van de politie in de lokale gemeenschap nu juist het vertrekpunt is van het kabinet. Wij streven naar een efficiëntere vorm van werken. Dit heeft het kabinet ertoe gebracht om in essentie het advies van het rapport-Leemhuis over te nemen.

Over de strijd tegen terrorisme is veel gesproken, ook in dit huis. De heer Schuurman wijst terecht op de oorzaken van terrorisme. Die moeten wij kennen om de strijd ertegen goed te kunnen voeren. Terrorismen kent meerdere oorzaken en het zou te ver voeren om daarover in het verband van deze beschouwingen met elkaar te spreken. Laat ik hem zeggen dat de ministers van Justitie en van BZK en onder hun verantwoordelijkheid de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding hiervoor zeker aandacht hebben om zo scherp mogelijk het beleid te voeren.

Daarmee beantwoord ik ook de opmerking van de heer Schuyer als zou het kabinet geen regie hebben in de strijd tegen het terrorisme. Dat heeft het wel. Ik verwijs naar alle voorstellen, maatregelen en plannen van aanpak. Wij werken vanuit een visie zowel in het kader van de internationale vredesoperaties als in het verband van de Europese Unie als in het beschermen van onze samenleving tegen mogelijke aanslagen. Onze visie is erop gericht om onze vreedzame samenleving te behouden, om radicaliserende ontwikkelingen tegen te gaan en in de kiem te smoren. Enerzijds door preventief op te treden en daardoor mogelijke oorzaken weg te nemen zowel in ons eigen land als in die landen waar ons gevraagd wordt steun te verlenen. Anderzijds waar nodig door een krachtig repressief optreden tegen uitwassen en bedreigingen. Voorbeelden hiervan hoef ik niet te noemen; de actualiteit kent er hier helaas vele van.

Breken wij hiermee de rechtstaat af, zoals de heer Noten en mevrouw De Wolff naar voren hebben gebracht? Ik deel met de heer Rosenthal de vaste overtuiging dat hiervan geen sprake is. Het is juist en noodzakelijk dat er aanzienlijk zwaardere maatregelen worden genomen dan bijvoorbeeld 15 jaar geleden het geval was; de dreiging is aanzienlijk toegenomen.

De kern van de rechtstaat is de bescherming van het vrije woord, van de vrije beslissing van iedere burger, van de grondrechten, de onafhankelijke rechtspraak en van de veiligheid van de burgers door de overheid die hierin een kerntaak heeft. Dus ook van de onverkorte handhaving van artikel 1 van de Grondwet, zeg ik tegen de heer Schuyer. De wijze waarop de overheid dit doet, met name als er sprake is van inbreuk op onze grondrechten, wordt eerst onder meer door u als deel van de volksvertegenwoordiging in het kader van wetgeving beoordeeld en vervolgens in iedere situatie afzonderlijk en in volle omvang getoetst door de onafhankelijke rechter.

Deze eigen constitutionele rol van wetgever en rechter bij de beoordeling van mogelijke inbreuken op grondrechten is een tweede kernpunt van de rechtstaat. Daarbij zoeken wetgever en rechter naar een passend antwoord op nieuwe situaties op basis van de waarden en normen waarop de rechtstaat berust.

Een derde essentiële waarborg van de rechtstaat is dat de overheid zich houdt aan de uitspraken van de rechter en die uitvoert. Zolang de aangescherpte maatregelen binnen dit kader blijven, kan niet worden gesproken over het afbreken van de rechtstaat en zullen wij voorzichtig moeten zijn om in soortgelijke termen te spreken. Hiermee wordt onzekerheid in de hand gewerkt en twijfel aan de bedoelingen en daarmee aan het gezag van de overheid en de wetgever gezaaid. Dit hoort niet in onze democratische rechtstaat.

Aan de hand van deze vijf punten heb ik de visie van ons kabinet op de toekomst van ons land willen schetsen. Het zijn hoofdpunten die raken aan vragen en uitdagingen die ons te wachten staan. Het kabinet kiest voor een helder doel en laat zich niet afleiden door de waan van de dag of de wekelijkse populariteitsmeting. Terecht heeft uw Kamer in haar inbreng in eerste termijn de nadruk gelegd op visie, toekomst en verwachtingen. Ik zie met belangstelling uit naar uw bijdrage in tweede termijn.

De vergadering wordt van 18.15 uur tot 19.30 uur geschorst.

*N

De heer **Noten** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister-president voor zijn reactie. Die was uitgebreid, ferm en inhoudelijk to the point. Ik was het niet altijd met hem eens, maar dat is volgens mij ook niet de bedoeling. Hij heeft zijn rug recht gehouden en dat moet hij ook om het beleid te verdedigen. Ik verwacht niet anders van hem. Hij zou, in zijn eigen woorden, "geen knip voor de neus waard zijn" als hij dat niet zou doen.

Op een aantal punten ben ik niet tevreden met de reactie van de minister-president, maar die sla ik eigenlijk allemaal over. Er is één punt waarop ik echt met hem wil doorpraten, namelijk de kansen voor migranten op de arbeidsmarkt. Het debat was op dit punt interessant. De zorgen hierover worden Kamerbreed, en eigenlijk ook door de minister-president zelf, gedeeld. Dit zullen wij de komende jaren moeten oppakken. Sociale integratie betekent uiteindelijk niets als die niet samengaat met economische integratie. De heer Werner heeft het heel

scherp gesteld door te zeggen dat het een lakmoesproef is. Waarschijnlijk bedoelde hij dat het een van de lakmoesproeven is, maar hij maakte wel duidelijk dat het beleid als mislukt kan worden beschouwd indien dit niet slaagt. Ik ben dat met hem eens. Het mag niet zo zijn dat wij over een aantal jaar vaststellen dat een grote groep mensen is buitengesloten. In dat geval moeten wij niet verbaasd zijn als die buitengesloten groep gedrag vertoont waarmee wij als samenleving niet blij zijn. Deze groep zal boos worden en dat omzetten in agressie.

Ik heb de minister-president gevraagd om de komende tijd concrete voorstellen te ontwikkelen voor een beleid dat gericht is op het tegengaan van de discriminatie van (kinderen van) migranten op de arbeidsmarkt. Natuurlijk zijn er nog veel meer groepen te bedenken die een dergelijk beleid verdienen, zoals ouderen of mensen met een arbeidshandicap. De problemen van de migranten op de arbeidsmarkt gaan mij op dit moment echter het meest aan het hart. Ik dien dan ook op dit punt een motie in.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Noten, Ten Hoeve, Kox, De Wolff, Schuyer, Sylvester en Tan wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de werkloosheid onder migranten en hun kinderen relatief hoog is en dat dit niet alleen verklaard kan worden door de afwezigheid van een adequaat opleidings- en kwalificatieniveau;

overwegende dat discriminatie op de arbeidsmarkt leidt tot een ongewenste sociale ongelijkheid;

overwegende dat discriminatie op de arbeidsmarkt een verspilling betekent van talenten;

overwegende dat voor een effectief beleid dat gericht is op het tegengaan van discriminatie op de arbeidsmarkt de inzet van werkgevers, werknemers en hun organisaties noodzakelijk is;

verzoekt de regering om voorstellen voor een dergelijk beleid te ontwikkelen en die te bespreken tijdens het extra overleg met werkgevers- en werknemersorganisaties zoals dat voorzien is voor het eind van dit jaar,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt nr. A (30300).

**

De heer **Noten** (PvdA): Ik kan mij voorstellen dat de fracties de komende dagen nog over deze motie willen overleggen. Wat mij betreft, kan zij volgende week in

stemming worden gebracht, zoals dat gebruikelijk is in dit huis.

Ik hoop dat de minister-president heeft gehoord dat in deze motie de rol van werkgevers en werknemers nadrukkelijk wordt benoemd. De verantwoordelijkheid moet niet eenzijdig bij de overheid worden gelegd, het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alledrie de partijen.

Er is nog een ander punt waarop ik de minister-president wil vragen of ik hem goed heb begrepen. In het debat over de rol van de overheid bij het bieden van kansen aan allochtonen heb ik de minister-president aangesproken op de rol van de overheid als werkgever. De overheid kan als werkgever een voorbeeld zijn voor andere werkgevers. Uit de cijfers blijkt dat het aantal allochtonen in dienst van de rijksoverheid de afgelopen jaren is afgenomen; het is vervelend om dit te moeten constateren. Heb ik goed begrepen dat de minister-president de komende tijd wil nadenken over die rol van de overheid als werkgever? Ik formuleer deze vraag zo open mogelijk. Hij hoeft hier op dit moment geen harde toezeggingen te doen, maar ik vraag hem wel om de Kamer op dit punt over enige tijd te informeren. Ik wacht de reactie van de regering vol vertrouwen af.

*N

De heer **Werner** (CDA): Voorzitter. Ook ik dank de minister-president voor zijn uitgebreide, inhoudsvolle en enthousiaste antwoorden op wat wij in eerste termijn hier te berde hebben gebracht. Het waren algemene beschouwingen, en als zodanig heeft de minister-president ook geantwoord: in algemene zin. Dat spreekt ons aan, want dat is nu eenmaal de bedoeling van algemene beschouwingen.

Mijn fractie is eigenlijk over de gehele linie content met de wijze waarop de minister-president staat voor zijn zaak, inzicht tentoonspreidt en zijn visie geeft op tal van terreinen. Dat doet ons deugd; veel heb ik daaraan niet toe te voegen. Wij zullen bij alle begrotingsonderdelen en de beleidsdebatten hier in deze Kamer steeds weer hameren op dat perspectief: de inzet op langere termijn, het herstel van wat de afgelopen jaren en de jaren daarvoor verloren is gegaan.

Of men de maatregelen van het kabinet nu wel of niet apprecieert, de neergang van de afgelopen jaren is gekeerd. Wij zaten op een lijn van minder werkgelegenheid, lagere inkomens en een inkrimpende economie. Voor alles is het nodig dat die ommekeer er komt, zodat er weer nieuwe banen komen, de economie weer groeit en de inkomens weer herstellen. Laten wij op dat punt onze zegeningen tellen: die ommekeer is onomstreden, en misschien nog wel iets meer dan wij hier in onze somberheid hadden ingeschat. Dat goede nieuws mag het kabinet best "naar zich toe trekken", zoals dat hier in politieke zin wel eens wordt genoemd.

Wij hebben nieuwe banen nodig; dat heb ik ook in eerste termijn gezegd. Die nieuwe banen zijn nodig om de "nieuwe solidariteit" -- de minister-president heeft dit begrip vaak gebruikt -- gestalte te geven. Mensen moeten nieuwe kansen worden geboden. In eerste termijn heb ik nadrukkelijk de aandacht gevraagd voor nieuwe groepen

die nu op de arbeidsmarkt komen, zoals de gedeeltelijk arbeidsongeschikten, de ouderen die langer moeten doorwerken, de jongeren, de allochtonen en de moeilijk plaatsbare bijstandstrekkers die al lang niet meer hebben gewerkt. Al die moeilijke groepen moeten de komende jaren een plaats krijgen in die aantrekkende economie, met het perspectief dat zij er beter van worden, zich kunnen ontplooien en niet langer aan de zijlijn blijven staan.

Wij weten allemaal dat de werkelijkheid wel eens wat weerbarstiger is dan de leer, en dat er wellicht een helpende hand nodig is omdat niet alles vanzelfsprekend tot stand zal komen. Er zijn veel interventies en interrupties op dit thema geweest; de zorg wordt door iedereen gedeeld. Wil het kabinetsbeleid over een paar jaar echt geslaagd zijn, dan moet er aan die onderkant, bij die moeilijk plaatsbare mensen, daadwerkelijk worden gescoord.

Ik ben er min of meer als vanzelfsprekend vanuit gegaan dat de werkconferentie die een dezer dagen met de sociale partners gehouden zal worden, dit nadrukkelijk op de agenda zal hebben staan. Ik zie de minister-president "ja" knikken. Door alle interrupties is het misschien niet zo duidelijk naar voren gekomen, maar ik vraag nog eens bevestiging van de minister-president dat deze thematiek gedurende de werkconferentie een hoofdschotel zal zijn waarover met de sociale partners wordt gesproken.

Ik begrijp best dat je tijdens lopende onderhandelingen niet precies kunt laten zien wat je op zak hebt. Gesteld dat de sociale partners samen met een eclatant, prachtig beleid komen om de onderkant te ondersteunen met stageplaatsen, participatiebanen en alle instrumenten die er zijn. Stel dat zij aan de slag gaan en elkaar vinden. Dan zal de regering toch niet weigeren om ook een duit in de zak te doen om deze machinerie op gang te brengen? De minister-president hoeft helemaal niet te zeggen waarom het precies gaat, maar het zou mij wel goed doen als hij het antwoord op deze vraag nog eens in alle helderheid neerzet. Namelijk dat het inderdaad een thematiek is die op de werkconferentie centraal staat en dat het niet alleen gaat over allochtonen. Het gaat namelijk om een brede groep mensen die nu de arbeidsmarkt opstroomt en aan het werk moet om inkomen te behouden of voldoende inkomen te krijgen.

Ik heb met buitengewoon veel voldoening geluisterd naar het verhaal van de minister-president over het perspectief voor Europa. Het waren allemaal punten die ook wij graag horen. Wij verlangen ernaar dat het kabinet hierin ook de leiding gaat nemen. De afgelopen periode is al veel gediscussieerd. Dat heb ik ook beluisterd uit de mond van de minister-president. Hij zei: wij gaan het bekijken door de bril van de burger. Dat is fantastisch. In mei zal het kabinet uiteindelijk conclusies trekken en met een opstelling naar Europa gaan om de plaats van Nederland en de zienswijze op de verdere ontwikkeling van Europa te kunnen inbrengen. Dat is genoteerd.

Ik ben eveneens tevreden met de wijze waarop de komende jaren aandacht gegeven zal worden aan de nieuwe perspectieven voor de economie en de bedrijvigheid. Vanuit verschillende begrotingen kunnen wij daarvoor initiatieven verwachten. Ik herinner eraan dat ik eerder zei dat wij per begroting zullen vragen of dat

perspectief eruit komt en wat er op dat punt wordt ondernomen.

*N

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Voorzitter. Ook ik wil de minister-president graag dankzeggen voor zijn beantwoording van de in deze Kamer gestelde vragen. Door zijn aanpak en de clustering in vijf thema's is hij wel langs een aantal, misschien ook wat lastige, vragen gescheerd die door meerdere woordvoerders zijn gesteld. De heer Schuurman zei het volgende, maar dan in het Engels: waarom haten zij ons, degenen die het Westen met terreur bedreigen? In datzelfde thema heb ik een aantal vragen gesteld over het uit de hand lopen van de terroristische dreiging vanuit het Midden-Oosten, gevoed door het gebrek aan vredesopbouw in Irak, de wijze waarop de Amerikanen nog steeds worden bekritiseerd en de gevoelens van afkeer die dat mogelijkerwijs oproept bij, met name, moslims ten aanzien van het Westen. Ik denk dat het goed zou zijn als de minister-president daar toch nog eens op in zou willen gaan. Ik weet dat daar in tweede termijn weinig tijd voor is, maar ik denk dat het toch een belangrijk thema is. Ik merk dat dit thema zeker leeft in Nederland onder de moslimbevolking.

Wij hebben het uitvoerig gehad over een activerend arbeidsmarktbeleid en geconstateerd dat er onder deze kabinetsperiode het nodige is afgebroken dat het activerende arbeidsmarktbeleid voorheen vormgaf. Ik noem loonkostensubsidies, Melkertbanen, et cetera. Het nieuwe beleid is nog weinig zichtbaar. Ik denk dat het een rode draad is uit het debat dat de minister-president wel erkent dat daar een zwaardere inspanning op nodig is. Wij hoeven niet lang stil te staan bij de vraag wie verantwoordelijk is voor dat activerende arbeidsmarktbeleid. Ik denk dat dit een gedeelde verantwoordelijkheid is van werkgevers, werknemers en overheid. Het is altijd zo geweest en het zal ook zo blijven in de toekomst. Denk alleen maar aan het fiscale beleid, dat nu eenmaal overheidsbeleid is, en dat alles te maken heeft met de vraag hoe activerend de arbeidsmarkt kan werken.

Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat dit kabinet heel erg gelooft in management by speech. Als er een WAO wordt ingeruild voor een WIA, wordt er gezegd: van nu af aan gaan wij kijken naar wat mensen nog wel kunnen in plaats van wat zij niet kunnen en dat is vanzelf activerend. Ik geloof dat niet. Wij hebben daar twee weken geleden een uitvoerig debat over gevoerd met minister De Geus. Die wet is in zichzelf niet activerender dan de vorige. Hoogstens komen er minder mensen voor in aanmerking, maar dat is een ander chapiter. Zo merk ik vaker bij dit kabinet dat men doet alsof het beleid activerend is, maar dat het in feite gaat om het verschuiven van regelingen en het anders benoemen van regelingen. De mensen zijn daarmee nog niet aan een baan geholpen.

Dit was het kabinet van de afrekenbare doelstellingen. Ik vond dit een paar jaar geleden heel plezierig om te horen, want ik dacht dat wij het over concrete ambities zouden hebben waardoor wij aan het einde van de rit konden kijken wat er van die ambities zou

zijn waar gemaakt. Inderdaad wordt er sinds een paar jaar heel wat afgerekend, maar ik geloof eerlijk gezegd niet door het kabinet zelf. Het lijkt mij dat wij juist ten aanzien van die werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt toch echt aan een afrekenbare doelstelling toe zijn. Dat kan betrekking hebben op allochtone jongeren, maar er zijn meer groepen die daaronder vallen. Ik stel het op prijs dat de minister-president gaat praten met de sociale partners, maar ik denk toch dat de inzet sterker zou moeten zijn dan zoals die vanmiddag tentoon is gespreid door de minister-president. De werkloosheid onder jonge Marokkanen is in deze periode vier keer zo hoog geworden. Probeer die werkloosheid in het laatste jaar van deze regeringperiode te halveren. Dan is de werkloosheid nog twee keer zo hoog als bij de start, maar dan zijn wij in ieder geval de weg terug ingeslagen en dan hebben wij, om met de heer Werner te spreken, perspectief.

In aansluiting op de motie die door collega Noten is ingediend, wil ik ook wat concreter worden. Overigens zijn er vanmiddag al een aantal concrete voorstellen gedaan. Ik heb uit de mond van de heer Schuyer het voorstel gehoord om werkgevers met enige dwang te bewegen tot het openstellen van stageplekken voor allochtonen. Ik heb van collega Noten gehoord dat de overheid zelf als werkgever enkele duizenden banen moet scheppen voor moeilijk bemiddelbare werkzoekenden. Uit het verleden herinner ik mij de bedrijfsadviseurs minderheden bij de CWI's die goed werk deden, maar op een gegeven ogenblik met een pennenstreek zijn wegbezuinigd. Volgens mij was dat een verlies. Je zou kunnen overwegen om de CWI's op te dragen de dienstverlening te staken aan werkgevers die zich niets wensen aan te trekken van wetgeving betreffende gelijke behandeling en een inspanning die wellicht op centraal niveau wordt afgesproken, maar natuurlijk op decentraal niveau moet worden uitgevoerd. Je zou ook kunnen denken aan het middel waarvan ik alleen maar de Engelse benaming ken, namelijk contract compliance. Dit betreft de verplichting om allochtonen in dienst te nemen bij de gunning van opdrachten. Zo zijn er wel meer ideeën. Wij gaan in januari nog uitvoeriger met het kabinet praten over het arbeidsmarktbeleid, maar ik zou toch een wat steviger ambitie uit de mond van de minister-president willen horen en als het even kan ook een afrekenbare doelstelling.

De voorzitter heeft mij zo-even gezegd dat ik maar zes minuten spreektijd had, terwijl ik dacht dat het er acht waren. Als ik er acht had gehad, had ik er graag twee aan de heer Holdijk gegeven. Ik doe niet mee als de SGP langs de deuren gaat om te collecteren. Dat mag niet van mijn partij. Maar de heer Holdijk is mij zo sympathiek dat ik hem graag mijn extra spreektijd had willen geven. De voorzitter heeft mij echter uit de droom geholpen, want ik had helemaal niet zo veel extra spreektijd.

*N

De heer **Rosenthal** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister-president voor zijn beantwoording in eerste termijn. Wij hadden het in eerste termijn over de bevoegenheid van het kabinet, die wat was weggeëbd sinds 2003. Ik merkte nu bij deze algemene beschouwingen toch

weer de bevoegenheid waarop mijn fractie prijs stelt. Wij zijn tevreden over de reactie van de minister-president op een groot aantal van onze vraagpunten.

De VVD-fractie wil graag een sfeer van optimisme, en meer dan dat. Wij hebben een optimistische visie nodig, want wij komen uit het dal. Daarbij horen factoren als de economische groei die weer begint te komen, optimisme bij de werkgevers, meer vertrouwen van de consumenten, toenemende bedrijvigheid, een goed investeringsklimaat, waaraan wij hard moeten werken, maar dan wel vanuit een optimistische benadering, en een fiscaal klimaat waar wij u tegen kunnen zeggen.

Als ik dit combineer met hetgeen waarover de minister-president in eerste termijn heeft gesproken, te weten de thematiek van de arbeidskosten, de arbeidsparticipatie en de arbeidsproductiviteit, dan zeg ik dat alle mensen in ons land, dus ook Marokkaanse jongeren en andere groepen, jong en oud, die niet gemakkelijk aan het werk komen, daarvan zullen profiteren. Dat is de visie van waaruit mijn fractie werkt. Ik heb de indruk dat de minister-president en de overige leden van het kabinet die visie delen.

Het tweede punt dat ik zou willen aankaarten is de selectiviteit. De overheid biedt niet de oplossing voor alles. Van een aantal fracties heb ik dat geluid toch weer te veel menen te horen. De burgers moet keuzevrijheid worden toegewezen. Wat de economie betreft moeten wij ons afvragen waar wij goed in zijn. Ook moeten wij op basis van selectiviteit naar de Europese Unie kijken. Ik had de indruk dat de minister-president hiermee toch even aan de haal ging. Ten slotte noem ik de selectieve staat, die niet alles wil en doet, maar datgene doet waar hij goed in is. Een van de auteurs van het boek "De cirkel van de goede intenties, de economie van het publieke belang", zegt dat dit devies juist linkse politici zou moeten aanspreken, omdat de overheid er sterker door wordt. Het zij maar even tegen hen gezegd. Wij moeten niet steeds maar alles vanuit Den Haag willen regelen. Wij moeten vertrouwen hebben in lokale autoriteiten en in werkgevers, werknemers, bedrijven, organisaties en burgers, die in samenwerking ondernemen. Daar gaat het om naar ons oordeel. Ik heb met plezier gehoord dat het kabinet bij monde van de premier ook die kant op gaat en wil.

Dan kom ik nu op het punt van de Randstad Acht. Ook daarin zit iets van een "drive" die wij vragen van de mensen zelf en van de autoriteiten in de samenleving. Wij zeggen: kom nu zelf met oplossingen, in plaats van deze altijd weer van anderen te vragen. Wij hebben beluisterd bij de minister-president dat hij ook die kant op wil. Wij willen dan graag die oplossingen krijgen. Wij willen weten wanneer deze komen en wij willen deze oplossingen in de Eerste Kamer zien, want wij zijn daarin zeer geïnteresseerd. Wij praten over bestuurlijke drukte en over immobilisme en stagnatie in de bestuurlijke verhoudingen. Laten wij nu op dit punt eens daadwerkelijk de daad bij het woord voegen.

Dan kom ik nu op de motie-Noten. mijn fractie heeft in eerste termijn gesproken over het sociaal contract tussen de staat en de burgers: regel is regel, afspraak is afspraak, men houdt zich aan de wetten, geen radicalisme en geen discriminatie. Ik herhaal mijzelf: dus ook geen discriminatie van Marokkaanse jongeren en andere

Marokkanen op de arbeidsmarkt. Maar wij denken dat dit langzamerhand meer dan voldoende doorkomt bij degenen die daadwerkelijk voor het werk en voor een plaats op de arbeidsmarkt moeten zorgen. Dat zijn de bedrijven, de werkgevers en de werknemersorganisaties. Wij moeten weg van de Haagse optiek. Ik heb tot twee keer toe gezegd dat de grote steden op dat punt hard bezig zijn; zij hebben geen steuntje in de rug nodig. Wij gaan ervan uit dat het kabinet deze materie op dit ogenblik meer dan voldoende tussen de oren heeft.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): De werkloosheid onder Marokkaanse jongeren is de afgelopen jaren explosief gestegen, veel meer dan onder alle andere groepen. Ik zal niet degene zijn die zegt dat dit alleen met discriminatie te maken heeft, maar ik krijg de indruk dat u zegt dat het niets met discriminatie te maken heeft, want die werkgevers van ons discrimineren niet.

De heer **Rosenthal** (VVD): Dat hoort u mij helemaal niet zeggen. Uit rapportages uit Rotterdam en Amsterdam komt naar voren dat de discriminatie van Marokkaanse jongeren op de arbeidsmarkt een belangrijk probleem is. Ik loop daar niet voor weg, en heb het metterdaad gemeld.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Wiens verantwoordelijkheid is het vervolgens om daar iets aan te doen, of hoeft er niets aan te worden gedaan?

De heer **Rosenthal** (VVD): Het is natuurlijk de verantwoordelijkheid van alle betrokkenen die moeten zorgen voor werkgelegenheid. Waar het mij om gaat, is dat er op dit moment zo ontzettend veel initiatieven zijn, juist ook in de grote steden, om dit probleem aan te pakken. Met een motie zoals die van collega Noten suggereren wij dat wij die initiatieven kennelijk niet voldoende achten. Ik ga er echter vanuit dat de boodschap tussen de oren zit en dat dit meer dan genoeg is.

De heer **Schuyter** (D66): U hebt ook gezien dat mijn handtekening onder de motie staat, als enige vertegenwoordiger van een coalitiepartner. Ik twijfel er niet aan dat de minister-president straks kan zeggen dat hij de motie als een ondersteuning van zijn beleid ziet. Dit zou betekenen dat je de motie niet moet indienen. Vanuit dat perspectief ben ik het met de heer Rosenthal eens. Met hem heb ik er vertrouwen in dat het bedrijfsleven het signaal heeft opgevat. Maar er is ook de partij van die Marokkaanse jongeren zelf. Een motie heeft ook een bepaalde symbolische waarde. Het feit dat wij uitspreken dat het ook ons ernst is, kan een steun voor die groep zijn. Daarom heb ik de motie meeondertekend.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik neem daar akte van.

De heer **Kox** (SP): Ik hoor u zeggen dat u niet voor het probleem wegloopt. In Amsterdam en Rotterdam zien wij dat werkgevers Marokkaanse jongeren discrimineren op de arbeidsmarkt. Daar moet iets aan gedaan worden. Zij wij het erover eens dat wij, als wij bepaalde termen gebruiken, ook moeten begrijpen wat wij daarmee bedoelen? Discrimineren is een strafbaar feit. Daartegen dient te

worden opgetreden. U zegt toch ook altijd: niet teveel zeuren over de daders die het niet beter konden doen? Wij moeten naar de slachtoffers kijken. Dan zou ik zeggen: laten wij niet teveel zeuren dat de werkgevers het zelf hadden moeten oplossen. Zij plegen een strafbaar feit, en deze samenleving zou daartegen moeten optreden. Discriminatie is niet een beetje slecht gedrag of een rare afwijking; het is ongeveer het meest beledigende wat je kunt doen, zeker als je het om financiële redenen doet. Zijn wij het daarover met elkaar eens?

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik zoek het bij dit vraagstuk in prikkels en niet in sancties voor werkgevers.

De heer **Kox** (SP): Zelfs als de wet zegt dat discriminatie een strafbaar feit is, wilt u prikkelen in plaats van straffen? Dan bent u nu toch wel erg soft geworden.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik zoek het bij dit probleem elders. Bij dit vraagstuk moet de materie tussen de oren komen te zitten van allen die hier een maatschappelijke verantwoordelijkheid dragen. Daar gaat het om.

De heer **Kox** (SP): U constateert dus dat er een strafbaar feit wordt gepleegd en dan zegt u dat wij dat maar een beetje onder elkaar moeten oplossen. Terwijl u anders juist degene bent die zegt dat wij streng moeten zijn en dat wij niet te soft mogen zijn. Dat is toch wel een "Wende von Rosenthal" die ik niet had verwacht.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik herhaal dat wij het hier hebben over een algemeen vraagstuk. Ik praat niet over individuele gevallen op dit moment, maar over een algemeen vraagstuk. Bij dat algemene vraagstuk horen voor mij prikkels voor de verantwoordelijke werkgever- en werknemerorganisaties. Er horen ook prikkels bij voor de steden om er wat aan te doen. En daar zijn zij dus ook hard mee bezig. Naar mijn mening maken wij er hier in dit huis, hier in Den Haag, iets anders van. Wij doen of er in de samenleving die signalen nog niet zouden zijn doorgekomen in de afgelopen anderhalf jaar. Mijn ervaring, mijn bevinding op dit punt is een andere.

De heer **Werner** (CDA): Voorzitter. Ik vind deze zaak zo serieus dat ik de motie daarvoor te eenvoudig vind. Ik ben absoluut tegen iedere vorm van discriminatie. Ik wil ook niet hebben dat ouderen worden gediscrimineerd op de arbeidsmarkt, dat gehandicapten worden gediscrimineerd of dat bijstandstrekkers die langdurig niet gewerkt hebben, worden gediscrimineerd. In die zin vind ik deze motie discriminerend ten opzichte van andere discriminaties. Daarom heb ik bezwaar tegen de eenzijdigheid van deze motie.

De heer **Rosenthal** (VVD): Voorzitter. Ik neem aan dat dit niet aan mij gericht is, dus ik houd het dan hier maar op voor dit moment.

De heer **Werner** (CDA): Dat is correct. Ik had het over de motie. De heer Noten heeft de motie ingediend, de heer Schuyers heeft zich daarbij aangesloten en de heer Kox zei

er iets over. Daarom vond ik het nodig om ook iets van onze kant over deze motie te zeggen.

De heer **Noten** (PvdA): Heb ik het nu goed begrepen dat u het een discriminerende motie vindt? Was dat de formulering? Dus dat is ook strafbaar?

De heer **Werner** (CDA): Ik zou deze motie wel eens willen voorleggen aan de Commissie Gelijke Behandeling. De vakbonden hebben in 1980 een antidiscriminatieovereenkomst gesloten om te voorkomen dat dit soort zaken gebeuren. Ik heb te veel in Amsterdam gewerkt, in de Bijlmer, om niet te weten waar het over gaat. Als je de ene bevolkingsgroep gaat voortrekken over de andere, dan moet je eens kijken wat er dan gebeurt.

De heer **Noten** (PvdA): Volgens mij hebt u de motie niet gelezen. En als u haar wel hebt gelezen, hebt u de inhoud onmiddellijk weer gewist. Ik heb geprobeerd een probleem te adresseren. Als u zegt dat ik dat niet goed heb gedaan, dan zie ik uw motie vol vertrouwen tegemoet. Uw motie moet, wat mij betreft, volgende week ingediend kunnen worden. Het zal wel een lange lijst worden. Ik wilde daar vandaag het kabinet niet mee vermoeien. Ik wilde juist aandacht voor deze groep op dit moment, omdat ik vind dat die groep dat op dit moment verdient. Als u die mening niet onderschrijft, dan onderschrijft u die niet.

De heer **Rosenthal** (VVD): Voorzitter. Ik dacht nog even dat de heer Noten mij wilde interromperen, maar dat blijkt niet het geval te zijn. Ik houd het hier dan op en wacht met belangstelling op de reactie van de minister-president in tweede termijn.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Een welgemeend dank u wel van de SP-fractie aan de regering. Je kunt van alles zeggen, maar niet dat de minister-president zich er met een jantje-van-leiden van afmaakt. Ik vond het ook fijn dat hij er blijk van gaf mijn bijdrage te kunnen waarderen, hoewel hij niet bereid is, er ook de essentie van te honoreren. Mijn essentiële vraag -- of dit kabinet weggaat, omdat er een vertrouwensbreuk is met de bevolking -- wordt schriftelijk beantwoord. Dat doet hij niet. Het zou natuurlijk ook een beetje vervelend zijn om dat hier in alle openbaarheid te zeggen. Wij hadden al ingecalculeerd dat hij er ook na vandaag nog zou zitten.

Ik vond het opmerkelijk dat de minister-president opriep tot nieuw optimisme, dat is namelijk de titel van een boek van Jan Marijnissen dat een aantal jaren geleden verscheen en inmiddels aan zijn vierde druk toe is. Dit kan een incident zijn, maar collega Werner verwees straks naar het vorige verkiezingsprogramma van het CDA; dat heet Samenleven doe je niet alleen, en dat is weer afgeleid van het enkele jaren daarvoor verschenen eerste boek van Jan Marijnissen dat ook zo heette. Dus blijkbaar is er iets wat CDA en SP bindt in wat wij zouden willen: nieuw optimisme, samenleven als de kern van de samenleving onderkennen. Het zit hem kennelijk niet in de waarden. Wij zijn ook mede-eigenaar van de bergrede, althans zo

beschouwen wij ons af en toe. Als het hem niet in de waarden zit, dan moet het hem in de wegen zitten. En de wegen botsen, dat is vandaag in het debat weer gebleken. Het kabinet blijft vasthouden dat het op de goede weg is, dat zijn neoconservatieve aanpak uiteindelijk ons allen gelukkig zal maken. Ik zou willen hopen dat het zo was, maar ik geloof er niet in. Ik denk dat het niet zo is. Wie heeft gelijk? In een democratie is het altijd in eerste instantie aan de kiezer om dat uit te maken. De kiezer mag het zeggen.

Tegelijkertijd is er een objectieve werkelijkheid, namelijk die van de feiten. Wat de feiten betreft, moet mij toch even van het hart dat ik mij af en toe heb verwonderd over de stelligheid waarmee de minister-president zaken beweert. De stelligheid waarmee hij zegt: zo is de werkelijkheid. De opmerking dat armen vooral denken dat zij arm zijn, maar dat dit nog niet wil zeggen dat 15% arm is, vond ik al stevig. Mensen denken dat zij somber moeten zijn, maar zij hoeven helemaal niet somber te zijn, want het komt allemaal goed. Je zou bijna denken dat de toegenomen rijkdom ook niet echt toegenomen is. Die rijken denken maar dat zij rijk zijn geworden. Ik geloof het eerlijk gezegd niet, mijnheer de minister-president. Ik denk dat er ook echte feiten zijn. Misschien is het met uw redenering geen 15%, maar komen wij slechts op 14%, maar wij komen in ieder geval op een stijging. Hoe dan ook, één arme op zeven burgers blijft een schande, in een van de rijkste samenlevingen van de wereld.

Dat is dus een ander probleem. Je kunt verschillen over je ideologische opstelling, maar hier zit echt een botsing in hoe wij de feiten in de samenleving interpreteren. Als het kabinet zegt: het is zoals het is, dan is dat een beetje de stemming, vind ik, die er voor het referendum was. Toen heb ik hier ook te horen gekregen dat alles wat de SP-fractie zei, niet klopte en dat de feiten zouden aantonen dat de SP-fractie ongelijk had, want het volk zou ja zeggen. Ik denk dat er op 7 maart een volgende wake-up call zal klinken. Dan zal er een heel hard "wakker worden, kabinet!" door het land klinken, via de stembussen en de lokale volksvertegenwoordigingen.

Wellicht heeft dat dan ook een louterend effect. Na het referendum zegt de regering in een keer veel verstandigere dingen over Europa dan voor het referendum. Het zijn dezelfde monden, maar het zijn andere hoofden, lijkt het wel. Misschien gebeurt dat ook na de verkiezingen voor de gemeenteraad. Wellicht dat het kabinet daar weer wakker van schrikt en merkt dat het toch eens wat meer naar de mensen moet gaan luisteren. Zij hebben blijkbaar minder ongelijk dan het kabinet steeds denkt. Als dat niet zo is, dan denk ik -- en mijn voorspellende vermogen moet toegenomen zijn na het afgelopen referendum -- dat wij in 2007 een werkelijke big bang zullen krijgen. In het Nederlands betekent dat grote klap. Dat kan een klap zijn die op die in 2002 lijkt. Is dat erg? Nee, dat is niet erg, want het betekent dat Balkenende III er niet komt en dat er een andere oplossing gevonden kan worden. En voorzitter, in de huidige omstandigheden zou ik zeggen: op dit moment is met alle respect voor de regering alles beter dan Balkenende III.

*N

De heer **Schuyter** (D66): Voorzitter. Ik dank eveneens voor de beantwoording. De minister-president heeft vijf thema's genoemd. Ik pak de vierde eruit, goede verhoudingen met de gemeenten en de provincies. Op zichzelf heeft hij daarbij ook geantwoord op de vragen over de ozb. In ieder geval kon er geconstateerd worden dat het voorstel over de ozb een aanslag is op die verhoudingen. Hij heeft het echter wel adequaat verdedigd door te zeggen dat de ozb-visie uit het idee voortkomt dat de belasting van de burger dusdanig moet worden gehanteerd dat er een bepaald evenwicht in te krijgen is. Op zichzelf steunen wij dit wel, maar als je dat zegt moet je ook duidelijk aangeven hoe ver je met delegatie kunt gaan. Dan moet je daarbij ook de delegatie in medebewind meenemen. Dat aspect heb ik te veel gemist.

Ik sluit me aan bij de woorden van de heer Werner dat de opmerkingen over Europa zeer doeltreffend en adequaat zijn. Ik heb ook begrepen dat men een accent zal leggen op de communicatie met de burger. De overheid doet er wel verstandig aan om dat in delegatie te doen en niet zelf. Een doelgroepenbenadering met ICT, tijdschriften en met de media, conform de gedachte bij het Nederlands Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (NCDO), zou interessant zijn. Dat zou een acceptatie kunnen zijn.

Over de overheid als werkgever is al heel veel gezegd. Het gaat echter ook om de toon die wordt gehanteerd in de discussie over integratie en allochtonen. Die toon kan verbeteren.

*N

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Het ligt niet aan u, maar ik heb maar een halve minuut. Ik dank de minister-president hartelijk voor de beantwoording van onze bijdrage en de manier waarop hij op de interruptie inging.

Er is één punt dat ik zo kort mogelijk zal formuleren. Ik begrijp eigenlijk niet dat de minister-president niet meer actie onderneemt bij de vertaling van waarden naar het gedrag in de publieke ruimte. Dat gaat de overheid bij uitstek aan. Ik nodig de minister-president uit om naar de publieke media te kijken en alles wat daarin wordt uitgestort over het Nederlandse volk. Aan het gedrag van burgers in de publieke ruimte met het oog op de veiligheid moet van overheidswege meer gedaan kunnen worden dan de minister-president suggereerde.

Mijn halve minuut is om, maar ik mag nog wel zeggen dat wij de motie van de heer Noten sympathiek vinden. Wij zouden de motie misschien anders formuleren, maar als signaalfunctie zullen wij haar steunen.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Aangezien ik de strikte limieten die zijn gesteld aan onze spreektijd niet wil overschrijden, zal ik in tweede termijn uiterst kort zijn, het sympathieke gebaar van mevrouw De Wolff ten spijt.

Wij zeggen de minister-president dank voor zijn reactie op zowel onze inbreng in eerste termijn als die van andere woordvoerders. Wij wensen onszelf, maar ook het kabinet en niet in de laatste plaats ons volk toe dat de critici van het beleid die vandaag ook aan het woord zijn geweest, ongelijk krijgen en dat het vertrouwen waaraan het kennelijk af en toe sterk ontbreekt, terugkeert.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Mevrouw de voorzitter. In mijn twee minuten bedank ik de minister-president hartelijk voor zijn beantwoording. Hij sprak over integratie, waarover veel woordvoerders hebben gesproken. Hij noemde daarbij vier elementen: integreren van degene die hier komt, elkaar kennen, participeren en bijdragen aan het gezamenlijke doel en respecteren, uitdrukkelijk ook respecteren van elkaars identiteit. Met het laatste ben ik buitengewoon blij en ik hoop dat de minister-president bij elke gelegenheid die daarvoor zinvol is, dit wil herhalen. Ik heb namelijk van leden van dit kabinet wel eens een veel minder royale indruk gekregen op dit punt.

Over het participeren heb ik in eerste termijn gezegd dat het juist die andere identiteit is die gebruikt kan worden, die een bijdrage kan zijn aan het gezamenlijke doel, als wij maar met elkaar willen onderkennen dat wij er met elkaar iets aan kunnen hebben. Dat geeft ook waarde aan degenen die die identiteit inbrengen. De minister-president is daar niet op ingegaan. Dat spijt mij enigszins.

Over het feit dat in deze maatschappij breed leeft dat in de behandeling van asielzoekers dingen misgaan, heb ik een uitgebreid schriftelijk antwoord gekregen. Dat antwoord moet betekenen dat de aanpak eigenlijk wel sluitend is, dat er bovendien een centraal informatiepunt bij het ministerie van Justitie is en dat het allemaal wel goed komt als je het daar meldt. Ik vind het te gemakkelijk om zo deze zaak af te doen. Dit is het beleidsonderdeel dat misschien wel het meest en het makkelijkst ergernis en verontwaardiging wekt bij de slachtoffers, maar ook bij alle omstanders. Waarom is het niet mogelijk om opener met de VNG te komen tot een beoordeling en tot maatregelen, niet om het beleid te veranderen, maar om op bepaalde punten wel de uitvoering van het beleid zo aan te passen dat juist de schrijnende problemen daarmee opgelost worden? Dat zou de gemeenten die daarmee geconfronteerd worden, van een groot probleem verlossen. Het zou ook het Rijk van een groot probleem verlossen. Het gaat om iets waar bereidheid tot luisteren en leren niet zou misstaan. Die bereidheid merk ik niet. Dat spijt mij.

*N

De heer **Hessing** (LPF): Mevrouw de voorzitter. Dank voor de dertig seconden.

Minister-president, dank voor uw inhoudelijke, duidelijke en stevige beantwoording.

De Volkskrant kopte dit weekend "Het probleem van Den Haag" en op pagina 2 "De democratie moet een grote beurt hebben". Ik dien een motie in. De uitvoering

van mijn motie draagt bij aan een versterking en versteviging van de democratie. Het is met name voor de democratische inbedding van de veiligheidsregio's dringend gewenst, het aantal bestuurslagen te beperken tot drie. Wellicht zijn er enkele leden die mij willen steunen, opdat mijn motie onderdeel van beraadslaging kan zijn en in stemming kan worden gebracht.

*M

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat ons land in de loop der tijd steeds meer bestuurslagen, bestuursorganen en politieke instituties is gaan tellen en dat deze trend zich ook in de toekomst lijkt voort te zetten;

overwegende dat deze (wild)groei vanuit het oogpunt van een doelmatig, transparant en ook democratisch bestuur niet gewenst is;

overwegende dat met name voor de veiligheidsregio's, gelet op hun belangrijke publieke taakstelling, een reguliere democratische inbedding dringend gewenst is;

verzoekt de regering, het aantal bestuurslagen te beperken tot drie, te weten rijk, middenbestuur en lokaal bestuur,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Hessing. Naar mij blijkt wordt zij voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. B (30300).

**

*N

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Ik zeg de leden van de Kamer dank voor hun inbreng in tweede termijn. Dank voor de woorden van waardering. Ik ga eerst in algemene zin in op de opmerkingen van de leden van de Kamer. Daarna zal ik enkele afrondende opmerkingen maken.

De heer Noten zei -- en daarin heeft hij gewoon gelijk -- dat het thema migranten, perspectieven en arbeidsmarkt een belangrijk thema is geweest in de eerdere gedachtewisseling. Het is ook terecht dat er hier over is gesproken, gezien de gevoeligheid van het onderwerp en ook omdat het niet goed is dat er groepen zijn die het gevoel hebben dat zij erbuiten staan en onvoldoende kansen hebben. De heer Noten en tal van anderen hebben dat naar voren gebracht. Het is goed dat wij dit zo hebben gesproken.

Het is dan wel de vraag -- mevrouw De Wolff en ook de heer Werner stelden deze vraag -- wat de overheid zelf doet om de jeugdwerkloosheid te bestrijden en de positie van allochtonen op de arbeidsmarkt te verbeteren.

De Taskforce Jeugdwerkloosheid heeft in het kader van de bestrijding van jeugdwerkloosheid als doelstelling om in deze kabinetsperiode 40.000 extra jeugdbanen te creëren. Het SG-beraad heeft in 2004 besloten hiervan een proportioneel deel -- 850 jeugdbanen -- voor zijn rekening te nemen. De vervulling van die 850 jeugdbanen binnen de rijksoverheid verloopt op bijna alle departementen naar wens en veel departementen realiseren nog meer jeugdbanen dan volgens de doelstelling strikt noodzakelijk is. De doelstelling voor 2005 was 300 jeugdbanen, maar de stand van zaken is al 361.

Daarnaast hebben de staatssecretaris van Defensie, de Taskforce Jeugdwerkloosheid en het CWI een samenwerkingsovereenkomst ondertekend voor het vervullen van 7000 jeugdbanen bij de diverse onderdelen van de krijgsmacht. Defensie beoogt met het convenant de openstaande vacatures te vervullen en bij te dragen aan de bestrijding van jeugdwerkloosheid. Door deze samenwerking worden de vraag van de krijgsmacht en het aanbod van jongeren op de arbeidsmarkt op een gestructureerde manier samengebracht. Het CWI draagt bij in de voorlichting en bemiddeling van de jongeren en organiseert de deelname van jongeren aan voorlichtings- en kennismakingsdagen van Defensie.

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft recent door een externe partij een onderzoek laten uitvoeren naar de belemmeringen voor etnische minderheden op de arbeidsmarkt. In dit rapport worden diverse maatregelen aanbevolen. Deze maatregelen zullen door alle actoren -- bedrijfsleven, sociale partners en overheid -- worden uitgevoerd. Dit onderzoek zal centraal staan tijdens het algemeen overleg op 15 december over discriminatie in den brede. De ministers van SZW, Justitie en VI zijn bij dat algemeen overleg aanwezig.

Ik geef een concreet voorbeeld van samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven om allochtone jongeren via werkervaring naar een reguliere arbeidsplek te brengen en noem in dat kader de provincie Noord-Brabant. In de provincie Noord-Brabant participeert de provincie zelf met het regionale bedrijfsleven in het zogenaamde klussenbusproject. Daarbij worden Turkse jongeren in twee jaar tijd tot startkwalificatieniveau opgeleid voor ambachtelijke beroepen, waarna zij doorstromen naar reguliere banen of zelfstandig ondernemer worden. Dit is er zomaar een voorbeeld van, hoe in de regio deze zaken worden opgepakt.

De heer Noten heeft een motie ingediend en daarover zijn de nodige opmerkingen gemaakt. Ik merkte aan de opmerking van de heer Werner dat hij bepaalde kritische kanttekeningen plaatst bij nut en noodzaak ervan; ook de heer Rosenthal liet zich in deze zin uit. Nu wordt de intentie van de motie door het kabinet gesteund, te weten het tegengaan van discriminatie op de arbeidsmarkt. Het kabinet zal dit ook uitdragen bij het overleg met sociale partners. Als ik nu een beetje let op het tijdstip van de motie, komt bij mij de vraag op of deze motie eigenlijk wel nodig is. Ik begrijp de opmerking van de heer Schuyer wel, als hij zegt dat het een symbolische betekenis heeft. Ik vraag mij toch af of deze motie wel nodig is, ook omdat zij heel open is geformuleerd: het gaat om het doen van voorstellen. Ik wijs er dan op dat het onderwerp al wordt

ondersteund door het kabinet. Het is onderwerp geweest van de Ridderzaalbijeenkomsten in januari en juni van dit jaar. Er zijn acties ondernomen zoals cursussen hoe te solliciteren, het tegengaan van schooluitval en het identificeren van rolmodellen. Tegen die achtergrond zal ik in de geest van de motie handelen door het punt aan de orde te stellen bij het overleg met de sociale partners en ik zal ook aandringen op het nemen van actie door iedereen. Daarbij kijk ik naar de overheid als werkgever; ik kijk ook naar de sociale partners. Kortom, ik vraag mij echt af of deze motie nodig is. Ik vind het eerlijk gezegd een beetje overbodig en om die reden zou ik de motie liever ontraden.

De heer Werner heeft in alle duidelijkheid gezegd dat hij, niet alleen nu maar ook bij de begrotingsbehandelingen, de plannen van het kabinet zal beoordelen op toekomstperspectief. Hij wil nadrukkelijk verder kijken dan alleen de grenzen van deze kabinetsperiode. Ik denk dat het heel goed is dat hij het zo heeft gemarkeerd.

Ik ben het eens met zijn opmerking dat de neergang is gekeerd. De neergang is gekeerd omdat er een keer is gebracht in de oplopende werkloosheid waarmee wij te maken hadden. Ook wanneer wij kijken naar het vertrouwen van producent en consument, zien wij dat er een keer is genomen. Op het punt van financiën hebben wij te maken gehad met moeilijke maatregelen, maar ook daar begint de zaak meer op orde te komen. Kortom, ik ben het ermee eens dat de neergang is gekeerd, maar wij zijn er nog niet. Ook daar is geen misverstand over. Bovendien verandert de wereld om ons heen. Wij hebben het wat dat betreft gehad over China, India en noem maar op. De economische dynamiek elders is groot en wij zullen onverminderd moeten doorgaan met het veranderen van zaken.

De heer Werner heeft voorts gesproken over het punt van de nieuwe banen en de nieuwe solidariteit; ik ben daar zo-even op ingegaan. Hij heeft zijn instemming naar voren gebracht ten aanzien van wat ik heb gezegd over Europa. Ik ben blij dat wij op dat punt ook duidelijk op één lijn zitten. Verder heeft hij gesproken over de nieuwe perspectieven voor de bedrijvigheid.

De heer **Werner** (CDA): Ik heb ook nadrukkelijk gevraagd of er iets kan worden gezegd over de werkconferentie die één dezer dagen met sociale partners zal worden gehouden. Mijn vraag was met name of de vijf categorieën die moeilijk aan werk kunnen komen, een zwaar onderwerp zullen vormen op deze werkconferentie met sociale partners. Kan de minister-president daar nog iets over meedelen?

Minister **Balkenende**: Ik heb uiteraard goed geluisterd naar de inbreng van uw Kamer en de boodschap is heel helder. Ik neem me zeker voor om de punten die hier naar voren zijn gebracht, ook daar aan de orde te stellen. Daarbij moeten wij niet alleen kijken naar de werkconferentie als zodanig. Het zit hem ook in het hele traject erna, want er zullen natuurlijk nog de nodige overleggen plaatsvinden. Wij zullen straks een nieuw voorjaarsoverleg krijgen en op meerdere fronten zal dit aan de orde komen. Ik zeg graag toe dat ik de punten die ik hier heb gehoord in uw Kamer, zal meenemen.

Voorzitter. Ik was het niet eens met opmerkingen van mevrouw De Wolff dat ik langs vragen zou zijn heen gescheerd. Ik heb geprobeerd, zowel in de schriftelijke beantwoording alsook in het debat, in te gaan op wat de Kamer naar voren heeft gebracht. Er was bovendien alle ruimte voor het doen van interventies.

Mevrouw De Wolff heeft een pleidooi gevoerd voor het inzetten van loonkostensubsidies ten behoeve van de onderkant van de arbeidsmarkt. Dat debat is eerder in uw Kamer gevoerd. Het kabinet heeft daar zijn beleid juist willen richten op het toerusten van mensen om te kunnen instromen in de arbeidsmarkt, gecombineerd met meer verantwoordelijkheid voor de werkgever voor de reïntegratie van de werknemer. Kortom, het betreft andere instrumenten, gericht op hetzelfde doel maar met een meer blijvend karakter.

De opmerkingen van mevrouw De Wolff over de positie van migranten heb ik al aan de orde gehad.

Als wordt opgemerkt dat er sprake is van management by speech, wijs ik op het volgende. Natuurlijk is het zo dat als je een wet verandert, je daarmee niet de werkelijkheid als zodanig ineens verandert. Het gaat om reïntegratie-inspanningen. Ik heb echter ook gesproken over bijvoorbeeld de Wet werk en bijstand. Dat is ook een verandering van een wet geweest en wij zien dat de gerichte inzet om mensen aan de slag te helpen, feitelijk werkt. Dat zal ook de opdracht moeten zijn van alle betrokkenen bij de uitvoering van arbeidsongeschiktheidsregelingen dan wel arbeidsgeschiktheidsregelingen, namelijk om daar ernst mee te maken. Dat is geen management by speech, maar dat is gewoon het aanspreken van een ieder op verantwoordelijkheden en zorgen dat talenten kunnen worden benut.

De heer Rosenthal kwam in zijn inbreng systematisch op een drietal punten terug. Wat mij aansprak in zijn betoog, was dat maar eens moet worden gesproken in termen van optimisme en visie. Dat is ook exact wat wij nodig hebben. Na de moeilijke jaren met veel onzekerheid, met noodzakelijke veranderingen, met de hervormingsagenda, met financiële ombuigingen en noem alles maar op, zien wij dat er resultaat is. Het betekent dat wij op basis van het fundament dat is gelegd, vooruit moeten. Dat heeft hij feitelijk gezegd en hij heeft precies aangegeven waar het om gaat: ondernemerschap, economische groei, fiscaal klimaat, het investeringsklimaat, het bieden van kansen aan allochtone werknemers en in het bijzonder de jongeren. Ik ben het eens met dat betoog.

Voorts heeft de heer Rosenthal gesproken over het punt van de bestuurlijke drukte en vooral ook over het punt van de selectiviteit. Wat betreft die selectiviteit heeft hij in mijn richting gezegd dat hij de indruk had dat de minister-president het punt onderschrijft, maar dat hij graag een wat meer concrete vertaling ervan zag. Nu, ik begrijp dat de heer Rosenthal dit niet meer nodig acht; dan vergeten wij dat.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ik heb u terloops nog gezegd dat ik bij de Europese Unie het gevoel had dat ik u even op die selectiviteit moest vastzetten, omdat het daar, voordat je het weet, toch weer een beetje opwaarts gaat naar van

alles en nog wat: economische samenwerking, politieke samenwerking enz.

Minister **Balkenende**: Nu, dan laat ik het punt van de bestuurlijke drukte zitten en ook wat betreft de selectieve staat, omdat ik denk dat wij dat vanmiddag uitgebreid hebben behandeld. Misschien is het goed dat ik nu nog een enkel woord zeg over de selectiviteit ter zake van Europa.

De kern van mijn pleidooi is nu juist, wetend wat er is gebeurd in Nederland en ook in andere landen, dat wij het gesprek aangaan over wat de prioriteiten zijn voor de Europese Unie en dat wij die ook verbinden aan het perspectief voor de burger. Wat is de toegevoegde waarde van Europa voor de burger? Om die vraagstelling gaat het. Daar moet de discussie over gaan in de reflectieperiode: over de uitdagingen voor de toekomst, waar wij nationaal geen afdoende antwoord op kunnen geven. Wat dat betreft was ik wel ingenomen met de recente EU-top in Londen, omdat daar het Britse voorzitterschap en ook de Europese Commissie duidelijk aangaven dat men vanuit dat perspectief wil kijken naar de Europese ontwikkelingen. De vraag is niet alleen op welke punten wij meer aan Europa moeten doen, maar ook of wij wel de juiste beleidsinstrumenten inzetten. Krijgen lidstaten voldoende ruimte voor de invulling van subsidiariteit en proportionaliteit? Ik heb het aspect van subsidiariteit zwaar willen onderlijnen omdat het iets zegt over het punt van selectiviteit. Volgens mij zit er een koppeling tussen datgene wat is gezegd over het perspectief van de burger en Hampton Court. De discussie hier over subsidiariteit en proportionaliteit zal ongetwijfeld worden voortgezet tijdens het debat over de Staat van de Unie.

Wat de Holland Acht betreft: ik heb al aangegeven dat minister Remkes over dit onderwerp in de loop van het volgend jaar een notitie zal uitbrengen. Dan zal de discussie daarover worden voortgezet. De Holland Acht gaat zelf ook met een en ander door. Te zijner tijd komt het stuk over het middenbestuur beschikbaar, waarna de discussie kan worden voortgezet.

De heer **Rosenthal** (VVD): U beweegt u met uw betoog nu in een andere richting dan die welke mijn fractie in eerste en tweede termijn op wilde. Wij hebben de suggestie gedaan om de Randstad Acht zelf met voorstellen te laten komen. Deelt u die suggestie?

Minister **Balkenende**: Ja, ik heb dat gezegd.

De heer **Rosenthal** (VVD): Laat u daarvoor een termijn gelden? Zoiets hoort er ook bij. Krijgen wij de voorstellen te zien?

Minister **Balkenende**: Ik weet dat de Randstad Acht zelf door zal gaan. Daarover heb ik gesproken met de heer Deetman. Verder zal de heer Remkes zich bezighouden met het middenbestuur. Dat betekent dat op enig moment in de loop van volgend jaar deze discussie, zeker ook met deze Kamer, weer zal worden gevoerd. Ik meen dit reeds in eerste termijn te hebben aangegeven.

De heer **Rosenthal** (VVD): Nogmaals, zult u er bij de Randstad Acht op aandringen dat zij zelf in de loop van

volgend jaar aangeven wat zij als oplossing zien?
Misschien kunnen zij dat doen voordat de minister zijn notitie over het middenbestuur uitbrengt.

Minister **Balkenende**: Ja. Het gaat om zowel de inhoud als de procedure.

Voorzitter. Ik vervolg mijn betoog met opmerkingen aan het adres van de heer Kox. Het blijft boeiend om met hem te debatteren. Hij refereert aan boeken van Jan Marijnissen. Dat doet mij denken aan mijn studententijd. Als er een almanak werd uitgereikt, was altijd het standaardcompliment aan het adres van de praeses van almanakcommissie: behalve de inhoud niets dan lof. Er blijft dan niet zoveel over. Ik moest hieraan denken toen het ging over de inhoud van de boeken van Jan Marijnissen, maar het was erg aardig dat de heer Kox de typering met elkaar vergeleek.

Over het vraagstuk van de 15% hebben wij goed gediscussieerd. Natuurlijk zijn er punten van zorg. Het is overigens mijn vaste overtuiging dat wanneer wij het percentage willen verbeteren, er alles aan zal moeten worden gedaan om de economie te versterken. Daarmee zijn wij ook druk bezig.

Wat de inschatting van 7 maart betreft: wij zullen zien wat er gaat gebeuren. De heer Kox sprak opnieuw in termen van een wake up call. Wij zullen het zien. Ik heb aangegeven wat de motivatie van het kabinet en mij is. Alleen al het feit dat de heer Kox zijn zorgen uit over Balkenende III is voor mij een hoopgevend teken.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. De minister-president zei in zijn eerste termijn: u kent de uitdrukking "wie schrijft die blijft", dus ik ga dat boek maar niet schrijven. Dat heeft mij een stille hoop bezorgd. Hij gaat namelijk niet schrijven en dus gaat hij niet blijven, maar dat boek komt er dan uiteindelijk toch nog.

Ik ben vergeten in mijn tweede termijn een vraag te stellen. Heeft iemand van het kabinet in de loop van de dag de gelegenheid gevonden om tegen Khalid en Abdl Jafr even sorry te zeggen? Of zat dat er niet meer in.

Minister **Balkenende**: Ik kan dit niet plaatsen, voorzitter.

De heer **Kox** (SP): Mijn eerste termijn begon ik met te zeggen dat ik hier mensen heb uitgenodigd die op een slechte manier zijn behandeld. Ik gaf daarmee een voorbeeld van de manier waarop wij tegenwoordig met elkaar kunnen omgaan. Aan de regering heb ik toen gevraagd of iemand de gelegenheid zou kunnen vinden om het woord sorry, dat wij in deze zaal wel meer gebruiken, tegen die twee jongens op de publieke tribune te zeggen. Maar daar bent u niet meer aan toegekomen?

Minister **Balkenende**: Ik kan dit niet goed plaatsen. U hebt die opmerking gemaakt, maar ik zou een derde termijn nodig hebben om daar inhoudelijk op in te gaan. Ik zeg u toe dat wij buiten de vergadering om daarover met elkaar spreken.

Voorzitter. De heer Schuyer heeft een aantal elementen belicht over delegatieverhoudingen tussen de verschillende bestuurslagen. Een belangrijke opmerking van hem betrof de toon in de discussie over allochtonen. Ik

heb geprobeerd om vanmiddag aan te geven hoe wat mij en het kabinet betreft de discussie over en weer gevoerd moet worden. Wij moeten van elkaar weten wat er gebeurt. Dat is absoluut noodzakelijk.

Ik ben de heer Schuurman nog een antwoord schuldig over de burgerplichten. Laat ik onderstrepen dat ook dit kabinet vindt dat er burgerplichten zijn. Respect en solidariteit zijn waarden die nodig zijn om een samenleving leefbaar en houdbaar te laten zijn. Waarden zijn nodig voor samenhang en publieke moraal. Dit kabinet heeft er niet voor gekozen om van overheidswege een handvest burgerplichten op te stellen. Wel heeft minister Pechtold in april een visie op burgerschap en civil society uitgebracht. Daarin wordt gesproken over algemene beginselen van behoorlijk burgerschap. Het kabinet stelde voor deze verder door de adviesraden ROB en RMO uit te laten werken, maar daar had de Tweede Kamer geen behoefte aan. In het algemeen vindt het kabinet dat burgers de ruimte hebben om zelf vorm te geven aan hun verantwoordelijkheid als deelnemers aan het maatschappelijk verkeer. Dit idee ligt mede ten grondslag aan het programma Bruikbare rechtsorde van de minister van Justitie. Ik ben van mening dat wij onze energie vooral moeten richten op het ondersteunen van die verbanden waarin burgers met elkaar werken aan hun burgerschap. Dat is een belangrijk onderdeel van het kabinetsbeleid aangaande waarden en normen. Voor het overige ben ik er zeker van dat de discussie over de manier waarop men tegenover de samenleving staat en wat dat betekent, niet is afgelopen. Ik heb aangegeven hoe het debat in de Tweede Kamer is verlopen. Ik beschouw de opmerking van de heer Schuyer als een aansporing om deze thematiek te blijven belichten. Het gaat hierbij om een combinatie van rechten en plichten. Met de opmerking daarover had de heer Schuyer gelijk.

De heer Ten Hoeve heeft gesproken over het thema identiteit. Met de schriftelijke beantwoording ben ik ingegaan op het punt van de behandeling van de asielzoekers. De geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over de contacten met de VNG en over de uitvoering van het beleid. Het lijkt mij goed dat wij de discussie hierover voortzetten tijdens de begrotingsbehandeling van Justitie.

De heer Hessing heeft een motie ingediend. Hij heeft snel gesproken en hij wilde vooral nagaan hoeveel leden de motie zouden kunnen ondersteunen, zodat zij deel kon uitmaken van de beraadslaging. Uit het feit dat de voorzitter de motie heeft voorgelezen, maak ik op dat zij in procedure kan worden gebracht. Het kabinet ontraadt wel de aanneming van de motie, want zij is te algemeen gesteld. Zij roept ook vragen op, want enerzijds wordt gesproken over drie bestuurslagen en anderzijds wordt vastgesteld dat de veiligheidsregio de vierde bestuurlijk macht is. Zojuist heb ik aangegeven dat minister Remkes met een notitie over het middenbestuur komt. Het lijkt mij dat de discussie over dit punt behoort te worden gevoerd bij de behandeling van die notitie.

De **voorzitter**: Onder de motie van de heer Hessing staan vijf namen. Daarmee lijkt het erop dat de motie vijf ondertekenaars heeft. Dat is niet zo. De heer Hessing heeft ondertekend. De vier anderen, de leden Noten, Schouw,

Schuyer en Ten Hoeve, ondersteunen de motie. Zij moeten niet als ondertekenaars van de motie worden beschouwd. De motie maakt wel deel uit van de beraadslaging.

**

Minister **Balkenende**: Ik dank u zeer, voorzitter, voor uw scherpe analyse van de ondertekening van deze motie waarmee de duidelijkheid wordt geboden die nodig is om te komen tot een verantwoorde besluitvorming over de motie die zo eloquent door de heer Hessing is toegelicht. Een zin die in deze contreien door de heer Diepenhorst gesproken zou kunnen zijn!

Mevrouw de voorzitter. Ik kom tot een afronding en samenvatting. Dit kabinet heeft een fors hervormingspakket in de steigers gezet: hervormingen op het terrein van de sociale economie, de zorg, het onderwijs, het integratiebeleid en het veiligheidsstelsel. Het heeft dat niet gedaan als doel op zichzelf, maar om te verzekeren dat ook in de toekomst iedereen in dit land een goed bestaan kan opbouwen. Deels zijn de aanpassingen een noodzakelijke reactie op de situatie die dit kabinet bij het aantreden aantrof. Deels zijn zij ook nodig om Nederland tijdig gereed te maken voor te voorziene ontwikkelingen. In de komende jaren zal een verantwoorde uitvoering van dit beleid centraal staan met aandacht voor de menselijke maat. Vanzelfsprekend ligt aan dit beleid een visie ten grondslag. Het is goed dat veel leden van deze Kamer aandacht hebben gevraagd voor het perspectief dat wij bieden. Ik heb uitgebreid op de opmerkingen daarover geantwoord en ik hoop dat dat antwoord uitlekt.

De internationalisering van samenleving en economie, de individualisering en emancipatie van de burgers en de ontwikkeling van de technologie bepalen in belangrijke mate de omstandigheden waarin het overheidsbeleid wordt gemaakt en waarbinnen de samenleving zich ontwikkelt. Veel ontwikkelingen komen van buiten de landsgrenzen, zeker in een open land zoals Nederland. Daarop verstandig reageren en vanuit deze kennis regeren is de opgave, niet vanuit het idee de samenleving naar eigen hand te kunnen modelleren, maar vanuit de stellige overtuiging dat er een subtiel evenwicht is tussen enerzijds daadkrachtige sturing en de weg wijzen en anderzijds draagvlak en het begeleiden van maatschappelijke aanpassingen. Individuele en samenleving staan daarbij centraal. Ontplooien en eigen verantwoordelijkheid gaan hand in hand met solidariteit en betrokkenheid op elkaar. Nederland moet een land zijn waar verdraagzaam kan worden samengeleefd, waar iedereen die hier kan wonen en werken meedoet en zich om elkaar bekommert; een land dat een dynamisch en creatieve economie heeft en concurreert met de omgeving om zijn geld te verdienen, waar mensen zinvol werk verrichten en waar wij goede voorzieningen voor elkaar in stand houden; een land dat zich doet gelden in de wereld op terreinen zoals inventiviteit, investeringen, sociale rechtvaardigheid en het meehelpen aan wederopbouw waar dat nodig is.

Zijn wij er al? Neen! Wij zijn een stuk gevorderd in het economisch herstel, maar er is nog een stevige etappe te gaan op het punt van arbeidsmarktparticipatie,

productiviteit, innovatie, duurzaamheid, kennisontwikkeling en loonkostenmatiging die moet worden voortgezet. Het kabinet staat voor het bewerkstelligen van een duurzaam evenwicht tussen economische groei, houdbare overheidsfinanciën en een goed sociaal niveau. Als wij economisch verder kunnen groeien, kunnen wij ook ons sociaal stelsel verder ontwikkelen: niet zoals vroeger, toen mensen vooral verzorgd werden, maar op een manier waarbij mensen meer en langer meedoen en zelf keuzen kunnen en mogen maken. Uiteindelijk zal dat een weerbare samenleving opleveren. Zij die dat, al dan niet tijdelijk, niet helemaal op eigen kracht meer kunnen, bijvoorbeeld door handicap of chronisch gebrek, verdienen en krijgen de benodigde overheidssteun. Naar de mate dat het beter gaat met 's lands economie, naar die mate kan die steun robuuster zijn.

Wij zijn er ook nog niet op het punt van verdraagzaamheid en binding. Velen van u hebben erover gesproken. Vrijheid van meningsuiting en respect voor elkaar zullen in een nieuw evenwicht moeten komen. Wij zullen de noodzakelijke maatregelen nemen die veiligheid bieden en die de privacy van iedereen beschermen. De democratische rechtsstaat blijft boven alles het uitgangspunt. Die zal met hand en tand verdedigd worden. Sterker, die zal energiek worden uitgedragen. Wij zullen investeren in een nieuwe balans in het integratiebeleid voor minderheidsgroepen en in een grotere binding en betrokkenheid op elkaar. Wij hebben daarin al vele initiatieven genomen, niet alleen via taal en maatschappelijke oriëntatie, maar ook via het waarden- en normenproject. Het begint overal in het land aan te slaan. Ik ben enthousiast over hetgeen ik op lokaal niveau zie.

Er is vandaag op het niveau van de algemene beschouwingen gedebatteerd en dat is goed. Het is nodig met elkaar van gedachten te wisselen en aan te geven vanuit welke visie wordt gedacht: het kabinet vanzelfsprekend vanuit de gedeelde visie van drie partijen en u vanuit uw eigen ideaal. Ik meen dat het een goed en open debat is geweest en zie uit naar volgende debatten met uw Kamer.

Aan het slot van dit debat vraag ik graag ook aandacht voor het jubileum van Hare Majesteit de Koningin. Juist in het streven naar een samenleving van samenhang en betrokkenheid speelt zij -- en met haar de andere leden van het Koninklijk Huis -- een belangrijke rol. Onze eenheid in alle verscheidenheid wordt daarin weerspiegeld. Oranje kleurt onze nationale identiteit. Ik dank ook de voorzitter van uw Kamer voor haar inspanningen om dat in dit bijzonder jaar tot volle recht en aandacht te laten komen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister-president voor zijn reactie in tweede termijn en ook voor zijn allerlaatste woorden.

Dan gaan wij nu over tot de stemmingen over de ingediende moties.

**

De heer **Hessing** (LPF): Voorzitter. Uit gebrek aan ervaring aan mijn zijde en ondersteund door enkelen uit

deze Kamer acht ik het verstandig u te verzoeken om de door mij ingediende motie aan te houden, met name omdat er geen enkel debat heeft kunnen plaatsvinden. Ik stel dat graag uit tot de behandeling van de begroting van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

De **voorzitter**: Dat hoeft u mij niet te verzoeken, maar dat is u vergeven. U mag dat helemaal zelf bepalen.

Op verzoek van de heer Hessing stel ik voor, zijn motie (30300, nr. B) van de agenda af te voeren.

**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: In stemming kan worden gebracht de motie-Noten c.s., zij het dat de heer Noten in tweede termijn heeft aangegeven de stemming anders dan op de agenda staat niet vandaag, maar volgende week te laten plaatsvinden.

Ik stel voor, over de ingediende motie volgende week dinsdag te stemmen.

**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister-president en de leden van het kabinet voor hun aanwezigheid, vooral degenen op de achterste stoelen, want dat zit een stuk minder gemakkelijk. Dank voor uw uithoudingsvermogen en uiteraard ook de leden van de Kamer wel thuis.

**

Sluiting 20.58 uur